

รายงานสังเคราะห์เอกสาร

อัตลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองบุรีรัมย์

โดย

ผศ.สมบัติ ประจัญตานต์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

เสนอต่อ

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

โครงการศึกษาอัตลักษณ์และสร้างแบรนด์ผ้าไหมกลุ่มจังหวัด
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรัมย์)

มิถุนายน ๒๕๕๔

บทที่ ๑ อัตลักษณ์ของคนบุรีรัมย์

๑.บริบทของจังหวัด

๑.๑ ข้อมูลทั่วไป

ชื่อจังหวัด	บุรีรัมย์
Province name	Buri Ram
อักษรย่อจังหวัด	บร.
ตราประจำจังหวัด	เป็น รูปเทวดารำและปราสาทหิน

ภาพที่ ๑.๑ ตราประจำจังหวัด

คำอธิบายประกอบตราประจำจังหวัด

เทวดารำ หมายถึงดินแดนแห่งเทพเจ้าผู้สร้าง ผู้ปราบยุคเข็ญ และผู้ประสพสุข

ท่ารำร่ำ หมายถึงความสำราญชื่นชมยินดี ซึ่งป้องกันภัยพิบัติสุดท้ายของชื่อจังหวัด

ปราสาทหิน หมายถึง ปราสาทเขาพนมรุ้ง อันเป็นปราสาทหินสำคัญที่มีชื่อเสียงของจังหวัด

ธงประจำจังหวัด ธงสีม่วง-แสด ตรงกลางมีตราประจำจังหวัดติดอยู่

ภาพที่ ๑.๒ ธงประจำจังหวัด

คำขวัญประจำจังหวัด

เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม

ความหมายของคำขวัญ

เมืองปราสาทหิน หมายถึง บุรีรัมย์มีปราสาทหินอารยธรรมขอมจำนวนมาก

ถิ่นภูเขาไฟ หมายถึง บุรีรัมย์มีภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วหลายแห่ง

ผ้าไหมสวย หมายถึง บุรีรัมย์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่มีความประณีต สวยงาม

เลื่องชื่อ

รวยวัฒนธรรม หมายถึง บุรีรัมย์มีความเจริญทางด้านสังคม วัฒนธรรมและ

เศรษฐกิจ

ผู้ว่าราชการจังหวัด นายธานี สามารถกิจ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๓ ถึงปัจจุบัน)

สีประจำกลุ่มจังหวัด แสด

ต้นไม้ประจำจังหวัด ต้นแป๊ะ

ต้นไม้มงคลพระราชทาน ต้นกาฬพฤกษ์ (Cassia grandis)

ภาพที่ ๑.๓ ต้นกาฬพฤกษ์

ดอกไม้ประจำจังหวัด ฝ้ายคำ หรือดอกสุพรรณิการ์ (Cochlospermum regium)

ภาพที่ ๑.๓ ดอกฝ้ายคำ

ศูนย์ราชการ ที่ตั้ง ศาลากลางจังหวัดบุรีรัมย์ ถนนจิระ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐ โทรศัพท์ (+๖๖) ๐ ๔๕๖๑ ๑๓๔๒

ระยะทางจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง ๔๑๐.๐ กิโลเมตร (๒๕๔.๗ ไมล์)

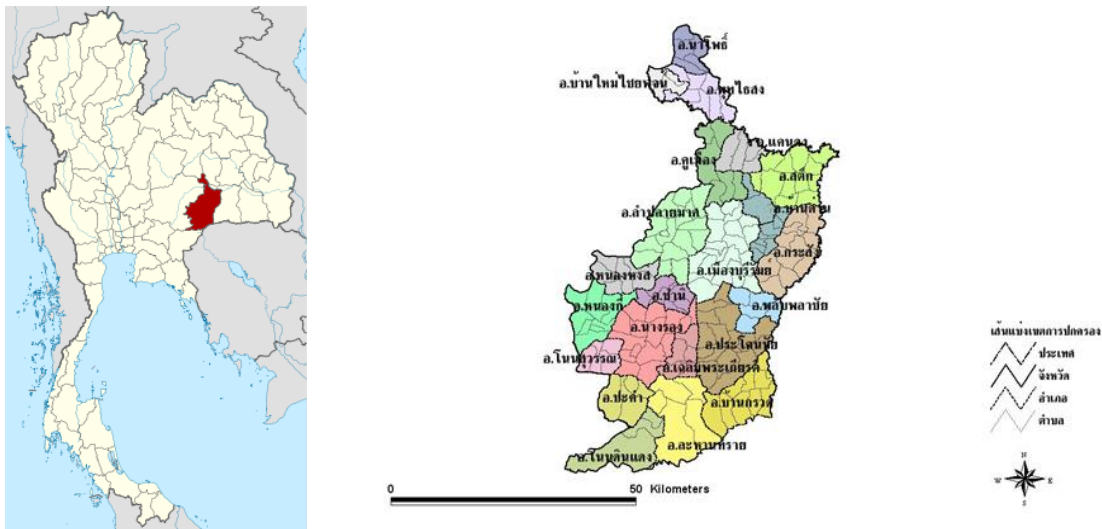
รหัสโทรศัพท์ ๐๔๔

รหัสไปรษณีย์ ๓๑๐๐๐

เขตส่งเสริมการลงทุน เขต ๓

๑.๒ ที่ตั้ง

จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยรถยนต์ประมาณ ๔๑๐ กิโลเมตร ทางรถไฟประมาณ ๓๗๖ กิโลเมตร พื้นที่ ๑๐,๓๒๒.๘๘๕ ตารางกิโลเมตรหรือ ๖,๔๕๑,๑๗๘ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖.๑๑ ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือร้อยละ ๒.๐๑ ของประเทศไทยเป็นอันดับ ๖ ของประเทศ จังหวัดบุรีรัมย์มีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับที่ ๑๗ ของประเทศ

ภาพที่ ๑.๔ ตำแหน่งที่ตั้งของจังหวัดบุรีรัมย์

๑.๓ อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และสุรินทร์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดสระแก้ว และราชอาณาจักรกัมพูชา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา

๑.๔ สภาพภูมิศาสตร์

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง พื้นที่ลาดจากทิศใต้ลงไปทิศเหนือ พื้นที่มีลักษณะเป็นลูกคลื่นน้อยเป็นที่ราบขั้นบันไดช่องเขาเกิดจากภูเขาไฟระเบิดเมื่อประมาณเก้าแสนถึงหนึ่งล้านปีเศษ ทำให้จังหวัดบุรีรัมย์มีลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญ คือ พื้นที่สูงและภูเขาทางตอนใต้ พื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้นตอนกลางของจังหวัด พื้นที่ราบลุ่มตอนเหนือริมฝั่งแม่น้ำมูล และพื้นที่ราบลุ่มตอนเหนือริมฝั่งแม่น้ำมูล

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๕๑) ระบุว่าจังหวัดบุรีรัมย์มีการใช้ประโยชน์ของเนื้อที่ดังนี้

๑) เนื้อที่ป่าไม้	๖๐๒,๐๘๘ ไร่	(คิดเป็น ๙.๓ % ของเนื้อที่ทั้งหมด)
๒) เนื้อที่เกษตร	๓,๖๘๕,๗๑๕ ไร่	(คิดเป็น ๕๗.๑ % ของเนื้อที่ทั้งหมด)

๓) เนื้อที่นอกการเกษตร ๒,๑๖๓,๓๗๔ ไร่ (คิดเป็น ๓๓.๕ % ของเนื้อที่ทั้งหมด)

รวมเนื้อที่ ๖,๔๕๑,๑๗๘ ไร่ (คิดเป็น ๑๐๐.๐ %)

๑.๕ สภาพภูมิอากาศ

ภูมิอากาศในจังหวัดบุรีรัมย์ มีอยู่ ๓ ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มราวปลายเดือน ก.พ. - พ.ค. มีอุณหภูมิสูงสุด ๓๖ ซ. ในเดือน เม.ย.

ฤดูฝน ราวเดือน มิ.ย. - ก.ย. เนื่องจากมีเทือกเขาพนมดงรักขวางกั้นลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จึงได้รับปริมาณน้ำฝนไม่มากนัก

ฤดูหนาว เริ่มประมาณเดือน ต.ค. - ม.ค. มีอากาศหนาว และแห้งแล้ง อุณหภูมิต่ำสุด ๑๑ ซ.

จำนวนวันที่ฝนตก (พ.ศ.๒๕๕๒) ๑๑๘ วัน

ปริมาณฝนทั้งปี (พ.ศ.๒๕๕๒) ๑,๒๘๗.๓๐ มิลลิเมตร

อุณหภูมิสูงสุด (พ.ศ.๒๕๕๒) ๓๖.๕ องศาเซลเซียส

อุณหภูมิต่ำสุด (พ.ศ.๒๕๕๒) ๑๒.๘ องศาเซลเซียส

๑.๖ การคมนาคม

ระยะทางจากอำเภอเมืองไปยังอำเภอต่างๆภายในจังหวัด มีระยะทางตามตารางที่ ๑.๑

ตารางที่ ๑.๑ ระยะทางจากอำเภอเมืองไปยังอำเภอต่างๆภายในจังหวัด

อำเภอ	ระยะทาง (กม.)	อำเภอ	ระยะทาง (กม.)
ห้วยราช	๑๐	หนองหงส์	๖๐
บ้านด่าน	๑๗	พุทไธสง	๖๔
กระสัง	๓๐	บ้านกรวด	๖๖

ตารางที่ ๑.๑ (ต่อ)

อำเภอ	ระยะทาง (กม.)	อำเภอ	ระยะทาง (กม.)
ลำปลายมาศ	๓๑	เฉลิมพระเกียรติ	๗๐
คูเมือง	๓๔	โนนสุวรรณ	๗๐
สตึก	๔๐	ปะคำ	๗๘
ประโคนชัย	๔๔	นาโพธิ์	๘๐
นางรอง	๕๕	บ้านใหม่ไชยพจน์	๘๐
พลับพลาชัย	๕๘	หนองกี่	๘๓
แคนดง	๕๙	โนนดินแดง	๙๒
ชำนิ	๕๙	ละหานทราย	๙๙

รถโดยสารประจำทาง รถโดยสารประจำทางสายกรุงเทพ - บุรีรัมย์ ขึ้นรถได้ที่สถานีขนส่งผู้โดยสารกรุงเทพ (จตุจักร) (หมอชิต) มาลงที่สถานีขนส่งจังหวัดบุรีรัมย์ มีบริการทั้งกิจการทัวร์ บริษัทขนส่ง จำกัด ศิริรัตน์พลทัวร์ และ นครชัยแอร์

สถานีขนส่งผู้โดยสารในจังหวัดบุรีรัมย์ สถานีขนส่งจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันได้ถ่ายโอนภารกิจความรับผิดชอบให้เทศบาลเมืองบุรีรัมย์แล้ว

สถานีขนส่งอำเภอนางรอง บริษัทนางรองอุตสาหกรรม จำกัด ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งและดำเนินการสถานีขนส่งในความควบคุมของกรมการขนส่งทางบก

สถานีขนส่งอำเภอประโคนชัย บริษัทแสงสมชัย จำกัด ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งและดำเนินการสถานีขนส่งในความควบคุมของกรมการขนส่งทางบก

รายละเอียดของรถโดยสารประจำทางแต่ละเส้นทาง ได้แก่

๑) กรุงเทพฯ - พนมรุ้ง - กรุงเทพฯ มีทั้งบริการรถปรับอากาศชั้น ๑ และ ๒ ใช้เวลาเดินทาง ๖ - ๗ ชั่วโมง

๒) กรุงเทพฯ - พุทไธสง - กรุงเทพฯ มีบริการรถปรับอากาศ VIP และชั้น ๑ ใช้เวลาเดินทาง ๖ ชั่วโมง

๓) กรุงเทพฯ - อุบลราชธานี

๔) กรุงเทพฯ - สุรินทร์

๕) กรุงเทพฯ - ศรีสะเกษ

๖) อุบลราชธานี - ระยอง

๗) อุบลราชธานี - ภูเก็ต

๘) มุกดาหาร - พัทยา แวะจอดรับ - ส่งผู้โดยสารที่ อ.เมือง จ.บุรีรัมย์ มีทั้งรถปรับอากาศชั้น ๑ และ ๒

ระยะเวลาที่ใช้ในการเดินทาง

๑) เส้นทางบุรีรัมย์ - นครราชสีมา ใช้เวลาเดินทาง ๔ ชั่วโมง

๒) เส้นทางบุรีรัมย์ - สุรินทร์ ใช้เวลาเดินทาง ๑ ชั่วโมง

๓) เส้นทางบุรีรัมย์ - ขอนแก่น ใช้เวลาเดินทาง ๕ ชั่วโมง

๔) เส้นทางบุรีรัมย์ - จันทบุรี ใช้เวลาเดินทาง ๑๐ ชั่วโมง

๕) เส้นทางบุรีรัมย์ - อยุธยา ใช้เวลาเดินทาง ๕ ชั่วโมง

๖) เส้นทางบุรีรัมย์ - ร้อยเอ็ด ใช้เวลาเดินทาง ๓ ชั่วโมง

๗) เส้นทางบุรีรัมย์ - นางรอง จุดหมายปลายทางที่อำเภอนางรอง ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง และ ปราสาทเมืองต่ำ

๘) เส้นทางบุรีรัมย์ - ประโคนชัย - บ้านกรวด - ละหานทราย จุดหมายปลายทางที่วัดป่าพระสบาย อำเภอบ้านกรวด อ่างเก็บน้ำสนามบิน และอ่างเก็บน้ำห้วยตลาด

๙) เส้นทางบุรีรัมย์ - พุทไธสง จุดหมายปลายทางที่ อำเภอฟุทไธสง

๑๐) เส้นทางบุรีรัมย์ - สตึก จุดหมายปลายทางที่ อำเภอสตึก

รถประจำทางสายภายในเมืองบุรีรัมย์ สายตลาดเทศบาล - เขาคะโดง (สาย ๑) ขึ้นรถได้ที่สถานีรถไฟบุรีรัมย์ โรงพยาบาลบุรีรัมย์ และสถานีขนส่ง

รถไฟ

จังหวัดบุรีรัมย์มีขบวนรถด่วนพิเศษสายกรุงเทพ-อุบลราชธานี เป็นรถนั่งปรับอากาศชั้น ๒ ทั้งขบวน ขบวนรถด่วนสายกรุงเทพ-อุบลราชธานี, กรุงเทพ-ศรีสะเกษ และกรุงเทพ-ศรีนครินทร์ ขบวนรถเร็วสายกรุงเทพ-อุบลราชธานี รวมทั้งสิ้น ๔ ขบวน ขบวนรถธรรมดาสายกรุงเทพ-สุรินทร์ และขบวนรถท้องถิ่นสายนครราชสีมา-อุบลราชธานี รวมทั้งสิ้น ๓ ขบวน จังหวัดบุรีรัมย์มีสถานีรถไฟตามเส้นทางรถไฟสายนครราชสีมา-อุบลราชธานีผ่านอำเภอต่างๆ ดังนี้

อำเภอลำปลายมาศ ได้แก่ สถานีรถไฟหนองกระทิง เดิมชื่อ หนองกะทิง เปลี่ยนชื่อราวปี พ.ศ. ๒๕๕๒ สถานีรถไฟลำปลายมาศ (สถานีรถไฟประจำอำเภอลำปลายมาศ) สถานีรถไฟทะเลเมนชัย สถานีรถไฟบ้านแสลงพัน

อำเภอเมือง ได้แก่ สถานีรถไฟบ้านหนองตาด สถานีรถไฟบุรีรัมย์ (สถานีรถไฟประจำจังหวัดบุรีรัมย์) ที่หยุดรถไฟบ้านตะโก

อำเภอห้วยราช ได้แก่ สถานีรถไฟห้วยราช (สถานีรถไฟประจำอำเภอห้วยราช)

อำเภอกระสัง ได้แก่ สถานีรถไฟกระสัง (สถานีรถไฟประจำอำเภอกระสัง)

สถานีรถไฟหนองเต็ง เดิมชื่อ บ้านหนองเต็ง เปลี่ยนชื่อราวปี พ.ศ. ๒๕๔๙

ทางเครื่องบิน

ปัจจุบันบริษัท นกแอร์ จำกัด มีเครื่องบินไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ มาลงที่ท่าอากาศยานบุรีรัมย์ (อำเภอสตึก) อยู่ประจำทุกวัน

ทางหลวงแผ่นดินในจังหวัดบุรีรัมย์

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๔ ผ่านอำเภอหนองกี่ อำเภอนางรอง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอประโคนชัย

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๒๖ ผ่านอำเภอลำปลายมาศ อำเภอเมือง และอำเภอกระสัง

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๙ ผ่านอำเภอสตึก อำเภอบ้านด่าน อำเภอเมือง อำเภอ
ประโคนชัย และอำเภอบ้านกรวด

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๘ ผ่านอำเภอเมือง และอำเภอนางรอง

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๒๔ ผ่านอำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย และอำเภอบ้าน
กรวด

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๔๘ ผ่านอำเภอนางรอง อำเภอปะคำ และอำเภอโนนดิน
แดง

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๒ ผ่านอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ และอำเภอพุทไธสง

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๗ ผ่านเฉพาะอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์

ช่องผ่านแดน จังหวัดบุรีรัมย์มีชายแดนติดกับราชอาณาจักรกัมพูชา ปัจจุบันมีช่องผ่าน
แดนที่สำคัญ ๒ ด้าน ได้แก่

- ๑) ด่านชายแดนช่องโอบก อำเภอบ้านกรวด ติดกับประเทศกัมพูชา
- ๒) ช่องสายตะกู อำเภอบ้านกรวด ติดกับประเทศกัมพูชา

สะพานสำคัญ

สะพานข้ามลำน้ำมาศ ข้ามลำน้ำมาศ อยู่ในเขตอำเภอลำปลายมาศ

สะพานข้ามห้วยตลาด ข้ามลำห้วยตลาด อยู่ในเขตอำเภอเมืองบุรีรัมย์

สะพานยาว ข้ามคูเมืองบุรีรัมย์ อยู่ในเขตอำเภอเมืองบุรีรัมย์

สะพานข้ามแม่น้ำมูล ข้ามแม่น้ำมูล อยู่ในเขตอำเภอสตึก

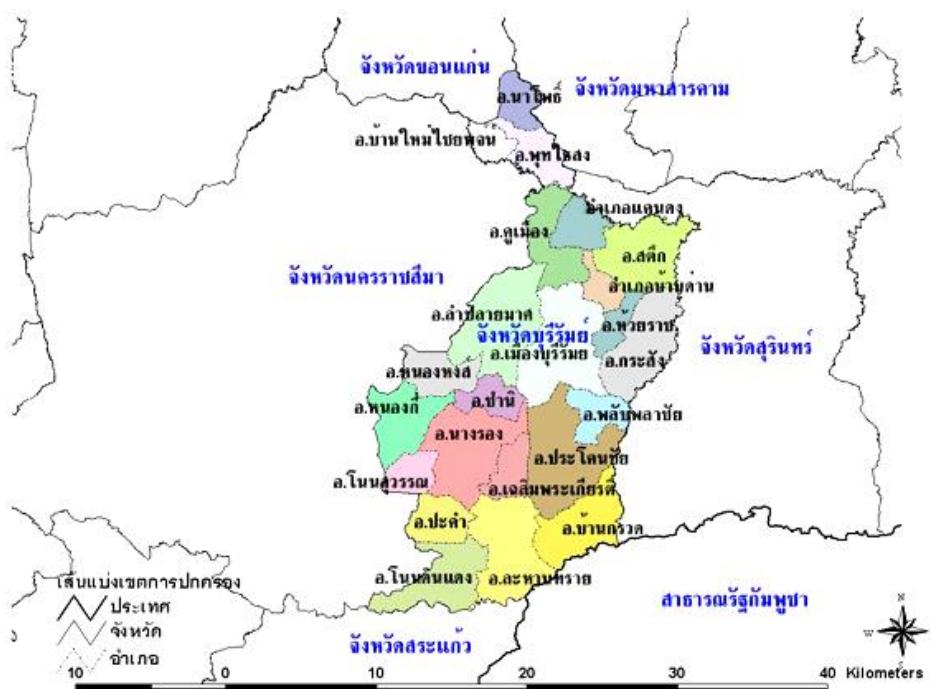
๑.๗ สภาพการปกครอง

จังหวัดบุรีรัมย์ แบ่งออกเป็น ๒๓ อำเภอ ๑๘๙ ตำบล ๒,๒๑๒ หมู่บ้านแบ่งการปกครอง
ออกเป็น ๒๓ อำเภอ ๑๘๘ ตำบล ๒,๕๔๖ หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมือง ๒
แห่ง เทศบาลตำบล ๔๖ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๖๐ แห่ง

ชื่ออำเภอ

- ๑)อำเภอเมืองบุรีรัมย์ ๒)อำเภอคูเมือง ๓)อำเภอกระสัง ๔)อำเภอนางรอง
 ๕)อำเภอหนองกี่ ๖)อำเภอละหานทราย ๗)อำเภอประโคนชัย ๘)อำเภอบ้านกรวด
 ๙)อำเภอพุทไธสง ๑๐)อำเภอลำปลายมาศ ๑๑)อำเภอสตึก ๑๒)อำเภอปะคำ
 ๑๓)อำเภอนาโพธิ์ ๑๔)อำเภอหนองหงส์ ๑๕)อำเภอพลับพลาชัย ๑๖)อำเภอห้วย
 ราช ๑๗)อำเภอโนนสุวรรณ๑๘)อำเภอขำนิ ๑๙)อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ ๒๐)อำเภอ
 โนนดินแดง ๒๑)อำเภอบ้านด่าน ๒๒)อำเภอแคนดง ๒๓)อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

ภาพที่ ๑.๕ แผนที่จังหวัดบุรีรัมย์แสดงเขตการปกครอง

การปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละอำเภอ

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ ได้แก่ เทศบาลเมืองบุรีรัมย์ เทศบาลตำบลอิสาน เทศบาลตำบลหลักเขต เทศบาลเมืองชุมเห็ด

อำเภอคูเมือง ได้แก่ เทศบาลตำบลคูเมือง เทศบาลตำบลหินเหล็กไฟ

อำเภอกระสัง ได้แก่ เทศบาลตำบลกระสัง เทศบาลตำบลสองชั้น เทศบาลตำบลหนองเต็ง เทศบาลตำบลอุดมธรรม

อำเภอนางรอง ได้แก่ เทศบาลเมืองนางรอง เทศบาลตำบลทุ่งแสงทอง

อำเภอหนองกี่ ได้แก่ เทศบาลตำบลหนองกี่ เทศบาลตำบลศาลเจ้าพ่อขุนศรี เทศบาลตำบลดอนอะราง

อำเภอละหานทราย ได้แก่ เทศบาลตำบลละหานทราย เทศบาลตำบลตาจิง เทศบาลตำบลหนองแวง เทศบาลตำบลสำโรงใหม่ เทศบาลตำบลหนองตะครอง

อำเภอประโคนชัย ได้แก่ เทศบาลตำบลประโคนชัย เทศบาลตำบลโคกม้า เทศบาลตำบลแสลงโทน

อำเภอบ้านกรวด ได้แก่ เทศบาลตำบลบ้านกรวด เทศบาลตำบลตลาดนิคมปราสาท เทศบาลตำบลบ้านกรวดปัญญาวัฒน์ เทศบาลตำบลหนองไม้งาม เทศบาลตำบลจันทบเพชร เทศบาลตำบลโนนเจริญ เทศบาลตำบลบึงเจริญ เทศบาลตำบลปราสาท

อำเภอพุทไธสง ได้แก่ เทศบาลตำบลพุทไธสง

อำเภอลำปลายมาศ ได้แก่ เทศบาลตำบลลำปลายมาศ เทศบาลตำบลทะเลเมนชัย

อำเภอสตึก ได้แก่ เทศบาลตำบลสตึก

อำเภอปะคำ ได้แก่ เทศบาลตำบลปะคำ

อำเภอนาโพธิ์ ได้แก่ เทศบาลตำบลนาโพธิ์

อำเภอหนองหงส์ ได้แก่ เทศบาลตำบลหนองหงส์ เทศบาลตำบลห้วยหิน

อำเภอพลับพลายชัย ได้แก่ เทศบาลตำบลพลับพลายชัย เทศบาลตำบลจันทุม

อำเภอห้วยราช ได้แก่ เทศบาลตำบลห้วยราช เทศบาลตำบลโคกเหล็ก

อำเภอโนนสุวรรณ ได้แก่ เทศบาลตำบลโนนสุวรรณ เทศบาลตำบลโกรกแก้ว

อำเภอขามเฒ่า ได้แก่ เทศบาลตำบลขามเฒ่า เทศบาลตำบลหนองปล่อง

อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ ได้แก่ เทศบาลตำบลบ้านใหม่ไชยพจน์

อำเภอโนนดินแดง ได้แก่ เทศบาลตำบลโนนดินแดง

อำเภอบ้านด่าน ได้แก่ เทศบาลตำบลบ้านด่าน

อำเภอแคนดง ได้แก่ เทศบาลตำบลแคนดง

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ได้แก่ เทศบาลตำบลพนมรุ้ง เทศบาลตำบลยายแยมพัฒนา

เทศบาลตำบลถาวร

ตารางที่ ๑.๒ จำนวนหน่วยการปกครองแยกราชอำเภอ

ที่	อำเภอ	องค์การบริหารส่วนจังหวัด	เทศบาลเมือง	เทศบาลตำบล	องค์การบริหารส่วนตำบล	จำนวนตำบล	จำนวนหมู่บ้าน
๑	เมืองบุรีรัมย์	๑	๑	๒	๑๖	๑๘	๓๒๓
๒	นางรอง	-	๑	๑	๑๔	๑๕	๑๘๘
๓	ประโคนชัย	-	-	๓	๑๔	๑๖	๑๘๒
๔	พุทไธสง	-	-	๑	๗	๗	๙๗
๕	ลำปลายมาศ	-	-	๒	๑๕	๑๖	๒๑๖
๖	สตึก	-	-	๑	๑๒	๑๒	๑๗๙
๗	กระสัง	-	-	๔	๘	๑๑	๑๖๘
๘	ลำหอนทราย	-	-	๔	๓	๖	๘๔
๙	บ้านกรวด	-	-	๕	๖	๙	๑๑๕
๑๐	คูเมือง	-	-	๒	๗	๗	๑๐๖
๑๑	หนองกี่	-	-	๓	๘	๑๐	๑๐๘

ตารางที่ ๑.๒ (ต่อ)

ที่	อำเภอ	องค์การบริหารส่วนจังหวัด	เทศบาลเมือง	เทศบาลตำบล	องค์การบริหารส่วนตำบล	จำนวนตำบล	จำนวนหมู่บ้าน
๑๒	ปะคำ	-	-	๑	๔	๕	๗๗
๑๓	หนองหงส์	-	-	๒	๖	๗	๑๐๐
๑๔	นาโพธิ์	-	-	๑	๕	๕	๖๕
๑๕	พลับพลาชัย	-	-	๒	๔	๕	๖๗
๑๖	ห้วยราช	-	-	๒	๖	๘	๘๐
๑๗	โนนสุวรรณ	-	-	๒	๓	๔	๕๖
๑๘	ชำนิ	-	-	๑	๕	๖	๖๓
๑๙	โนนดินแดง	-	-	๑	๓	๓	๓๗
๒๐	เฉลิมพระเกียรติ	-	-	๓	๒	๕	๖๗
๒๑	บ้านใหม่ไชยพจน์	-	-	๑	๕	๕	๕๕
๒๒	บ้านด่าน	-	-	๑	๓	๔	๕๙
๒๓	แคนดง	-	-	๑	๔	๔	๕๔
	รวม	๑	๒	๔๖	๑๖๐	๑๘๘	๒๕๔๖

๑.๗ ประชากร

ประชากร ๑,๕๕๓,๗๖๕ คน (ณ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) (จำนวนประชากรมากเป็นอันดับที่ ๖ ของประเทศ) ซึ่งจากข้อมูลจากที่ทำการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ ณ วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๓ จังหวัดบุรีรัมย์มีจำนวนประชากรในจังหวัดบุรีรัมย์มีทั้งสิ้น ๑,๕๒๑,๐๖๕ คน แบ่งเป็นชายจำนวน ๗๕๙,๓๘๕ คน หญิงจำนวน ๗๖๑,๖๘๐ คน

ความหนาแน่นของประชากร ๑๔๙.๘๔ คน/ตร.กม. (ความหนาแน่นเป็นอันดับที่ ๒๖ ของประเทศ)

๒. ประวัติความเป็นมาของจังหวัด

๒.๑ กลุ่มชาติพันธุ์

สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงอันได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม ขอนแก่น สุรินทร์ และประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ซึ่งดินแดนดังกล่าวมีความแตกต่างกันทั้งด้านวัฒนธรรมและประชากร จึงเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ที่แตกต่างไปจากจังหวัดอื่นในภาคอีสานประชากรในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มีกลุ่มชาติพันธุ์แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ (พัชรินทร์ ศิริอัมพันธ์กุล. มปป. : ๕๘-๖๑, ๒๕๔๒ : ๖๕-๗๑) ได้แก่

๑) **กลุ่มไทยกูย (กวย)**กลุ่มไทยกูยมีอยู่มากในแถบ อำเภอสตึก ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอรัตนบุรี ซึ่งเคยขึ้นกับเมืองบุรีรัมย์ เมืองรัตนบุรี เดิมคือ บ้านกุดหวาย ซึ่งเป็นเมืองที่หลวงศรีนครเตา (เชียงสี)ได้ปกครอง เป็นกลุ่มกูยที่มีผลงานช่วยตามหาช้างเผือกจากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งแตกโรงหนีเข้าป่าทางเขตเมืองพิมายด้านตะวันออก ในสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ เมื่อ พ.ศ.๒๓๐๒ ต่อมาหัวหน้าหมู่บ้าน ได้แก่ เชียงสี เชียงปุม เชียงฆะ และเชียงขัน ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน และทหารได้ติดตามช้างเผือกได้ในเขตแดนเมืองนครจำปาศักดิ์ด้านตะวันตก ต่อมาหัวหน้าหมู่บ้านดังกล่าวได้รับบรรณาศักดิ์เป็น “หลวง” และได้เลื่อนเป็น “พระ” พร้อมกับโปรดให้ยกบ้านขึ้นเป็นเมือง คือ

บ้านกุดหวาย เป็นเมืองรัตนบุรี ให้หลวงศรีนครเตา (เชียงสี) เป็นพระศรีนครเตา
บ้านคูปะทาย เป็นเมืองสุรินทร์ ให้หลวงสุรินทร์ภักดี เป็น พระสุรินทร์ภักดีณรงค์จางวาง
บ้านอจจะปึง เป็นเมืองสังฆะ (สังขะ) ให้หลวงเพชร เป็นพระสังฆะบุรี หรือนครอจจะ
บ้านลำดวน เป็นเมืองขุขันธ์ ให้หลวงแก้วสุวรรณ เป็นพระไกรภักดีศรีนครลำดวน

ชาวไทยกู่พบทั่วไปทางตอนเหนือและตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ อำเภอสตึก อำเภอ ลำปลายมาศ อำเภอเมือง เป็นต้น กลุ่มคนที่พูดภาษากูย (ภาษากวย) พบอยู่ทั่วไปทางตอนเหนือ และตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ อำเภอสตึก อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอเมืองบุรีรัมย์

กู่ย (kui) หรือกวยเป็นชนชาติหนึ่งอยู่ในตระกูลมอญเขมร ในที่นี้มีความหมายทางชนชาติ แปลว่า "คน" เป็นชาติพันธุ์โบราณแห่งลุ่มน้ำโขง ตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ บริเวณแนวพรมแดงเมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช และบริเวณตอนเหนือของเมืองกำแพงเพชร ประเทศกัมพูชา ปัจจุบันมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคอีสานใต้แม่น้ำมูลลงมา คือ ตอนใต้ของจังหวัดร้อยเอ็ดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางภาษาวัฒนธรรม จารีตประเพณีเป็นของตนเองอย่างชัดเจน เช่น เครื่องแต่งกาย การนับถือผีบรรพบุรุษ การบูชาสิ่งที่อยู่ธรรมชาติ พิธีกรรมการกล่อม และความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในด้านการโพนซ่างปามาฝึกใช้งานดุจดั่งสมาชิกในครอบครัว

ผู้เชี่ยวชาญทางมานุษยวิทยาและชาติวงศ์วิทยาแห่งเอเชียถือกันว่าพวกกู่ยเป็นชนชาวพื้นเมืองดั้งเดิมในบริเวณประเทศกัมพูชาและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวก็มีเชื้อสายกู่ยปนอยู่ไม่น้อย ชาวกู่ยเป็นชนชาติที่มีผิวพรรณดำ บางคนเห็นได้ชัดว่ามีเลือดนิโกรผสมอยู่ ด้วยเหตุที่ผมหยิกหยอง เป็นเงาะ นักมานุษยวิทยาบางพวกจัดพวกกู่ยเป็นตระกูลมอญ-เขมร และเป็นเลือดผสมระหว่างเวดดิท (Weddid Proto – Australian) กับพวกเมลานีเซียน (Melanesian) เป็นเผ่าเขมรเดิมพวกหนึ่งเรียกว่าเชื้อชาติมอญซึ่งอพยพมาจากอินเดียเมื่อครั้งถูกพวกอารยันรุกรานโดยอพยพมาทางตะวันออกเฉียงจนถึงลุ่มแม่น้ำคง (สาละวิน) และแม่น้ำโขง ตอนบนพวกที่อพยพไปทางแม่น้ำคงกลายเป็นบรรพบุรุษของพวกมอญหรือรามัญ ส่วนพวกที่อพยพไปตามแม่น้ำโขง บางพวกไปอาศัยอยู่ตามที่ราบสูงแถบเทือกเขาพนมดงรัก (ดงรัก) บางพวกเลยไปยังที่ราบต่ำบริเวณทะเลสาบใหญ่และชายทะเลต่อมาได้กลายเป็นบรรพบุรุษของพวกเขมร และพวกที่อยู่ตามป่าเขาต่างๆ เรียกว่า ลัว่ ข่า ขมุ่ ส่วย กวย หรือกู่ย แตกต่างกันไป ชนเผ่าเหล่านี้มักอยู่กระจ่ายตามภูเขาสูงหรือตามป่าในเขตพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตอนใต้ของประเทศจีน ตอนใต้ของประเทศลาว และตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ มีเอกสารชี้ชัดว่าอาณาจักรของชนเผ่ากู่ยตั้งอยู่เขตที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้แน่นอน และสันนิษฐานว่าอยู่ตอนใต้ของลาวและตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา โดยมีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา มีการส่งทูตไปค้าขายกับราชสำนักอยุธยา และเคยช่วยกษัตริย์เขมรแห่งนครธมปราบกบฏ แต่ต่อมาเขมรได้ใช้อำนาจทางทหารปราบปรามชาวกู่ย ผนวกเอาอาณาจักรกู่ยเข้าเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเขมร ชนชาติกู่ยจึงเป็นชนชาติผู้มีความสำคัญในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ดินแดนส่วนนี้ การก่อสร้างเทวาลัย ศาสนสถานต่างๆของชนชาติขอมในบริเวณนี้ ชาวกู่ยมีส่วนไม่น้อยในการนำช่างเข้ามาเป็นแรงงานในการขนศิลาแลงและหินขนาดใหญ่ที่ใช้ในการก่อสร้างปราสาทขอมโบราณ

พงศวดารจำปาศักดิ์และประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์กล่าวสอดคล้องกันว่า ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ชาวภูยกายจำนวนมากได้อพยพจากบริเวณใต้แถบเมืองอัตปือแสนแปข้ามแม่น้ำโขงมาทางฝั่งตะวันตก เหตุผลของการอพยพครั้งสำคัญนี้ กล่าวกันว่าเพื่อหนีการบีบบังคับทางใจ ถูกข่มเหงบังคับให้จัดหาช้างศึกให้กับนครจำปาศักดิ์ และแสวงหาดินแดนที่จะใช้ชีวิตอย่างอิสระได้ พวกเขามุ่งหน้ามาทางทิศตะวันตกโดยมีเป้าหมายคือ แหล่งอุดมสมบูรณ์ลุ่มน้ำมูลแนวเทือกพนมดงรัก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ต่อแดนกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางภาคใต้ในแขวงจำปาศักดิ์ อัตปือ เซกอง และบางส่วนของประเทศกัมพูชา

สำหรับดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ของประเทศไทย พวกกวยตั้งหลักแหล่งเป็นอิสระอยู่อย่างมั่นคงโดยไม่ขึ้นต่ออาณาจักรไทย ลาวหรือกัมพูชา ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๒๐๐ ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาดินแดนส่วนนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย คนเผ่ากวยที่อาศัยอยู่จึงกลายเป็นคนไทยและถูกคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “เขมรป่าดง” และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรียกว่า “ส่วย”

กลุ่มไทยกวยส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอบัวชุม อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย อำเภอสตึก อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอเมืองบุรีรัมย์ ชาวกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ในอดีตชาวกวยมีอาชีพหาของป่าล่าสัตว์ โดยเฉพาะการจับช้างป่า ชาวกวยในอดีตมีชื่อเสียงในเรื่องของความสามารถในการจับช้าง เช่น ชาวกวยที่บ้านหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก และชาวกวยที่อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ แต่ปัจจุบันกำลังจะหมดไป ชาวกวยจึงปรับตัวมาทำนาทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์บางอย่างของตนเองไว้ เช่น ประเพณีการไหว้ศาลปะกำ พิธีกล่อม แกลออ และนอกจากนี้ชาวกวยยังนับถือผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีเรือน เช่นเดียวกับกลุ่มไทยลาว ไทยเขมร และมีการเชื้อโคลกลาง เคราะห์ การชะล่ำ นอกจากนี้ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ เป็นต้น ในช่วงแรกก่อนที่กลุ่มไทยลาว และไทยเขมรจะอพยพเข้ามาอยู่นั้น จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์เป็นถิ่นของชาวกวยเกือบทั้งหมด แต่ปัจจุบันมีชาวกวยเหลืออยู่ประมาณร้อยละ ๑๐-๒๐ ของจำนวนประชากรทั้งหมด เนื่องจากกลุ่มชนเผ่าต่างๆ มีโอกาสปะทะสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น และได้มีการยอมรับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตนโดยเฉพาะกลุ่มชาวกวยซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวในการยอมรับวัฒนธรรมอื่นสูงอยู่แล้ว จึงแทบกลายเป็นกวย-ลาว กวย-เขมรไปเกือบทั้งหมด

๒) กลุ่มไทยเขมร เป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นเขมรดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามชายขอบที่อยู่ห่างจากศูนย์กลางการปกครองของไทย ลาว เขมร เมืองพระนครหลวง เวียงจันทน์ กรุงศรีอยุธยา กระจายกันอยู่ทั่วไป จวบจนเมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้รวบรวมให้มาอยู่รวมกลุ่มและตั้งเป็นเมืองแปะขึ้น หลังจากสร้างเมืองแปะแล้ว เจ้าเมืองแปะได้เกลี้ยกล่อมรวบรวมให้เข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น กลุ่มไทยเขมรส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางตอนกลางและตอน

ใต้ของจังหวัด ได้แก่ อำเภอกระสัง อำเภอสตึก อำเภอเมือง อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย เป็นต้น

ประชากรกลุ่มที่พูดภาษาเขมร ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานตอนใต้ของไทย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เขมรสูง” มีอาศัยอยู่มากในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ทั้งสามจังหวัดมีบางที่บางส่วนติดต่อกันเป็นแนวชายแดนกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้มีการสำรวจพบว่า มีผู้พูดเขมรอยู่ใน ๓ จังหวัด ไม่ต่ำกว่า ๑,๖๔๓,๐๐๐ คน นอกจากนี้พื้นที่ ๓ จังหวัดนี้แล้วยังพบว่าผู้พูดภาษาเขมรกระจัดกระจายอยู่อีกหลายจังหวัด เช่น ในจังหวัดอุบลราชธานี มหาสารคาม นครราชสีมา และในภาคอื่น เช่น ในจังหวัดนครนายก จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี อุทัยธานี และตราด การกระจายของกลุ่มไทยเขมรในพื้นที่ต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยการอพยพเคลื่อนย้ายไปจากจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ซึ่งมีชาวเขมรมาก จะเห็นว่าจังหวัดบุรีรัมย์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรเขมรออาศัยอยู่มาก ทั้งนี้ เป็นเพราะจังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่อยู่ติดต่อกับพรมแดนประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และจังหวัดสุรินทร์ ชาวไทยเขมรในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ

ในจังหวัดบุรีรัมย์ประชากรกลุ่มที่พูดภาษาเขมรมีประมาณร้อยละ ๕๐ ของประชากรทั้งจังหวัด ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย อำเภอกระสัง อำเภอสตึก และอำเภอเมืองบุรีรัมย์

ขนบธรรมเนียมประเพณีกลุ่มชาวไทยเขมรในจังหวัดบุรีรัมย์ดำเนินชีวิตด้วย เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะด้านความเชื่อ เช่น ความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง การเสกเป่า ยาสั่ง และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยมีผู้นำสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังอย่างเหนียวแน่น และจากการที่จังหวัดบุรีรัมย์มีประชากรชาวเขมรอยู่ถึงร้อยละ ๕๐ ของประชากรทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ จึงทำให้วัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์โดดเด่นไปทางวัฒนธรรมเขมร ซึ่งถือว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ของจังหวัด

๓) กลุ่มไทยโคราช เมื่อตั้งเมืองแปะแล้วยังคงขึ้นอยู่กับเมืองพิมาย นครราชสีมา จึงมีการส่งข้าราชการเข้ามากำกับดูแล และมีกลุ่มชาวโคราชแถบพิมายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่กันมาก โดยตั้งหลักแหล่งโดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ติดต่อกับเขตจังหวัดนครราชสีมา เช่น อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ อำเภอนางรอง เป็นต้น ไทยโคราช คือ กลุ่มชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับไทยภาคกลาง แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนแถบนครราชสีมา ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของไทยโคราช อยู่ระหว่างวัฒนธรรมภาคกลางกับวัฒนธรรมอีสาน ชาวไทยโคราชจึงมีลักษณะผสมระหว่างชาวไทยอีสาน (ไทยลาว) ปนสำเนียงไทยกลาง บางกลุ่มพูดภาษาโคราช บางกลุ่มพูดภาษากลาง ชาวไทยโคราชนิยมปั้นภาชนะหม้อดินเผาจนมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วว่าอาชีพปั้นหม้อเป็นของชาวไทยโคราช เนื่องจากพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา จึงมีกลุ่มไทยโคราชเข้ามาตั้งหลักแหล่ง โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ติดต่อกับเขตจังหวัดนครราชสีมา เช่น อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ เป็นต้น และสำเนียงพูดแบบไทยโคราชก็เป็นสำเนียงที่พูดกันในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ยกเว้นในเขตที่อยู่ติดกับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดมหาสารคาม

ขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวไทยโคราชมีขนบธรรมเนียมประเพณีเช่นเดียวกับชาวไทยภาคกลาง มีลักษณะการเล่นเป็นของตัวเอง เรียกว่า “เพลงโคราช” ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า “เพลงปฏิพากษ์” คือเพลงที่โต้ตอบกันระหว่างหญิงและชาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเพลงสนุกสนาน เป็นเพลงที่มีบทสังวาสและตลกโปกฮา ผู้ร้องจะต้องแสดงปฏิภาณของผู้ร้องที่คิดกลอนสดมาว่ากล่าวแก้กัน ให้สนุกสนานกันทั้งผู้ร้องและผู้ฟัง พ่อเพลงและแม่เพลงเป็นตัวแทนเกี่ยวกับถึงอกถึงใจผู้ฟัง ปัจจุบันการเล่นเพลงโคราชในจังหวัดบุรีรัมย์ได้รับความนิยมน้อยมาก ซึ่งต่างจากจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งยังคงรักษาเพลงโคราชเอาไว้ เพราะถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองโคราช ประกอบกับการเล่นเพลงโคราชไม่ใช่เครื่องดนตรี จึงทำให้เพลงโคราชหมดความสำคัญและไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่

๔) กลุ่มไทยลาว ชาวลาวได้เข้ามาอยู่แถบอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งเกิดจากการแย่งชิงอำนาจกันในอาณาจักรล้านช้าง สมัยพระครูโพนเสม็ด เจ้าองค์หล่อ เจ้าสร้อยศรีสมุทร เจ้าไชยกุมาร เจ้าธรรมเทโว (มีบุตรชื่อเจ้าโอ และเจ้าอิน) พระวอ พระตา จารย์หวด จารย์แก้ว ท้าวสุด และจารย์โสม ครั้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๒๑ ไทยได้ยกทัพเข้าตีเมืองเวียงจันทน์ และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมายังไทย พ.ศ.๒๓๖๗ เกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ไทยได้ส่งเจ้าพระยามหาคษัตริย์ศึกเข้าปราบทัพ เมื่อชนะศึกได้กวาดต้อนเชลยชาวลาวเข้ามายังไทย ชาวไทยลาวส่วนใหญ่ตั้งหลักแหล่งทางตอนเหนือของจังหวัด เช่น อำเภอคูเมือง อำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอหนองหงส์ เป็นต้น

กลุ่มไทยลาว ส่วนใหญ่จะพบบ่อยทั่วไปในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ แต่อำเภอที่พูดภาษาไทยลาวมากที่สุด ได้แก่ อำเภอคูเมือง อำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอหนองหงส์ คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ของประชากรทั้งจังหวัด กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ทั้งนี้เพราะพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนที่มีวัฒนธรรมไทยลาว โดยเฉพาะทางตอนเหนือของจังหวัด

ขนบธรรมเนียมประเพณี กลุ่มไทยลาวยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” คือ กิจประเพณีในรอบ ๑๒ เดือน นับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ศาสนาพุทธที่ปรับเข้ากับจารีตประเพณีของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน รวมทั้งผีไร่ นา ฯลฯ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ยังมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมาก นั่นคือ ผีปู้ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลปู้ตา (ตูปู้ตา) ประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่ง เฒ่าจ้ำ หรือหม้อจ้ำ เป็นผู้ติดต่อวิญญาณ เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมากที่สุด

กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่ก็ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม เช่น การปฏิบัติตามฮีตสิบสองก็ยังมีปฏิบัติกันอยู่ในกลุ่มที่มีชาวไทยลาวอยู่ เช่น แถบอำเภอนาโพธิ์ พุทไธสง คูเมือง และอำเภอสตึก เป็นต้น แต่ประเพณีต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม ตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการที่ประชากรของจังหวัดบุรีรัมย์มีภาษาและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันถึง ๔ กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยกวย ประชากรทั้ง ๔ กลุ่ม ต่างก็มีรูปแบบวัฒนธรรมของตนเอง แต่การที่ชนกลุ่มนี้มาอยู่รวมกันก็จะมี การติดต่อสัมพันธ์กัน ก็จะเกิดการผสมกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรม ที่สำคัญคือทางด้านภาษา เช่นการกลมกลืนกันระหว่าง ภาษาไทยเขมรกับกลุ่มภาษาไทยกวย หรือกลุ่มภาษาไทยกวยกับกลุ่มภาษาไทยลาว กลุ่มชนที่ปรับตัวในด้านการรับวัฒนธรรมได้เก่งคือกลุ่มไทยกวย กลุ่มนี้เมื่อมาอยู่ใกล้พวกไทยเขมรก็จะพูด ภาษาไทยเขมร และยอมรับวัฒนธรรมไทยเขมร ซึ่งถือว่าสูงกว่าวัฒนธรรมของพวกเขา เมื่ออยู่ใกล้กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวก็รับวัฒนธรรมไทยลาว ซึ่งจะพบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นดินแดนที่ประชาชนมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมเด่นชัดแห่งหนึ่งในภาคอีสาน

๒.๒ การก่อบ้านแปงเมือง

บุรีรัมย์เป็นเมืองแห่งความรื่นรมย์ตามความหมายของชื่อเมืองที่น่าอยู่สำหรับคนในท้องถิ่นและเป็นเมืองที่น่ามาเยือนสำหรับคนต่างถิ่น เมืองปราสาทหินในเขตจังหวัดบุรีรัมย์มากมีไปด้วย ปราสาทหินใหญ่น้อย อันหมายถึงความรุ่งเรืองมาแต่อดีต จากการศึกษาของนัก โบราณคดีพบหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดีและที่สำคัญที่สุดพบกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดบุรีรัมย์มาก คือ หลักฐานทางวัฒนธรรมของอารยธรรมขอม ซึ่งมีทั้งปราสาทอิฐ และปราสาทหินเป็นจำนวนมากกว่า ๖๐ แห่ง รวมทั้งได้พบแหล่ง โบราณคดีที่สำคัญ คือ เตาเผา ภาชนะดินเผา และภาชนะดินเผาแบบที่เรียกว่า เครื่องเคลือบแบบเขมร ซึ่งกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึง ๑๘ อยู่ทั่วไปหลังจากสมัยของวัฒนธรรมขอม แล้วหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ เริ่มมีขึ้นอีกครั้งตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมาและปรากฏชื่อต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่าบุรีรัมย์มีฐานะเป็นเมืองหนึ่ง จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้มีการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคใหม่ จึงได้ชื่อเป็นจังหวัดบุรีรัมย์มาจนถึงปัจจุบันนี้ชื่อเมืองบุรีรัมย์ ไม่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาและธนบุรี มีแต่เฉพาะชื่อเมืองอื่น ซึ่งปัจจุบันเป็นอำเภอในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ เมืองนางรอง เมืองพุทไธสง และเมืองประโคนชัย

พ.ศ. ๒๓๑๙ รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรี กรมการเมืองนครราชสีมา มีใบบอกเข้ามาว่า พระยานางรองคบคิดเป็น กบฏร่วมกับเจ้าโอ เจ้าอิน และอุปฮาดเมืองจำปาศักดิ์ จึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อยังดำรงตำแหน่ง เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพไปปราบจับตัวพระยานางรองประหารชีวิตและสมทบเจ้าพระยาสุรสีห์ (สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท) คุมกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือยกไปตีเมือง จำปาศักดิ์ เมืองโขง และเมืองอัตปือ ได้ทั้ง ๓ เมือง ประหารชีวิต เจ้าโอ เจ้าอิน อุปฮาด

เมืองจำปาศักดิ์ แล้วเกลี้ยกล่อมเมืองใกล้เคียงให้สวามิภักดิ์ ได้แก่ เขมรป่าดง ตะลุง สุรินทร์ สังขะ และเมืองขุขันธ์ รวบรวมผู้คนตั้งเมืองขึ้นในเขตขอมร่า เรียกว่า เมืองแปะ แต่งตั้งบุตรเจ้าเมืองผไทสมัน ให้เป็นเจ้าเมือง ซึ่งต่อมาได้เป็นพระยานครภักดี

ประมาณปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปลี่ยนชื่อเมืองแปะเป็นบุรีรัมย์ด้วยปรากฏว่า ได้มีการแต่งตั้งพระสำอางทิริศเป็นพระนครภักดีศรีนครา ผู้สำเร็จราชการเมืองบุรีรัมย์ ขึ้นเมืองนครราชสีมาใน พ.ศ. ๒๔๑๑ เมืองบุรีรัมย์และเมืองนางรองผลัดกันมีความสำคัญเรื่อยมา พ.ศ. ๒๔๓๓ เมืองบุรีรัมย์โอนขึ้นไปขึ้นกับหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ มีหนองคายเป็นศูนย์กลาง และเมืองบุรีรัมย์มีเมืองในสังกัด ๑ แห่ง คือ เมืองนางรอง

ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๔๑ เมืองบุรีรัมย์ได้กลับไปขึ้นกับมณฑลนครราชสีมา เรียกว่า "บริเวณนางรอง" ประกอบด้วย เมืองบุรีรัมย์ นางรอง รัตนบุรี ประโคนชัย และพุทไธสง พ.ศ. ๒๔๔๒ มีประกาศเปลี่ยนชื่อ มณฑลลาวเฉียงเป็น มณฑลฝ่ายตะวันตกเฉียงเหนือ มณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือ มณฑลลาวเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลเขมร เป็นมณฑลตะวันออกและในคราวนี้เปลี่ยนชื่อ บริเวณนางรองเป็น "เมืองนางรอง" มีฐานะเป็นเมืองจัตวา ตั้งที่ว่าการอยู่ที่เมืองบุรีรัมย์ แต่ตราตำแหน่งเป็นตราผู้ว่าการนางรอง กระทรวงมหาดไทย จึงได้ประกาศเปลี่ยนชื่อเมืองเป็น "บุรีรัมย์" และเปลี่ยนตราตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองบุรีรัมย์ ตั้งแต่วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมา

พ.ศ. ๒๔๕๐ กระทรวงมหาดไทยปรับปรุงหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้มณฑลนครราชสีมาประกอบด้วย ๓ เมือง ๑๗ อำเภอ คือ เมืองนครราชสีมา ๑๐ อำเภอ เมืองชัยภูมิ ๓ อำเภอ และเมืองบุรีรัมย์ ๔ อำเภอ คือ นางรอง พุทไธสง ประโคนชัย รัตนบุรี

ต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖ ขึ้น ยุบมณฑลนครราชสีมา จัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอ เมืองบุรีรัมย์จึงมีฐานะเป็น จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

๒.๓ ตำนาน “บุรีรัมย์ตำนานน้ำกิน”

“บุรีรัมย์ตำนานน้ำกิน” เป็นคำสำนวนในอดีตที่แสดงถึงภาวะการขาดแคลนน้ำในบริเวณพื้นที่อันเป็นเขตการปกครองของจังหวัดบุรีรัมย์ในอดีต และสะท้อนถึงความเฉลียวฉลาดของชาวบุรีรัมย์สมัยก่อนที่นำความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติมาแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ

กรรมวิธีที่ได้ชื่อว่าเป็นการดำน้ำกิน คือ การขุดหลุมดินขนาดย่อมขึ้นก่อน แล้วตักเอาโคลนตมในบ่อ สระ หรือบึง มาใส่หลุมที่ขุดไว้ แล้วย่ำด้วยเท้าจนเป็นเลนหรือนำมาใส่ครุไม้ไผ่ยาชั้น แล้วตำด้วยไม้ให้โคนเลนมีความหนาแน่นสูงขึ้น ปล่อยทิ้งไว้ให้ตกตะกอน น้ำจากโคลนเลนจะปรากฏเป็นน้ำใสอยู่ข้างบนตักไปใช้บริโภคได้ แก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำอันเป็นปัญหาเฉพาะหน้าให้คล่องไปได้

“บุรีรัมย์น้ำกิน” เป็นสำนวนที่อยู่ในความทรงจำและความภาคภูมิใจในอดีตของชาวบุรีรัมย์ ในฐานะที่เป็นสำนวนที่สะท้อนถึงความทรหดอดทนของบรรพบุรุษผู้บุกเบิกแผ่นดิน ให้ประโยชน์ตกทอดแก่ลูกหลาน เหลน ในปัจจุบัน และในฐานะที่สามารถนำภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้อย่างเฉลียวฉลาด

ปัจจุบันสภาวะเรื่องน้ำของจังหวัดบุรีรัมย์ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก กรมชลประทานได้สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดต่างๆ เพิ่มขึ้น และสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทก็ได้ปิดกั้นทำนบ เขื่อนฝาย และขุดลอก ห้วย หนอง คลอง บึง สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก สร้างสระน้ำมาตรฐานขึ้นเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นสร้างถังเก็บน้ำฝน สระน้ำ บ่อน้ำตื้น บ่อน้ำบาดาล หอถังจ่ายน้ำโดยสร้างเพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้ความหมายและภาพพจน์ของคำพังเพยดังกล่าวได้หมดไปแล้วในปัจจุบัน

๓. วิถีชีวิตวิถีวัฒนธรรม

๓.๑ ที่อยู่อาศัย

อรศิริ ปาณินท์ (๒๕๔๓: ๙๐-๙๑) กล่าวว่า ผังของหมู่บ้านชนบทในภาคอีสาน แบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ได้ ๕ รูปแบบ คือ แบบแนวยาว แบบกระจายจากศูนย์กลาง แบบวงแหวน แบบตารางเหลี่ยม และแบบแตกแขนง แต่ไม่ว่าสัณฐานของหมู่บ้านซึ่งมีอิทธิพลจากระบบถนนแบบใดก็ตาม การเกาะตัวของบ้านในหมู่บ้านจะออกมาคล้ายคลึงกัน คือ ตัวบ้านเกาะตัวกันเป็นกลุ่มและไร่นาอยู่รอบๆ กลุ่มของบ้าน มีองค์ประกอบหลักที่องค์ประกอบพื้นฐานแบบเดียวกัน คือ กลุ่มบ้าน วัด ศาลาหมู่บ้าน ศาลากลางบ้าน หลักบ้าน โรงเรียน ร้านค้า เขตราชการ เขตอุตสาหกรรม และพื้นที่สาธารณะ

สุนทร ตูลยะสุข (๒๕๓๐: ๒๙-๓๑) กล่าวถึงโครงสร้างของชุมชนชนบทภาคอีสาน พบว่าประกอบด้วย เขตกสิกรรม เขตที่อยู่อาศัย เขตวัด เขตสาธารณะเป็นป่าที่อยู่ติดหมู่บ้านและวัด

ศาลาป่าหรือดอนตาปู ศาลากลางบ้าน หลักบ้าน เขตราชการ ร้านค้า เขตอุตสาหกรรม เขตโรงเรียน สถานีอนามัย

การวางผังบริเวณบ้านชนบทภาคอีสานบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลาง ในชุมชนหนึ่งจะประกอบด้วยบ้านหลายหลังหลายครอบครัว แต่ละครอบครัวมีความผูกพันทางเครือญาติ บ้านแต่ละหลังจะจัดวางไม่เป็นระเบียบ มีทางเดินและลานบ้านเป็นลานดินโล่งอยู่ตรงกลาง รอบคุ่มมีแนวรั้วซึ่งไม่ถาวรมากนักเป็นรั้วต้นไม้ หรือรั้วไม้ไผ่ กิ่งไม้วางพาดเป็นแนวแบ่งเขตระหว่างคุ่มหนึ่งๆ ทางเข้าคุ่มจะมีได้หลายทาง

ธาดา สุทธิธรรม (๒๕๔๔: ๒๑) กล่าวถึง การตั้งหมู่บ้านของชาวไทยลาวจะนิยมตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มบนที่ดอน เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า โนน โดยยึดทำเลการทำนาเป็นสำคัญ นั่นคือบริเวณรอบหมู่บ้านจะมีที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ มีหนองน้ำหรือลำน้ำเล็กๆ ที่มีน้ำสำหรับบริโภคในฤดูแล้ง ไม่ห่างไกลหมู่บ้านจะมีป่าละเมาะสาธารณประโยชน์ซึ่งใช้เป็นที่พักผ่อน ว่ายน้ำในฤดูทำนา และเป็นแหล่งเก็บพืชผักป่าอีกด้วย สถาบันของหมู่บ้าน หากมีวัดจะตั้งอยู่ตอนท้ายหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะความเชื่อที่ว่า วัดควรแยกจากหมู่บ้าน คือ วิสุคามสีมา (แปลว่า เขตนอกชุมชน) แต่โดยปฏิบัติแล้วพระภิกษุกับชาวบ้านจะมีกิจกรรมร่วมกันอย่างใกล้ชิดทั้ง ๑๒ เดือน พระภิกษุชาวอีสานนอกจากจะเป็นผู้นำทางวิญญาณแล้วยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางกิจประเพณี สถาบันหมู่บ้านที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ศาลป่าตา หรือเรียกตามภาษาถิ่นว่า ตูบป่าตา ซึ่งมักจะตั้งอยู่ทางเข้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ดอนที่ยื่นออกมา บางแห่งมีพื้นที่กว้างใหญ่เรียกว่า ดอนป่าตา

การสร้างบ้านเรือน ชาวอีสานสร้างเรือนเพื่ออยู่อาศัยไม่ประณีตบรรจงมากนัก นั่นคือ ผู้มีฐานะปานกลางจะสร้างบ้านเรือนที่มีขนาด ๒ ห้องนอน และมีส่วนที่เป็นห้องโถง มีชานโล่ง ติดกับครัว บ้านใต้ถุนสูงเพื่อทำกิจกรรม เช่น ทอผ้า เก็บเครื่องมือทำนา และให้วัวควายนอนส่วนหนึ่ง

สุจินต์ วงษ์เทศ (๒๕๔๙ : ๖๗) กล่าวว่า ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นถิ่นพำนักของพวกเขมรป่าดงนี้มีอยู่มากนิยมเรือนทรงสูงและหลังคาจั่วสูง ถ้าหากทำด้วยไม้จริง แต่ถ้าไม่ทำก็ทำเป็นเรือนเครื่องผูกไปเลย โดยเฉพาะพวกภูยกุญนั้นมักสร้างด้วยไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยแฝกเป็นเรือนขนาดเล็กตั้งอยู่ใกล้ๆ กัน

ศรีศักร วัลลิโภดม (๒๕๓๗ : ๕๑, ๕๓) กล่าวถึง สิ่งหนึ่งที่ทำให้รูปแบบของบ้านเรือนในภาคอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมาย ก็คือ การพัฒนาท้องถิ่นตามแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมาทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชน การจัดให้มีถนนภายในหมู่บ้านลักษณะตาราง โดยสนับสนุนให้มีการสร้างรั้ว

บ้านเรือนมากขึ้น และการสร้างบ้านเรือนให้มีขนาดใหญ่เพื่อให้คนในครอบครัวอยู่รวมกันได้หลายคน โดยไม่คำนึงถึงรูปแบบเรือนว่าจะสวยงามเป็นระเบียบมากน้อยเพียงใด มักหันมาสร้างเรือนที่มีหลังคาหน้าจั่วทรงต่ำทำให้หลังคาลาดต่ำลงมาเพื่อปกคลุมพื้นที่ของเรือนได้กว้างกว่าแต่เดิมหรือไม่ก็ทำเป็นหมู่กว่าเดิม และใช้สังกะสีหรือกระเบื้องมุงหลังคาเพื่อปกคลุมพื้นที่ให้ได้มาก ไม่ใช่ฝาปะกนหรือฝาสายบัว เพียงแต่ใช้แผ่นกระดานไม้มาตีแปะกันไว้ บางแห่งไม่มีหน้าต่าง การแพร่หลายของเรือนที่มีหน้าจั่วทรงต่ำ เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงของเรือนลาวที่พบทางหนองคายและกาฬสินธุ์แล้วแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงการแพร่กระจายอย่างแทรกซึมของกลุ่มไทยลาวที่รุกหรือเคลื่อนย้ายลงไปทางอีสานกลางและอีสานใต้รวมทั้งที่อื่นๆ อีกทั้งยังเป็นรูปแบบบ้านเรือนที่เหมาะสมกับสภาพสังคมเศรษฐกิจของคนในอีสานทั้งภาคที่ไม่ต้องการรูปแบบที่มีระเบียบแบบแผนจนเกินไปแต่ต้องการสิ่งที่ยืดหยุ่นและอยู่ร่วมกันแบบง่ายๆ ปลุกบ้านง่ายๆ โดยช่วยเหลือกันเพียงให้มีที่อยู่อาศัยและมีที่ทำกินเท่านั้น โดยลักษณะหลังคาจั่วทรงต่ำ ได้เข้ามาแทนที่เอกลักษณ์ดั้งเดิมในชุมชนชนบทเกือบทุกภูมิภาค

๓.๒ การหาอยู่หากิน

โดยทั่วไปชาวอีสานมีสังคมแบบเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ การทำนา ซึ่งต้องใช้เวลาดังแต่เพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยวประมาณ ๗-๙ เดือน ในแต่ละปีตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว ส่วนเวลาในช่วงฤดูร้อนประมาณ ๓-๕ เดือนที่ว่าง ชาวอีสานจะทำงานทุกอย่างเพื่อเตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการทำบุญประเพณีและการพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสเป็นวงจรของการดำรงชีพที่หมุนเวียนเช่นนี้ในแต่ละปี เมื่อว่างจากงานนาไร่ ชาวอีสานจะใช้เวลาว่างด้วยการสร้างงานหัตถกรรม งานถนอมอาหาร จนพัฒนาไปสู่สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP โดยผู้ผลิต กลุ่มผู้ผลิต ผู้ประกอบการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้มีการลงทะเบียนกลุ่มผู้ผลิต ผู้ประกอบการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประจำปี ๒๕๕๓ กับสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีจำนวนทั้งสิ้น ๑,๐๓๗ ราย โดยมีผลิตภัณฑ์ที่สำคัญจำแนกตามประเภท ได้แก่

๑) อาหาร ได้แก่ น้ำพริก กุ้งจ่อม กุนเชียง ไส้กรอกอีสาน เนื้อสวรรค์ หมูเส้น หมูกระจุก ปลาช่อน ปลาสาม ไข่เค็ม ขนมหอมมัน ขนมหอยนางรม กุ้งก้ามกราม กุ้งทอด กุ้งตาก กุ้งฉาบ คุกกี้ ขนมห้อยแกง ขนมหอย ขนมหอยเตา ขนมหอยขี้

๒) เครื่องดื่ม ได้แก่ น้ำผลไม้ น้ำชา ไวน์

๓) ผ้าและเครื่องแต่งกาย ได้แก่ ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าหางกระรอก ผ้าลายราชวัตร ผ้าบาติก ผ้ายกดอก ผ้าปุม ผ้าขามัว ผ้าโสร่งไหม ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ

ผ้าฝ้าย ผ้าไหมไหมพรม เครื่องประดับหินสี กระเป๋าหนังปลากระเบน กระเป๋าหนังผสมผ้าฝ้าย และไหม ผ้าไหมแปรรูป กระเป๋าผักตบชวา ปลอกหมอนไหม เสื้อผ้าไหมบุรุษสตรี เสื้อผ้าสำเร็จรูป หมวกควาบอย รองเท้าสมุนไพร เป็นต้น มีจำนวนผู้ผลิต ผู้ประกอบการประเภทผ้า และเครื่องแต่งกาย จำนวน ๒๘๗ กลุ่ม

๔) **ของใช้ ของตกแต่ง ของที่ระลึก** ได้แก่ ชุดเครื่องนอน ที่นอน หมอนอิง ปลอกคอสุนัข โมบาย กระถางปูนปั้น มีดขนาด เครื่องเล่นเด็ก ตุ๊กตาไหมพรม กรอบรูปไม้ กรอบรูปวิทยาศาสตร์ กล้องใส่อัญมณี พิณ ถังแช่ไวน์ แผ่นรองจาน ท็อปพี ตะเกียบ ซ้อน ไม้เท้าที่ใส่กัมยาน ไม้กวาด หวดนึ่งข้าวเหนียว ป้ายชื่อไม้แกะสลัก ตุ๊กตาอัปสร่า กระจาด พรมเช็ดเท้า ผ้าห่มนวม เปล ผลิตภัณฑ์จากต้นกก ผลิตภัณฑ์จากไบลาน เสือกก ผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้ไผ่ หัตถกรรมผักตบชวา ผลิตภัณฑ์จักสานเส้นพลาสติก ศิลปะหินทรายแกะสลัก เครื่องเคลือบบุรีรัมย์ ผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์จากวัสดุธรรมชาติ ผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์จากวัสดุแปรรูป ผลิตภัณฑ์เตาฟืน เครื่องเรือนไม้ เครื่องเรือนจากรากไม้ เครื่องเรือนจากล้อยเกวียน โคมไฟ ตะเกียง ศาลพระภูมิไม้ ดอกไม้จัน เป็นต้น

๕) **สมุนไพรที่ไม่ใช่อาหาร** ได้แก่ สบู่โปรตีนไหม สบู่ โลชั่น ยาสระผม ครีมอาบน้ำสมุนไพร ลูกประคบสมุนไพร สมุนไพรนวดหน้า ขัดผิว ถนอมผิว เครื่องสำอาง น้ำหมักปุ๋ยชีวภาพ น้ำยาล้างจาน การบูร น้ำมันเหลือง น้ำมันนวด เป็นต้น

๓.๓ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม

“**ยามว่างจากงานในนา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน**” เป็นคำกล่าวที่สะท้อนให้เห็นสภาพการดำรงชีวิตและสังคมของชาวอีสาน ดังนั้น การทอผ้าจึงเป็นงานสำคัญของผู้หญิง ผ้าที่ทอจะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ เสื้อ ชิ้น (ผ้านุ่ง) ช่ง (กางเกง) โสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าคลุมไหล่ เครื่องนอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม และเครื่องใช้ที่จะถวายพระในงานบุญประเพณี เช่น ที่นอน หมอน ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้ากราบ ผ้าพระเวสส์ ธงหรือธง (มักออกเสียง ชุง)

การแต่งกายของชาวไทยเขมร แต่เดิมนิยมนุ่งโจงกระเบน ใช้ผ้าสไบพาดแบบตะเบงมาน แต่ปัจจุบัน ผู้หญิงนิยมนุ่งโจงกระเบนสวมเสื้อคอกระเช้า หรือเสื้อสำเร็จรูป คล้องหรือพาดไหล่ด้วยผ้าขาวม้าหรือผ้าสไบสีขาว หรือสีดำที่ทอใช้เอง หญิงสาวอยู่ที่บ้านจะนิยมนุ่งผ้าชีน หากออกนอกบ้านนิยมสวมกางเกงตามสมัยนิยม ผู้ชายนิยมนุ่งกางเกงขาก๊วย ผ้าขาวม้าหรือผ้าโสร่ง ไม่นิยมสวมเสื้อขณะที่อยู่บ้าน หากไปนอกบ้าน หรืองานบุญ นิยมนุ่งโสร่งสวมเสื้อแขนยาว ผ้าขาวม้าคาดเอว หรือนุ่งกางเกงขายาวตามสมัยนิยม

การแต่งกายชาวไทยโคราช นิยมนุ่งโจงกระเบนทั้งชายและหญิง เสื้อคอกลม ผ้าขาวม้า พาดบ่าด้านซ้าย

การแต่งกายไทยลาว ผู้ชายนิยมแต่งกายด้วยผ้าขาวก้วย สมัยก่อนนิยมนุ่งผ้าหัวกูด (หัว รูด) เสื้อนิยมนุ่งเสื้อม่อฮ่อมย่ออมคราม ทอเองตัดเอง ดังคำกล่าว “นุ่งเสื้อจุบคาม ผ้าขาวม้าคาด เอว” สำหรับหญิง ใช้ผ้าไหมพาดบ่า

๓.๔ ขนบธรรมเนียมประเพณี

จากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง อันได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม ขอนแก่น สุรินทร์ และประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทำให้ดินแดนดังกล่าวมีความแตกต่างกันทั้งด้านวัฒนธรรมและประชากร จึงเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ที่แตกต่างไปจากจังหวัดอื่นในภาคอีสานประชากรในเขต จังหวัดบุรีรัมย์ มีกลุ่มชาติพันธุ์แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ และแต่ละกลุ่มมีขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ยังดำรงไว้ ได้แก่

๑) กลุ่มไทยกวย (กวย) กลุ่มไทยกวยมีอยู่มากในแถบ อำเภอสตึก กลุ่มคนที่พูดภาษา กวย (ภาษากวย) พบอยู่ทั่วไปทางตอนเหนือ และตอนกลางของจังหวัด ได้แก่อำเภอสตึก อำเภอลำปลายมาศ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย และ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ ในอดีตชาวกวยมีอาชีพหาของป่าล่าสัตว์ โดยเฉพาะการจับช้างป่า ชาวกวย ในอดีตมีชื่อเสียงในเรื่องของความสามารถในการจับช้าง เช่น ชาวกวยที่บ้านหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก และชาวกวยที่อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ แต่ปัจจุบันกำลังจะหมดไป ชาวกวยจึงปรับตัวมาทำนาทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ บางอย่างของตนเองไว้ เช่น ประเพณีการไหว้ศาลปะกำ พิธีแกลมอ แกลออ และนอกจากนี้ ชาวกวยยังนับถือผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีเรื่อน เช่นเดียวกับกลุ่มไทยลาว ไทยเขมร และมีการเชื้อโซคกลาง เคราะห์ การชะล่า นอกจากนี้ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ เป็นต้น ในช่วงแรกก่อนที่กลุ่มไทยลาว และไทยเขมรจะอพยพเข้ามาอยู่นั้น จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์เป็นถิ่นของชาวกวยเกือบทั้งหมด แต่ปัจจุบันมีชาวกวยเหลืออยู่ประมาณ ร้อยละ ๑๐-๒๐ ของจำนวนประชากรทั้งหมด เนื่องจากกลุ่มชนเผ่าต่างๆ มีโอกาสปะทะสัมพันธ์ กันทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น และได้มีการยอมรับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามาผสมผสานกับ วัฒนธรรมของตนโดยเฉพาะกลุ่มชาวกวยซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวในการยอมรับวัฒนธรรมอื่นสูงอยู่ แล้ว จึงแทบกลายเป็นกวย-ลาว กวย-เขมรไปเกือบทั้งหมด

อาหารการกิน ชาวไทยกุยอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ค่อยพิถีพิถัน อาหารเป็นแบบง่ายๆหาได้จากพืชและสัตว์ในท้องถิ่น ได้แก่ เผือก มัน เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ป่า เก้ง กวาง กระจ่าย นก หนู เต่า ตะกวด กิ้งก่า ลิง ค่าง กบ เขียด ปลา ลูกอ๊อด แมลงเม่า แมลงซี้ควาย แมลงช้าง ไก่ เป็ด หมู เป็นต้น ส่วนควายจะเลี้ยงไว้ใช้งาน โดยปกติจะไม่ฆ่าเป็นอาหาร ยกเว้นมีงานสำคัญ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน และงานเทศกาล

๒) กลุ่มไทยเขมร เป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นเขมรดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามชายขอบ หลังจากสร้างเมืองแปะแล้ว เจ้าเมืองแปะได้เกลี้ยกล่อมรวบรวมให้เข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น กลุ่มไทยเขมรส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางตอนกลางและตอนใต้ของจังหวัด ได้แก่ อำเภอกระสัง อำเภอสตึก อำเภอเมือง อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย เป็นต้น ในจังหวัดบุรีรัมย์ประชากรกลุ่มที่พูดภาษาเขมรมีประมาณร้อยละ ๕๐ ของประชากรทั้งจังหวัด ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย อำเภอกระสัง อำเภอสตึก และอำเภอเมืองบุรีรัมย์

ขนบธรรมเนียมประเพณีกลุ่มชาวไทยเขมรในจังหวัดบุรีรัมย์ดำเนินชีวิตด้วย เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะด้านความเชื่อ เช่น ความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง การเสกเป่า ยาสั่ง และการประกอบพิธีกรรมในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยมีผู้นำสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังอย่างเหนียวแน่น และจากการที่จังหวัดบุรีรัมย์มีประชากรชาวเขมรอยู่ถึงร้อยละ ๕๐ ของประชากรทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ จึงทำให้วัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์โดดเด่นไปทางวัฒนธรรมเขมร ซึ่งถือว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ของจังหวัด

ด้านอาหารการกิน คนไทยเขมรรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก นิยมรับประทานน้ำพริก จิ้มผัก แกงประเภทต้มยำ แกงกะทิ เช่น แกงกะทิผลกั่ววย แกงกะทิตันกล้วยอ่อน แกงกะทิขุ่น แกงกะทิหัวปลี เป็นต้น

๓) กลุ่มไทยโคราช

ไทยโคราชก็คือกลุ่มชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับไทยภาคกลาง แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนแถบนครราชสีมา ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของไทยโคราช อยู่ระหว่างวัฒนธรรมภาคกลางกับวัฒนธรรมอีสาน ชาวไทยโคราชจึงมีลักษณะผสมระหว่างชาวไทยอีสาน (ไทยลาว) ปนสำเนียงไทยกลาง เนื่องจากพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา จึงมีกลุ่มไทยโคราชเข้ามาตั้งหลักแหล่ง โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ติดต่อกับเขตจังหวัดนครราชสีมา เช่น อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ เป็นต้น และสำเนียงพูดแบบไทยโคราชก็เป็นสำเนียงที่พูดกันในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ยกเว้นในเขตที่อยู่ติดกับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดมหาสารคาม

ขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวไทยโคราชมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่นิยมทำกัน ได้แก่ ประเพณีทำบุญวันสาทร หรือบุญสาทรไทย นิยมทำกันในวันสิ้นเดือน ๑๐ ประเพณีตรุษไทย

ทำกันในวันสิ้นเดือน ๔ และประเพณีเทศน์มหาชาติ นิยมทำกันในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ หรือวันเพ็ญเดือน ๑๒ การทำบุญใส่บาตรส่งผลบุญไปให้บรรพบุรุษ นิยมทำกันในระหว่างเดือน ๖ ไม่กำหนดวันที่แน่นอนเป็นการทำบุญประจำหมู่บ้าน เมื่อถึงฤดูทำนา ราวเดือน ๖ จะมีการประกอบพิธีแรกนา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. ๒๕๔๒ : ๑๔๒)

๔) กลุ่มไทยลาว ชาวลาวได้เข้ามาอยู่แถบอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ กลุ่มไทยลาวส่วนใหญ่จะพบอยู่ทั่วไปในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ แต่อำเภอที่พูดภาษาไทยลาวมากที่สุด ได้แก่ อำเภอคูเมือง อำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอหนองหงส์ คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ของประชากรทั้งจังหวัด กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ทั้งนี้เพราะพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนที่มีวัฒนธรรมไทยลาว โดยเฉพาะทางตอนเหนือของจังหวัด

ขนบธรรมเนียมประเพณี กลุ่มไทยลาวยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” คือ กิจประเพณีในรอบ ๑๒ เดือน นับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ศาสนาพุทธที่ปรับเข้ากับจารีตประเพณีของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน รวมทั้งผีไร่ นา ฯลฯ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ยังมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมาก นั่นคือ ผีปู่ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลปู่ตา (ตูปู่ตา) ประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่ง เฒ่าจ้ำ หรือหมอจ้ำ เป็นผู้ติดต่อวิญญาน เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมากที่สุดคนหนึ่ง

กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่ก็ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม เช่น การปฏิบัติตามฮีตสิบสองก็ยังมี การปฏิบัติกันอยู่ในกลุ่มที่มีชาวไทยลาวอยู่ เช่น แถบอำเภอนาโพธิ์ พุทไธสง คูเมือง และอำเภอสตึก เป็นต้น แต่ประเพณีต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม ตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้ในจังหวัดบุรีรัมย์ยังมีงานประเพณีที่สำคัญในแต่ละท้องที่ ดังนี้

๑) งานดอกฝ้ายคำบาน ช่วงเดือน ม.ค. - ก.พ. ของทุกปี บริเวณปราสาทเขาพนมรุ้ง

นมัสการพระเจ้าใหญ่วัดศีรชะแวด (วัดหงส์) วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงวันแรก ๑ ค่ำ เดือน ๓ หรือตรงกับวันมาฆบูชา ของทุกปี ที่วัดศีรชะแวด อ.พุทไธสง

๒) นมัสการรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง วัดเขากระโดง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หรือ วันมาฆบูชา

๓) ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี นักท่องเที่ยวสามารถชมความงามของพระอาทิตย์ลอดผ่านทั้ง ๑๕ ประตูของปราสาทเขาพนมรุ้ง และชมขบวนแห่เครื่องสักการะ บูชา และการแสดงแสงสีเสียง

- ๔) งานเครื่องเคลือบพันปี ช่วงเดือน เม.ย. ของทุกปี ที่ อ.บ้านกรวด
- ๕) ประเพณีแข่งเรือยาว วันเสาร์-อาทิตย์แรก ของเดือน พ.ย. ที่ลำน้ำมูล ที่ที่ว่าการ อ. สตี๊ก
- ๖) มหกรรมว่าวอีสาน ประมาณวันเสาร์-อาทิตย์แรกของเดือน ธ.ค. บริเวณสนามกีฬา อ.ห้วยราช
- ๗) มหกรรมมวยไทยเทศกาลกินไก่ไหว้เจ้าพ่อขุนศรี ประมาณต้นเดือน พฤศจิกายน ของทุกปี บริเวณสนามที่ว่าการอำเภอ อ.หนองกี่

เอกสารอ้างอิง

- จังหวัดบุรีรัมย์. (๒๕๔๒). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : มปท.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (๒๕๓๕). **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๕๓). **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (๒๕๓๐). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธาดา สุทธิธรรม. (๒๕๔๔). **รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท**. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธาดา สุทธิธรรม. (๒๕๔๔). **ผังเมืองในประเทศไทย ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น: ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา.
- เทียนชัย ให้ศิริกุล. (ม.ป.ป.). “หลักเมืองบุรีรัมย์ : สันนิษฐานการสร้าง” ใน **ประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : ม.ป.ท.
- พัชรินทร์ ศิริอัมพันธ์กุล. (๒๕๒๒). “ประวัติศาสตร์บุรีรัมย์” ใน **สมบัติอีสานใต้ ๑**. บุรีรัมย์ : วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- _____. (๒๕๔๒). **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ โครงการตำราวิชาการราชภัฏเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๒๕๔๒**. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.
- มงกุฎ แก่นเดียว. (๒๕๔๖). **สุภาชีวิตเขมร**. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://th.wikipedia.org/wiki> สืบค้น ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๔.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

วิโรฒ ศรีสุโรและคณะ. (๒๕๔๐). **หลากภูมิธรรม นฤมิตรกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสาน.**

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิโรฒ ศรีสุโร. (๒๕๔๗). **วิกฤตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน. วารสารอีสานศึกษา.**

สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน. ๒ (๕ ต.ค. - ธ.ค. ๔๗). (๙-๑๕).

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๓๗). **เรือนไทย บ้านไทย.** กรุงเทพฯ: กองประชาสัมพันธ์ การเคหะแห่งชาติ.

_____. (๒๕๓๘). "ลาวในเมืองไทย". **การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครอง. กรมการปกครอง. กระทรวงมหาดไทย. "ข้อมูลการปกครอง." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.dopa.go.th/padmic/jungwad๗๖/jungwad๗๖.htm> [ม.ป.ป.]. สืบค้น ๑๘ เมษายน ๒๕๕๓.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

http://๑๒๓.๒๔๒.๑๗๘.๑๙๔/buriram/๕_minutes.php สืบค้น ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๔.

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๕). **แนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา:**

ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์. เสนอต่อ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติร่วมกับสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๖). **ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผ้าทอ**

พื้นบ้านที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์. เสนอต่อ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๗). **วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา**

มาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษา: ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. เสนอต่อ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กระทรวงอุตสาหกรรม.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- สมบัติ ประจัญสานต์. (๒๕๔๗). **วิจัยประเมินผลกลุ่มอาชีพสหกรณ์ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ปี พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๔๕ กรณีศึกษา : ผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย.** เสนอต่อ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๘). **โครงการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ OPC ปี ๒๕๔๗ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ กลุ่มแม่บ้านประชาสามัคคี หมู่ที่ ๕ ตำบลรอบเมือง กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านวังใหม่ ตำบลกกโพธิ์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าหม่อมมือกลุ่มแม่บ้านประชาสามัคคี หมู่ที่ ๑ ตำบลรอบเมือง และกลุ่มสตรีทอผ้าตำบลภูเขาทอง อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด.** เสนอต่อ คณะอนุกรรมการมาตรฐานและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ในคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ.
- สมมาตร ผลเกิด. (๒๕๓๘). **วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยสวย บ้านดงกระทิง ตำบลบ้านด่าน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์.** บุรีรัมย์: รายงานการวิจัยเสนอต่อ คณะอนุกรรมการการวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- สรเชต วรคามวิชัย. (๒๕๓๒). **ชุมชนโบราณในจังหวัดบุรีรัมย์.** บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์.
- _____. (๒๕๔๑). **ชุมชนโบราณในบุรีรัมย์.** บุรีรัมย์: หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จังหวัดบุรีรัมย์.
- สุจินต์ วงษ์เทศ. (๒๕๔๙). **พลังลาว ชาวอีสาน มาจากไหน?** กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (๒๕๕๓). **บุรีรัมย์ มาจากไหน?** กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.
- สุนทร ตุลยะสุข. (๒๕๓๐). **สถาปัตยกรรมอีสาน.ชุมชนชนบทและบ้านชนบทภาคอีสาน.**
ขอนแก่น:สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุทัศน์ กองทรัพย์. (๒๕๔๑). **รายงานการวิจัยวิถีชีวิตวิถีความคิดช่างไทย-เขมรอีสานใต้.**
สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- สำลี รักสุทธี. (ม.ป.ป.). **ผญา.** กรุงเทพฯ : ธนธานีการพิมพ์.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. (๒๕๔๒). วัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์เฉลิมพระเกียรติ.

นครราชสีมา : สมบูรณ์การพิมพ์.

อนุพันธ์ นิตินัย. (๒๕๕๑). ตำนาน ๗๖ จังหวัด เจาะลึกความเป็นมาประวัติศาสตร์ไทย.

กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.

อรศิริ ปาณินท์. (๒๕๔๓). ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ กรณีศึกษา ไทย ลาว

อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต. กรุงเทพฯ : เจ. พีร์นัท.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (๒๕๓๗). โลกทัศน์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. มหาสารคาม : อภิชาติการ

พิมพ์.

บทที่ ๒ อุตสาหกรรมของผ้าทอพื้นบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

๑. ผ้าทอในวิถีไทย

วิวัฒนาการของการทอผ้าในประเทศไทย แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดที่สามารถนำมาใช้อธิบายเรื่องจุดกำเนิดของการทอผ้าในประเทศไทยได้ แต่อาจกล่าวได้ว่า การทอผ้าเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งที่มนุษย์ในสมัยโบราณที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้รู้จักทำขึ้น ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากหลักฐานภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ เช่น ที่เขาปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี อายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว มีรูปมนุษย์โบราณกับสัตว์เลี้ยง เช่น ควายและสุนัข แสดงว่ามนุษย์ยุคนั้นรู้จักเลี้ยงสัตว์แล้ว ลักษณะการแต่งกายของมนุษย์ยุคนั้นดูคล้ายกับจะเปลือยท่อนบน ส่วนท่อนล่างสันนิษฐานว่าจะใช้หนังสัตว์ หรือผืนผ้าร้อยเชือกผูกไว้รอบสะโพก บนศีรษะประดับด้วยขนนก หรือจากภาชนะเครื่องปั้นดินเผาโบราณที่พบบริเวณถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอนอายุประมาณ ๗,๐๐๐ - ๘,๐๐๐ ปีมาแล้ว พบว่ามีการตกแต่งด้วยรอยเชือกและรอยตาข่ายทาบ ทำให้สันนิษฐานว่า มนุษย์น่าจะรู้จักทำเชือกและตาข่ายก่อน โดยนำพืชที่มีใยมาพันให้เป็นเชือก แล้วนำเชือกมาผูกหรือถักเป็นตาข่าย จากการถักก็พัฒนาขึ้นมาเป็นการทอด้วยเทคนิคอย่างง่ายแบบการจักสาน คือ นำเชือกมาผูกกับไม้หรือยึดไว้ให้ด้ายเส้นยืน แล้วนำเลือกอีกเส้นหนึ่งมาพุ่งขัดกับด้ายเส้นยืนเกิดเป็นผืนผ้าอย่างหยาบขึ้น เหมือนกับการขัดกระดาษหรือการจักสาน คล้ายผ้ากระสอบอย่างหยาบ

การพบหลักฐานที่สำคัญทางโบราณคดีที่บริเวณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เช่น พบกำไลสำริดซึ่งมีสนิม และมีเศษผ้าติดอยู่กับคราบสนิมนั้น นักวิทยาศาสตร์อธิบายว่า สนิมเป็นตัวกัดกร่อนโลหะซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุแต่กลับเป็นตัวอนุรักษ์ผ้าซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุไว้ไม่ให้เสื่อมสลาย ที่แหล่งบ้านเชียงนี้ ยังพบแวดินเผา ซึ่งเป็นอุปกรณ์การปั่นด้ายแบบง่าย ๆ และพบลูกกลิ้งแกะลายสำหรับใช้ทำลวดลายบนผ้าเป็นจำนวนมาก จึงทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่ามนุษย์อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเชียงเมื่อ ๒,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว รู้จักการปั่นด้าย ทอผ้า ย้อมสีและพิมพ์ลวดลายลงบนผ้าอีกด้วย (ผ้าไทย. ๒๕๕๔)

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กลุ่มชนชาติไทยได้รวมตัวกันเป็นราชอาณาจักรในอาณาจักรต่าง ๆ ของประเทศไทยปัจจุบัน อาณาจักรล้านนา อยู่ในบริเวณภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน มีการขาย ผ้าอย่างกว้างขวาง ทั้งที่ทอใช้

เองและส่งเป็นสินค้าไปขายยังราชอาณาจักรใกล้เคียงเช่น ผ้าสีจันทร์ขาว ผ้าสีจันทร์แดง ผ้าสีดอกจำปา ผ้ากัมพล ผ้าสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เช่น จีวร ผ้าปูอาด ผ้ารัดปะคด ฯลฯ

อาณาจักรสุโขทัย ตั้งอยู่บริเวณตอนบนของภาคกลาง มีการทอผ้าหลายชนิด เช่น ผ้าเบญจรงค์ ผ้าสกุลพัสดร์ ผ้าเล็กหลบ ผ้าหนง ผ้ากรอบ เชื่อกันว่าผ้าที่ประชาชนทั่วไปใช้สอยนั้น ทอกันนอกเมืองสุโขทัย ส่วนผ้าชั้นในราชสำนัก มีช่างหลวงเป็นผู้ทอและสั่งซื้อจากต่างประเทศอื่น เช่น ประเทศจีน อินเดีย และเปอร์เซีย

สมัยกรุงศรีอยุธยารุ่งเรือง มีการสั่งผ้าจากต่างประเทศเข้ามา ใช้ในราชสำนัก และสั่งเข้ามาขายให้กับประชาชนมากกว่าสมัยสุโขทัย เช่น ผ้าไหม ผ้าแพรจากจีน ผ้าพิมพ์จากอินเดีย ผ้าปุมจากเขมร ผ้าคานินิส ผ้าลาตินสี ผ้าบิราเบล ผ้า ทันตา ผ้าชูเคโตส จากยุโรป นอกจากนี้ยังมี ผ้าพิมพ์ลาย ผ้าปักไหม และปักดั้น และพรหมจาก เปอร์เซีย ผ้าเหล่านี้ใช้เป็นเครื่องแต่งกายของ กษัตริย์และเจ้านายในราชสำนักและใช้ เป็นเครื่อง ตกแต่งราชสำนัก และอาคารบ้านเรือน ในสมัยอยุธยา เกิดแหล่งค้าผ้าและตลาดจำหน่ายวัสดุ อุปกรณ์ในการทอผ้าตามย่านต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าผ้า ถือว่าเป็น ยุคทองของการค้าผ้า จากหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ เชื่อได้ว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าจากสมัยบ้านเชียง สู่ยุคต่อมาจนถึง สมัยวัฒนธรรมไทย-ลาว จากเอกสารที่หอหลวงบันทึกสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงผ้าไหมจาก ภาคอีสาน ซึ่งเป็นสินค้าออกจำหน่ายแลกเปลี่ยนมาทางจังหวัดนครราชสีมา และกล่าวถึงตลาด ย่านค้าขายในเมืองกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถนนซีกหนึ่งมีร้านขายไหมลาว ไหมเขมร และไหมโคราช แสดงให้เห็นว่าผ้าไหมภาคอีสานเป็นที่นิยมของชาวกรุงศรีอยุธยา จนผู้คนในสมัยนั้นเรียกชื่อไหมตามแหล่งที่ผลิต อาจะหมายรวมถึง คุณภาพและลวดลายอีกด้วย (มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย. ๒๕๔๒ : ๒๗๘๐)

นอกจากนี้ ผ้ายังมีบทบาทสำคัญหลายประการ เช่น เสื้อผ้าที่ประชาชนสวมใส่จะบ่งบอกฐานะทางสังคมเป็นบรรณาการระหว่างประเทศ เป็นเครื่องกำหนดตำแหน่งของผู้สวมใส่ ผ้าบางชนิดใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง บางชนิดใช้เฉพาะขุนนาง เช่น ผ้าสมปักปุม สมปักล่อง จวน สมปักลาย สมปักริ้ว เป็นต้น นอกจากนี้ผ้ายังใช้เป็นบำเหน็จรางวัลแก่ข้าราชการ เป็นเครื่องปูนบำเหน็จต่างเงินเดือน เรียกว่า “ผ้าหวัดรายปี” และผ้าในราชสำนักในหลายลักษณะได้รับการสืบทอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย

สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การทอผ้าและซื้อขายผ้า เนื่องจากยุคนั้นยังมีศึกสงคราม และอยู่ในช่วงการฟื้นฟูประเทศ แต่มีหลักฐานปรากฏว่า ทางหัวเมืองทางใต้ มีการเกณฑ์ช่างทอผ้าจากไทรบุรี เข้ามาสอนคนพื้นเมืองที่สงขลา และนครศรีธรรมราช ทอผ้ายก จนมีชื่อเสียงจนถึงปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปรากฏผ้าใช้ในราชการหลายชนิด เช่น ผ้าเข้มขาบ ผ้า

เคล็ด ผ้าเยียรบับ ผ้าสมนั (ผ้าสองนักษหรือถมปัก) ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์นั้นปรากฏชื่อผ้าชนิดต่างๆ ที่ประชาชนใช้ทั่วไป หลายชนิด เชื่อว่ามีคุณภาพ สีสันทดถาย อยู่ในเกณฑ์ด้อยกว่าตามฐานะ เช่น ผ้าตาบัวปก ผ้าดอกสน ดอกเทียน ผ้าตาเล็งงา ผ้าตามะกล่ำ ผ้าตาสมุก สมัยรัชกาลที่ ๔ ขุนนาง และข้าราชการสำนักสงฆ์ เสื้อแพร และเสื้อกระบอกผ้าขาว แต่ธรรมเนียมการใช้ผ้าก็ยังมีได้เปลี่ยนแปลงมากนัก

สมัยรัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ผ้า และธรรมเนียมการแต่งกายของชนบางราชการ ให้เลิกนุ่งผ้าปวม แต่ให้ใช้ผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่แทน มีการพระราชทานเสื้อ ให้ตามยศตำแหน่ง ซึ่งมักเป็นผ้าแพรสีต่าง ๆ แบ่งตามกระทรวงกรมที่สังกัด การแต่ง กายพัฒนาไปตามแบบยุโรปมากขึ้น สำหรับสตรีนิยมแต่งกายแบบฝรั่งเสื้อขาวแขนยาวชายเสื้อแค่อว ห่มแพร สไบเฉียงผ่านอกเสื้อ หรือบางที่ห่มคาด สวมถุงน่อง รองเท้าบูต เป็นต้น ในช่วงรัชกาลที่ ๔-๕ นี้ ผ้าพิมพ์ลายจากอินเดียกลับมานิยมอีกครั้ง มีการส่งผ้าที่ ออกแบบลวดลายแล้วไปให้อินเดียพิมพ์ ลายเรียกว่าผ้าลายอย่าง ต่อมาอินเดียพิมพ์ลาย ไม่เหมือนแบบที่ส่งไปเรียกว่า ผ้าลายนอกอย่าง จากความนิยมนี้จึงมีการผลิตผ้าพิมพ์ลายขึ้นมาใช้เองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และเป็นต้นแบบการพิมพ์แบบสกรีน (screen printing) มี การเปิดโรงงานผลิตผ้าพิมพ์ ประชาชนจึงพัฒนาการนุ่งผ้าโจงกระเบนแบบโบราณมาเป็นโจงกระเบนผ้าลาย และนุ่งซิ่นหรือนุ่งผ้าลายไทย

สมัยรัชกาลที่ ๖ การแต่งกายในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรืออยู่ควัดถุนิยม มีการแต่งกายโดย ใช้ผ้าจากต่างประเทศมากขึ้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงช่วงระยะเวลาอันสั้นเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ ๘ การแต่งกายในราชสำนัก เปลี่ยนแปลงจากการใช้ผ้าราคาสูงที่ต้องใส่ ด้ายเส้นเงินทอง มาใช้ผ้าที่มีลักษณะเรียบง่าย และยังมีใช้ผ้าไหม

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี ถือเป็นยุคทองของผ้าไทย ด้วยองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้ความสนใจ พระทัย ในกิจการทอผ้าพื้นเมือง จัดตั้งโครงการศิลปาชีพและทรงให้การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองให้มีคุณภาพ สวยงาม และทรงเป็นผู้นำในการใช้ผ้าพื้นเมืองเป็นฉลองพระองค์ทั้งในขณะประทับในประเทศ และในงานพระราชพิธี งานวโรกาสพิเศษ หรือวโรกาสที่พระองค์เสด็จเยือนต่างประเทศ รวมทั้งฉลองพระองค์ผ้าพื้นเมืองของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ทำให้ผ้าพื้นเมืองของไทยได้มีโอกาสอดโฉมต่อสายตาของชาวโลกและสำหรับในประเทศก็ทำให้ความนิยมในผ้าไทย ทั้งไหมและฝ้าย กลับฟื้นคืนได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา (แรกเริ่มผ้าไทย. ๒๕๕๔) และผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนนี้ได้รับการส่งเสริมทางการตลาดโดยร้านกาแฟ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม

บรมราชกุมารี หรือร้านมูลนิธิสายใจไทย เลขที่ ๘๔ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พระองค์ เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร หรือร้านกำลังใจ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา พระธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และด้วยพระอัจฉริยภาพของพระเจ้าหลานเธอ สิริวรวรรณวสินี รัตน์ พระธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ที่พระองค์ทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านการออกแบบเครื่องแต่งกาย ทรงนำผ้าไทยพื้นเมืองตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ร่วมสมัยโดยมีการแสดงผลงานการออกแบบในเวทีแฟชั่นโชว์ระดับนานาชาติหลายครั้ง และเกิดการส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมืองจากหน่วยงานภาครัฐ เกิดการพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เครื่องหมายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ตราพระราชทานยูงทอง ยูงเงิน ยูงฟ้า ยูงเขียว ย่อมเป็นการสะท้อนถึงสถานการณ์ของผ้าไทย ในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรอิสระ กลุ่มผู้ผลิต ผู้ประกอบการ นักวิชาการ นักวัฒนธรรมต่างให้ความสนใจอนุรักษ์และพัฒนาจากต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของห่วงโซ่ กระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้านอันเป็นการต่อยอดจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล

๒. ผ้าทอพื้นเมืองภาคอีสาน

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ ๒๐ จังหวัด ประกอบด้วยกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ มากกว่า ๒๐ ชาติพันธุ์ ส่วนมากเป็นกลุ่มชนชาวไทยเชื้อสายไทยลาว หรือชนเผ่าไทยลาว ที่คนไทยภาคอื่นมักเรียกว่า “ลาว” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่สุดของภาคอีสาน ภาคอีสานมีพื้นที่ประมาณหนึ่งในสามของพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมด หรือประมาณ ๑๗๐,๒๒๖ ตารางกิโลเมตร กลุ่มไทยลาวเหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไปแทบทุกจังหวัด และสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ดังนี้

๑. กลุ่มชนที่อยู่ในเขตจังหวัดเลย นครราชสีมา และชัยภูมิ มีความใกล้ชิดกับหลวงพระบาง
๒. กลุ่มชนในเขตจังหวัดหนองคาย อุดรธานี ขอนแก่น มีความใกล้ชิดกับเวียงจันทน์
- ๓.-๓. กลุ่มชนในเขตจังหวัดนครพนม สกลนคร และกาฬสินธุ์ เป็นกลุ่มผู้ไทหรือภูไท
๔. กลุ่มชนที่อยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มุกดาหาร และมหาสารคาม ไน้มเอียงไปทางจำปาสัก

นอกจากนี้กลุ่มชนในบริเวณภาคอีสานมิได้มีเฉพาะคนไทยลาวเท่านั้น ยังมีกลุ่มชนเผ่าอื่นอีกเช่น ข่า กระสือ กะเลิง ส่วย และเขมร โดยเฉพาะเขมรและส่วยซึ่งกระจายกันอยู่ในบริเวณจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์

การตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคอีสานของกลุ่มชนเผ่าไทเชื้อสายต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มไท-ลาว เป็นกลุ่มชนที่มีการผลิตผ้าพื้นเมืองของอีสานแพร่หลายที่สุด แต่ยังคงแยกเป็นกลุ่มย่อยตามวัฒนธรรมได้อีกหลายกลุ่ม เช่น ลาวขาว ลาวพวน ลาวโซ่ง ลาวคั่ง กลุ่มชนเหล่านี้มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน แต่วัฒนธรรมการทอผ้าและการใช้ผ้าอาจแตกต่างกันบ้าง กลุ่มชนเหล่านี้มีชาติพันธุ์เดียวกันและมีถิ่นกำเนิดในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่เขตเมืองสิงห์ทางตอนใต้ของแคว้นสิบสองปันนาในสาธารณรัฐประชาชนจีน ลงมาจนถึงแคว้นสิบสองจุไทหรือเดียนเบียนฟูในประเทศเวียดนาม ครอบคลุมลงมาถึงบริเวณแคว้นตรันนิงห์ของญวน ชนกลุ่มนี้ได้ร่วมก่อสร้างเมืองขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ มาช้านานแล้ว เมื่อพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ในทำนองที่มีความสัมพันธ์กับตำนานแล้วจะเห็นว่า แหล่งกำเนิดของคนต่อมากลายเป็นคนไท ลาว ญวน และฮั่นนั้นมาจากบริเวณลุ่มแม่น้ำดำ แคว้นสิบสองจุไท แล้วกระจายไปยังลุ่มน้ำต่างๆ กลุ่มหนึ่งมาจากลุ่มแม่น้ำโขงทางด้านตะวันตกและทางด้านใต้คือพวกไทยลาว และได้สร้างอาณาจักรล้านช้างขึ้นที่หลวงพระบาง มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม ซึ่งร่วมสมัยกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๑ แห่งกรุงสุโขทัย พระเจ้าฟ้างุ้มได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ได้เมืองเวียงจันทน์ เวียงคำ เมืองโคตรบอง และบางส่วนของลุ่มแม่น้ำชีในภาคอีสาน ต่อมาพระเจ้าฟ้างุ้มถูกปลดออกจากราชสมบัติและหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองน่าน ไอร์สชื่อเท้าอุ่นเรือนได้ครองราชย์แทนทรงพระนามว่า พระเจ้าสามแสนไท ต่อมาเป็นกษัตริย์ที่สำคัญองค์หนึ่งพงศาวดารล้านช้างระบุว่าพระองค์ทรงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกรุงศรีอยุธยาและเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าสามแสนไทตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว พ.ศ.๑๘๑๓ - ๑๘๓๑) รัชกาลของพระเจ้าสามแสนไทเป็นช่วงเวลาที่ลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคอีสาน มีทั้งที่ตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่และพวกที่อยู่ปะปนกับชาวพื้นเมืองเดิม

อาณาจักรล้านช้างมีกษัตริย์สืบต่อมาทั้งที่สร้างความเจริญให้บ้านเมืองและบางครั้งก็ทำให้บ้านเมืองเดือดร้อนเกิดความแตกแยกออกเป็นกลุ่มเป็นแคว้น จนถึงสมัยกรุงธนบุรี ลาวได้แตกแยกออกเป็นแคว้นย่อย ๓ แคว้น คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาสัก ต่างฝ่ายต่างแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก เช่น สยาม ญวน ทำให้ลาวอ่อนแอ จนในที่สุดทั้งสามแคว้นก็ตกเป็นเมืองขึ้นของสยามทั้งหมด

ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ตรงกับรัชกาลเจ้าอนุวงศ์ของลาวเกิดความขัดแย้งแตกแยกกัน ทำให้ลาวบางกลุ่มหนีเข้ามาลี้ภัยในบริเวณภาคอีสานสยามให้การสนับสนุนเพราะถือว่าลาว

เป็นประเทศราช จึงส่งเสริมให้มีการตั้งชุมชนเป็นหมู่บ้านเป็นเมืองขึ้นเพื่อขยายประเทศ อันมีผลต่อการเก็บส่วยและเกณฑ์คนเข้ามารับราชการและใช้แรงงาน เป็นเหตุให้เกิดเมืองต่างๆ ขึ้นในภาคอีสาน แต่ภายหลังชาวลาวที่เข้ามาอยู่ในภาคอีสานเกิดความขัดแย้งกับเจ้าอนุวงศ์จนเป็นสงครามลูกกลมถึงกรุงเทพฯ เกิดเป็นสงครามระหว่างสยามกับลาว สุดท้ายลาวฝ่ายเจ้าอนุวงศ์พ่ายแพ้ เจ้าอนุวงศ์และครอบครัวถูกจับเป็นเชลยมายังกรุงเทพฯ สงครามครั้งนั้นส่งผลให้ประชาชนหลายเผ่าพันธุ์ต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัย บางกลุ่มโยกย้ายไปอยู่ในเขตญวน บางกลุ่มโยกย้ายเข้ามาในเขตไทย และบางพวกถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคกลาง เช่น บริเวณจังหวัดชลบุรี เพชรบุรี กำแพงเพชร ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา และนครนายก จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ชาวลาวได้เข้าสู่ดินแดนไทย ๒ ลักษณะ คือ พวกแรกอพยพเข้ามาตั้งบ้านเมือง ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในบริเวณภาคอีสาน กลุ่มที่สองถูกกวาดต้อนเข้ามา ระหว่างสงคราม ส่วนมากจะถูกนำมาภาคกลาง แล้วกระจายกันไปตั้งถิ่นฐานในหลายจังหวัดของภาคกลาง

รัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรีทรงจัดการปกครองหัวเมืองภาคตะวันออกเป็นหัวเมืองประเทศราช ๓ เมือง คือ เวียงจันทน์ นครพนม นครจำปาสัก ให้เมืองนครราชสีมาปกครองเมืองเขมรป่าดง และเมืองที่ไม่ขึ้นกับประเทศราชทั้งสาม โดยอนุโลมให้หัวเมืองประเทศราชปกครองกันเองตามธรรมเนียมราชการเดิม ไม่เข้าไปทำกิจกรรมภายใน เพียงให้ส่งเครื่องราชบรรณาการตามที่กำหนดเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ปฏิบัติกันมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ ชุมชนลาวที่เข้ามาตั้งบ้านเมืองอยู่ในภาคอีสานนั้นยังคงรับวัฒนธรรมจากล้านช้างเรื่อยมา เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์เอื้ออำนวยให้ติดต่อใกล้ชิดกันได้สะดวกมากกว่า เนื่องจากมีเพียงแม่น้ำโขงกั้นเท่านั้น ประกอบกับอำนาจทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและต้นรัตนโกสินทร์ยังไม่ถึงดินแดนภาคอีสาน จึงทำให้ผู้คนแถบล้านช้างที่เข้ามาอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในภาคอีสานของสยามในสมัยนั้น ไม่ค่อยมีความรู้สึกผูกพันกับราชสำนักมากนัก จนราชสำนักกรุงเทพฯ ต้องจัดส่งข้าหลวงใหญ่ไปปกครองโดยตรงที่เมืองอุบลราชธานีในปี พ.ศ.๒๔๓๖ เพราะราษฎรในแถบนั้นไม่ยอมเสียส่วยให้กับทางราชการ โดยอ้างว่าไม่ใช่คนไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการมีอำนาจปกครองเหนือดินแดนอีสานในระยะนั้นมุ่งผลทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ไม่สนใจเรื่องการผลิตผ้าและไหมซึ่งเป็นวัตถุ癖ในการทอผ้าทำเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ต่างๆ เลยแม้แต่น้อย ทั้งที่การผลิตผ้าและไหมในภาคอีสานรับวัฒนธรรมจากล้านช้างซึ่งทำใช้กันเอง ส่วนราชสำนักสั่งซื้อผ้าจากต่างประเทศมาใช้

ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมาด้วยเหตุผลทางการเมืองและทางยุทธศาสตร์แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๔๒ กระทั่ง พ.ศ.๒๔๔๕ กระทรวงเกษตรธิการและกระทรวงมหาดไทยก็ยังไม่ทราบว่ามีแหล่งเลี้ยงไหมอยู่ในภาคอีสานเป็นเวลานานแล้ว เพราะจาก

รายงานการตรวจการมณฑลนครราชสีมาของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ (พ.ศ.๒๔๐๕-๒๔๘๖) ในปี พ.ศ.๒๔๔๒ พบแต่เพียงว่าสินค้าส่งออกของท้องถิ่นภาคอีสานมีแต่พวกของป่าในท้องถิ่นเท่านั้น ไม่มีสินค้าพวกผ้าไหม ไหมดิบ และไหมอื่นๆ เลย

ต่อมาเมื่อประเทศไทยยอมรับคำแนะนำของฝ่ายญี่ปุ่น เพื่อใช้นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิตโดยถือระบบการค้าไหมดิบของญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างแล้ว จึงได้ส่งผู้เชี่ยวชาญคือ คาเมทาโร โตยามา (Kametarō Toyama) เข้ามาสำรวจการเลี้ยงและผลิตไหมในภาคอีสานที่นครราชสีมา ในปีพ.ศ.๒๔๔๔ ฝ่ายราชการของไทยคือกระทรวงเกษตรธิการและกระทรวงมหาดไทยต้องรอคอยรายงานการสำรวจของโตยามา เพราะไม่รู้ว่ามี การล้นยงและผลิตไหมในภาคอีสานมาก่อนดังกล่าวแล้ว จนเมื่อได้รับรายงานแล้วจึงรู้ว่าเกือบทุกหมู่บ้านของภาคอีสานมีการทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีมัดหมี่ ชิด จก ฯลฯ อยู่ก่อนแล้ว

นอกจากกลุ่มชนเชื้อสายลาวซึ่งมีวัฒนธรรมการทอผ้าเป็นกลุ่มชนใหญ่ที่มีเอกลักษณ์กรรมวิธี และรูปแบบของผ้าเป็นของตนเองแล้ว ยังมีกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมการทอผ้าปรากฏมาจนถึงปัจจุบันอีกสองกลุ่มคือ กลุ่มผู้ไทและกลุ่มชนเชื้อสายเขมร กลุ่มผู้ไท ทั้งผู้ไทดำ ผู้ไทขาว และผู้ไทแดงเคยอยู่ในดินแดนล้านช้างทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงด้วยกัน ก่อนอพยพเข้าสู่ภาคอีสานในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ.๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นชนกลุ่มน้อยในภาคอีสานที่มีลักษณะพิเศษ คือ ชอบอยู่เป็นกลุ่มอย่างโดดเดี่ยว เป็นอิสระในกลุ่มเผ่าพันธุ์ของตนเอง แต่เมื่ออยู่ร่วมกันมาก่อนเป็นเวลานาน จึงมีการผสมผสานทางวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อบางอย่างกับพวกกลุ่มลาวอยู่ไม่น้อย เมื่อเข้ามาอยู่ในภาคอีสานแล้วก็มีการอพยพเคลื่อนย้ายกระจัดกระจายกันอยู่ตามที่ราบเชิงเขา และบนเขาในเขตจังหวัดนครพนม มุกดาหาร สกลนคร กาฬสินธุ์ ชนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมในการทอผ้าที่ค่อนข้างเด่นทั้งด้านสีสันทันและเทคนิควิธีการทอ

กลุ่มเขมรหรือกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรเป็นชนกลุ่มน้อยอีกกลุ่มหนึ่งตั้งถิ่นฐานที่กระจายอยู่ทางแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ หรืออีสานใต้ ชนกลุ่มนี้อพยพมาจากประเทศเขมรเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ ใกล้เคียงกันกับพวกกูย (กูยหรือส่วย) ปัจจุบันหลายหมู่บ้านมีทั้งลาว เขมร และกูยอยู่ร่วมกัน แต่ละกลุ่มมีการทอผ้าที่เป็นลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

ทั้งนี้ ในการจัดประเภทของผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสานที่มีการใช้วัสดุหลักที่สำคัญคือ เส้นใยฝ้าย โดยแบ่งตามกรรมวิธีการผลิตมากกว่าแบ่งตามประโยชน์การใช้สอย ซึ่งกรรมวิธีการผลิตผ้านั้นคือ การกระทำให้เกิดลวดลายในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่ซับซ้อนและแต่ละกรรมวิธีการทำลวดลายนั้น มักมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (๒๕๔๒ :

๒๗๘๔) จัดประเภทผ้าทอพื้นเมืองของภาคอีสาน โดยพิจารณาจากกรรมวิธีการผลิตลวดลายผ้า ได้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑) ประเภทย้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลาย ได้แก่ ผ้ามัดหมี่หรือผ้าหมี่ คือ ย้อมสีด้วยเส้นพุ่งให้เป็นลวดลายตามต้องการก่อนนำมาทอ ผ้าพื้นหรือผ้าลายตาหมากรุก ได้แก่ ย้อมสีด้วยเส้นยืน และด้วยเส้นพุ่ง แล้วนำมาทอสลัปส์ตามต้องการ

๒) ประเภทเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ เพื่อให้เกิดลวดลาย ได้แก่ ผ้าขิด คือ การยกดอกด้วยการเพิ่มเส้นด้ายพุ่ง เพื่อให้เป็นดอกดวงที่มีสีต่างไปจากสีพื้น

๓) ผ้าจก (แพรวา) คือ การเพิ่มเส้นด้ายเส้นพุ่งหลากหลายสี เพื่อให้เกิดลวดลาย มีกระบวนการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งซับซ้อนกว่าผ้าขิด

แพทริเซีย ซีสแมน แนนหนาและวิถี พานิชพันธ์ (๒๕๔๑ : ๓๑-๓๖) กล่าวถึงผ้าทอพื้นเมืองของภาคอีสาน สามารถแบ่งตามรูปแบบ ตามเขตภูมิศาสตร์วัฒนธรรม แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ อีสานเหนือ อีสานกลาง และอีสานใต้

ผ้าทอที่เป็นลักษณะเด่นของเขตอีสานเหนือและอีสานกลาง คือผ้ามัดหมี่สีคราม ใช้สำหรับเป็นผ้าชิ้นนุ่งในโอกาสพิเศษ ลวดลายจะเป็นลายทางตั้ง เย็บตกแต่งด้วยส่วนตีนซิ่น ซึ่งมักจะเป็นผ้าฝ้ายหรือไหมทอสามตะกอ และส่วนหัวซิ่นจะเย็บต่อด้วยผ้าที่มีลายขิดเป็นทางสีแดง

เขตอีสานใต้ในจังหวัดสุรินทร์ ชาวไทยเชื้อสายเขมร ทอผ้าไหมมัดหมี่เส้นพุ่งตามแบบเขมรเป็นที่รู้จัก เช่น ผ้าโฮล (จองโฮล แปลว่า “มัดหมี่”) โฮล ผ้าอัมปรม หรือโชนดล็ค (ผ้าทอยกดอก) (อัจฉรา ภาณุรัตน์ และอัคราพร สุขทอง. ๒๕๕๕ : ๑-๒) ในจังหวัดอุบลราชธานี สตรีชั้นสูงจะนุ่งผ้าซิ่นทอด้วยด้ายเงิน ดิ้นทอง เรียกว่า “ซิ่นล่อง” มักจะนิยมต่อหัวซิ่นด้วยผ้าลายทางตั้งสีแดง มีลายจกตกแต่ง เรียกว่า “หัวจกดาว” (แพทริเซีย ซีสแมน แนนหนา และวิถี พานิชพันธ์. ๒๕๔๑ : ๓๖)

กระบวนการทอผ้าเริ่มตั้งแต่การเลี้ยงไหม ปลูกหม่อน ปลูกฝ้ายสำหรับทอผ้า เริ่มลงมือทอผ้า ซึ่งมีประเพณีอย่างหนึ่งเรียกว่า “ลงช่วง”

๓. ผ้าทอพื้นบ้านกับวิถีชีวิต

การทอผ้าที่สำคัญของชาวอีสาน คือ การทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ในครัวเรือน ผ้าซิ่นของกลุ่มไท-ลาวนิยมใช้ลายขนานกับลำตัวต่างกับซิ่นล้านนาที่นิยมลายขวาง ลำตัวและนุ่งยาวกรอมเท้า ชาวไท-ลาวอีสานนิยมนุ่งสูงระดับเข่าหรือเหนือเข่า การต่อหัวซิ่นและตีนซิ่น ถ้าเป็นซิ่นใหม่จะต่อตีนซิ่นด้วยไหม แต่ถ้าเป็นซิ่นฝ้ายก็จะต่อด้วยฝ้าย ตีนซิ่นจะมี

ขนาดแคบ ๆ ไม่นิยมเชิงใหญ่ หัวขึ้นนิยมต่อด้วยผ้าไหมขึ้นเดี่ยวทอขีดเป็นลายโบทกว่าและโบทหงาย ใช้สีขาวหรือสีแดงเป็นพื้น ใช้ได้ทั้งกับผ้าขึ้นไหมหรือขึ้นฝ้าย การต่อตะเข็บและลักษณะการนุ่งจะมีลักษณะจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากภาคอื่นคือ การนุ่งขึ้นจะนุ่งป้ายหน้าเก็บซ่อนตะเข็บ เวลานุ่งตะเข็บหนึ่งอยู่ข้างหลังสะโพก ต่างกับการนุ่งขึ้นของชาวล้านนาหรือชาวไทยญวนที่นิยมนุ่งผ้าลายขวางที่มีสองตะเข็บ เวลานุ่งจึงมีตะเข็บหนึ่งอยู่ข้างหลังสะโพก ไม่เหมือนกับขึ้นของชาวลาวซึ่งซ่อนตะเข็บไว้ด้านหน้าจนไม่เห็นตะเข็บ สิ่งเหล่านี้เป็นค่านิยมที่เป็นประเพณีต่อกันมาแต่อดีต

นอกจากการทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังทอตามความเชื่อถือ ศรัทธาพุทธศาสนาด้วย เช่น การทอผ้าสำหรับทำหมอนถวายพระ ผ้าพระเวสส์ ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน ธงหรือธง (มักออกเสียง ชุง) ถวายพระในงานบุญตามประเพณี ความเชื่อ ศาสนาของชาวอีสานที่สืบต่อกันมาช้านาน

ผ้าทอพื้นบ้านอีสานที่รู้จักกันดีและทำกันมาแต่โบราณนั้นมี ๒ ชนิด คือ ผ้าที่ทอจากเส้นใยฝ้ายและไหม แต่ภายหลังมีการนำเส้นใยสังเคราะห์ประเภทด้ายและไหมโพรมาผสม ซึ่งเป็นการทอลักษณะหัตถอุตสาหกรรมการทอผ้าพื้นบ้านแต่เดิมชาวบ้านจะทำเองทุกขั้นตอน ตั้งแต่ปลูกฝ้ายและปลูกต้นหม่อนเพื่อเอาใบมาเลี้ยงตัวไหม นำรังไหมมาสาวให้เป็นเส้น จนกระทั่งฟอกและย้อมสี

จากนั้นจึงนำไปทอด้วยเครื่องทอแบบพื้นบ้านที่เรียกว่า โโฮงหูก หรือ โโฮงกี ส่วนราชการใช้เส้นใยสังเคราะห์ทุกชนิดจะใช้วิธีซื้อตามท้องตลาดโดยไม่ต้องฟอกและย้อมตามกรรมวิธีพื้นบ้าน

ผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอีสานชาวไทยลาว และชาวไทยเขมร ที่รู้จักกันทั่วไป คือ ผ้ามัดหมี่ ผ้าขีด ผ้าจก และผ้าพื้น

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าที่ทอให้เกิดลวดลายด้วยการมัดย้อม การมัดหมี่หรือมัดย้อมจะยากง่ายต่างกันขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลวดลายและสีที่ต้องการ ถ้าทำลวดลายสลับซับซ้อนก็ต้องมัดถี่และมัดมากขึ้น ถ้าต้องการหลายสีจะต้องมัดแล้วย้อมหลายครั้งตามตำแหน่งสีของลาย ผู้มัดจึงต้องเข้าใจและมีความสำคัญทั้งในด้านรูปแบบของลวดลายและหลักวิธีการผสมสี จึงจะได้ผ้าที่สวยงาม

นอกจากนี้การทอต้องทอให้เส้นเครือ (เส้นยืน) และเส้นพุ่งที่มัดย้อมแล้วประสานตรงกันทุกเส้นตามจังหวะที่มัดย้อมไว้แต่ละลาย ไม่เช่นนั้นก็จะไม่เกิดเป็นลายตามที่กำหนดไว้ ทุกครั้งที่ทอเส้นพุ่งและเส้นต้องขยับเส้นไหมให้ถูกจังหวะลวดลายกับเส้นเครือทุกเส้นไป ฉะนั้นการทอผ้า

มัดหมี่จึงมีขีดจำกัดที่ต้องทอด้วยทอหรือที่ทอด้วยวิธีใช้เส้นพุ่งเท่านั้น จะทอด้วยกี่กระตุกไม่ได้ กลุ่ม ไทยลาว และเขมรในภาคอีสานมีความสามารถในการทอผ้ามัดหมี่ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่นและบริเวณอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มีการทอผ้ามัดหมี่กันอย่างแพร่หลาย

ชาวไทยเชื้อสายเขมรนิยมทอผ้าไหมมัดหมี่เช่นเดียวกัน แต่มีการมัดที่มีลักษณะพิเศษเป็นของตัวเอง และเรียกชื่อต่างไป เช่น ผ้าปุม ผ้าเชียม (ลุยเชียม) ผ้าอัมปรุม ผ้าโฮล นิยมใช้กันในหมู่คนสูงอายุในเขตจังหวัดสุรินทร์นั้นมีความภาคภูมิใจ นอกจากผ้ามัดหมี่แล้วยังมี ที่มีสีลือมระยับงดงาม ด้วยการใช้นไหมต่างสีสองเส้นควบกัน

ผ้าขีด เป็นผ้าที่สร้างลวดลายโดยใช้แผ่นแบนบางปาดโค้งให้ปลายแหลมด้านหนึ่งสะกิดเส้นเครือ เพื่อเก็บยกขึ้นตามรู ลักษณะลวดลายที่ต้องการในแต่ละแถวแต่ละลาย เมื่อเก็บยกได้ตลอดเส้นเครือแล้วยกไม้เก็บตั้งขึ้นเพื่อพุ่งกระสวยเส้นพุ่งเส้นหนึ่ง ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ลายแต่ละแถวจนหมดเส้นเครือ ต้องใช้เวลาและความอดทนมากเช่นเดียวกันกับการทอผ้ามัดหมี่ เพียงแต่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนเท่า เพราะการทอขีดใช้เขา (ตะกอ) เท่านั้น

จากกรรมวิธีที่ต้องใช้ไม้เก็บยกเส้นเครือ โดยการนับเส้นเครือแล้วเก็บยกตามลักษณะลวดลายนี้เอง จึงมักเรียกกันทั่วไปว่า “เก็บขีด” มากกว่า “ทอขีด” ซึ่งก็มีเรียกกันอยู่บ้าง แต่เป็นที่รู้จักกันว่าการเก็บขีด คือ การเก็บลวดลาย ส่วนการทอนั้นเป็นขั้นตอนที่เมื่อพุ่งเส้นพุ่งแล้วจะกระแทกให้เนื้อผ้าแน่น

ภายหลังการเก็บขีดหรือการทอผ้าขีดได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงในด้านวิธีการที่ทำให้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น โดยวิธีใช้ไม้เก็บเหมือนเดิมแล้วใช้ไม้ไผ่เส้นเล็กๆ สอดไว้แทนไม้เก็บจนเต็มลายไม้ที่ต้องการ เป็นการเก็บขีดแบบถาวร คือเก็บลายชุดเดียวแล้วสามารถทอลายเดียวกันได้ทั้งหมด สอดเส้นเครือโดยใช้ เขา ที่สับเส้นเครือโยงไว้กับคานบนของโองก็แล้วผูกเชือกรั้งส่วนล่างของเขา เพื่อเหยียบให้เขาเคลื่อนขึ้นลงตามไม้เก็บที่เก็บไว้เป็นชุด ด้วยวิธีการเช่นนี้ทำให้สามารถประหยัดเวลาและแรงงานได้มากกว่า

การใช้ลายขีดมีประเพณีนิยมสืบทอดกันมาเพื่อใช้ลายให้เหมาะสมกับการใช้ผ้า เพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น ลายขีดสำหรับทำหมอน จะไม่นำไปทำอย่างอื่น ลายขีดตีนหินจะไม่นำมาทอเป็นหัวหิน ขิดหัวหินที่นิยมเป็นลายดอกสี่เหลี่ยม กลุ่มชนที่นิยมทอผ้าขีดและมีรูปแบบลวดลายสีสันเด่นชัดและหลากหลาย คือ กลุ่มไท-ลาว ซึ่งมีทอกันอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น อุบลราชธานี อุบลราชธานี ชัยภูมิ เป็นต้น

ผ้าจก เป็นผ้าที่ทอด้วยไหมและฝ้าย นิยมทอด้วยโองทุกหรือโองกี เช่นเดียวกับการทอผ้าชนิดอื่น แต่ใช้ขนเม่นในการจกตลอด คือ การล้วงเส้นด้ายในเกิดตลอด กลุ่มผู้ไทในภาคอีสานมีความสามารถทอจกได้อย่างวิจิตรงดงาม ผ้าจกภูไทที่รู้จักกันดี คือ ผ้าแพรวาหรือผ้าแพ้ว แพรวา ผ้าชนิดหนึ่งใช้หมี่เฉียงไหล่ คลุมไหล่ คล้ายผ้าสไบ ผู้หญิงชาวผู้ไทใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น เทศกาลงานบุญประเพณีหรืองานพิธีสำคัญ ชาวผู้ไทนิยมทอคู่กันกับผ้าแพรมนหรือผ้าแพมน ซึ่งเป็นผ้าที่มีขนาดเล็ก รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผ้าแพมนนิยมทอด้วยวิธีจกเช่นเดียวกับแพ้ว และใช้เช่นเดียวกับผ้าเช็ดหน้าทั่ว ๆ ไป บางท้องถิ่นใช้เป็นผ้าคลุมศีรษะนาคก่อนอุปสมบท (ผ้าไทยภาคอีสาน. ๒๕๕๔)

ในผืนผ้าของพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ ย่อมแสดงเอกลักษณ์สะท้อนจิตวิญญาณ รสนิยมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ นับแต่อดีตสืบได้จากสมัยอยุธยา ณ กรุงศรีอยุธยา มีถนนสีหนึ่ง มีร้านขายไหมลาว ไหมเขมร และไหมโคราช (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. ๒๕๔๒ : ๒๗๘๐) จวบจนปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นยังคงสืบทอดเอกลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองที่ได้รับจากบรรพบุรุษของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ลวดลาย สี สัน เทคนิคที่ทำให้เกิดลวดลายของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความโดดเด่น แต่ปัจจุบันปัจจัยด้านการตลาด มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมือง เนื่องจากแนวความคิดการผลิตเพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคมิใช่ผลิตเพื่อผู้ทอใช้เองเหมือนในอดีต ดังจะเห็นได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ต้องการเรียนรู้ทักษะการมัดหมี่ และการออกแบบลวดลายโดยการประยุกต์หรือการสร้างสรรค์ลายชิ้นใหม่ ทั้งนี้ก็เพื่อผลทางการตลาดนั่นเอง (สมบัติ ประจัญตานต์และคณะ. ๒๕๔๖ : ๖๔-๖๕)

๔. ภูมิปัญญาการปลูกหม่อน

การปลูกหม่อน

การปลูกหม่อน จะต้องมีการปลูกใบหม่อน สำหรับเป็นอาหารเลี้ยงไหม ต้นหม่อนที่สามารถเก็บใบไปเลี้ยงไหมได้ ควรมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑ ปี ทุกต้นฤดูฝนควรมีการตัดแต่งกิ่งควรใส่ปุ๋ยคอก และปุ๋ยหมักที่เน่าแล้วได้แก่ หม่อนน้อย หม่อนนครราชสีมา ๖๐ และบุรีรัมย์ ๖๐

การปลูกหม่อนควรเลือกที่ดินที่มีความชุ่มชื้นพอ แต่ไม่ท่วมหรือขัง จากนั้นก็เตรียมดินโดยการไถหรือพรวนให้เรียบร้อยแล้วจึงกะแถว ขุดหลุมให้ห่างกัน พอประมาณ ภายในกัน

หลุมหาปุ๋ยคอกมารองกันหลุมพร้อมกับคลุกเคล้าให้ปุ๋ยกับดินเข้ากัน ระยะห่างระหว่างแถวของ ต้นหม่อนให้ห่างกันประมาณ ๑ วา ส่วนระหว่างต้นห่างต้นละ ๒ ศอก ใช้กิ่งปลูก โดยตัดกิ่งให้ยาว ประมาณ ๓ ตา และควรปลูกหม่อนในต้นฤดูฝน อัตราเฉลี่ยต่อไร่ปลูกได้ประมาณ ๘๐๐ ต้น หม่อนที่ใช้ปลูกมีหลายพันธุ์ เช่น หม่อนน้อย หม่อนทองกั้น หม่อนหยวก หม่อนใบโพธิ์ หม่อนส้ม หม่อนใหญ่ หม่อนจาก หม่อนสา หม่อนใย หม่อนแก้วขนบท หม่อนแก้วอุบลฯ หม่อนแม่ลูกอ่อน หม่อนโมเรทตี หม่อนโมเรเทียน และหม่อนมุลติคาบุลเล ฯลฯ เป็นต้น แต่พันธุ์ที่ใช้ปลูกกันนั้น นิยมเลือกพันธุ์ปลูกกัน ๒ ชนิด คือ หม่อนน้อยและหม่อนตาดำ เพราะเป็นพันธุ์ที่ให้ใบใหญ่มีใบ ดก เมื่อหม่อนมีอายุได้ประมาณ ๑ ปี จึงเก็บใบของต้นหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมได้ เมื่อเข้าฤดูฝนก็ ควรตัดแต่งกิ่งเพื่อจะได้ให้ใบแตกใหม่ และต้องเพิ่มปุ๋ยกันไปทุกๆปี โดยใส่ปุ๋ยคอกลงไปที โคนต้น ๆ ละประมาณ ๑ บั้งก็ ส่วนการบำรุงรักษาควรตายหญ้าพรวนดินระหว่างแถว และ ระหว่างต้นอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง คือ ประมาณต้นฤดูฝนและปลายฤดูฝน (ทรงพันธ์ วรณมาศ. ๒๕๓๔ : ๖๗-๘๔)

๕. ภูมิปัญญาการเลี้ยงไหม

สถานการณ์ทั่วไป

ประเทศไทยมีการส่งเสริมการเลี้ยงไหม ๒ ชนิด คือ การเลี้ยงไหมพันธุ์ไทย หรือ ไทย ลูกผสม เพื่อผลิตเส้นไหมและการเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ เพื่อผลิตรังไหมส่งจำหน่าย โรงงานสาวไหม โดยในปี ๒๕๔๐ มีการส่งออกเส้นไหม ๔๙๕.๔ ตัน และนำเข้าประมาณ ๒๒๙.๙ ตัน และมูลค่าส่งออกผ้าไหมประมาณ ๕๐๐ ล้านบาท

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมยังมีช่องทางที่จะพัฒนาการผลิตเพื่อ ทดแทนการนำเข้าและเป็นอาชีพเกษตรอาชีพหนึ่งที่สามารถทำรายได้ให้แก่เกษตรกรได้ในแต่ละ ปีเป็นจำนวนไม่น้อย อีกทั้งสามารถก่อให้เกิดรายได้ประมาณ ๖-๘ ครั้ง/ปี (ศูนย์หม่อนไหมเฉลิม พระเกียรติบุรีรัมย์. ๒๕๕๔)

สมโพธิ์ อัครพันธ์ (๒๕๓๐ : ๒๐) ได้กล่าวถึงการเลี้ยงไหมในประเทศไทยไว้ ว่าการเลี้ยง ไหมในประเทศไทยซึ่งมีมาช้านานแล้วนั้น มิได้มีการใช้หลักวิธีการเลี้ยงไหมที่ถูกต้องกันอย่าง กว้างขวาง เส้นไหมที่ผลิตได้มีปริมาณน้อย จึงปรากฏว่าการเลี้ยงไหมในประเทศไทยในรูปของ อุตสาหกรรมนั้นไม่ได้มีการพัฒนามาเป็นเวลานานแล้ว สาเหตุที่ทำให้การเลี้ยงไหมในประเทศไทยไม่มีความก้าวหน้านั้นก็มิได้อยู่ที่ เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมมักจะเลี้ยงเป็นปริมาณน้อย เพื่อที่จะ นำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ใช้ภายในครัวเรือนเท่านั้น จากเหตุผลที่ไม่ได้กระทำกันเป็นการค้าจึง

เกิดการละเลยในเรื่องของคุณภาพรังไหม จะเห็นได้ว่าผลผลิตเกี่ยวกับรังไหมมีส่วนช่วยเศรษฐกิจท้องถิ่น เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ในประเทศไทยหากยังมีการเลี้ยงไหมกันต่อไปแล้ว มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำอย่างเป็นล่ำเป็นสัน คือต้องมีการผลิตรังไหมออกมาเพื่อจำหน่ายให้จงได้ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับโครงสร้างของการดำเนินงานเสียใหม่ ในแนวความคิดดังกล่าวแล้ว อาจนำไปใช้ได้อย่างมีผลกับหลักวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิชาการเลี้ยงไหม ซึ่งรวมทั้งเรื่องการปลูกหม่อนและการเลี้ยงไหมได้อีกด้วย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเลี้ยงไหม เป็นเครื่องมือที่ใช้ในครัวเรือน ได้แก่ กระดัง จ่อ ชั้นวาง กระดัง ผ้าคลุมกระดัง มีด เขียง และตะกร้าสำหรับเก็บใบหม่อน ลังหรือกระบะสำหรับฟักใบหม่อน

โรงเรือนเลี้ยงไหม โรงเรือนเลี้ยงไหมที่ดีควรมีลักษณะ คือ พื้นโรงเป็นพื้นคอนกรีต โรงเรือนผนังโปร่ง อากาศถ่ายเทดี และแสงแดดส่องไม่ถึง

ลักษณะทั่วไปของไหม ไหมเป็นแมลงที่มีการเจริญเติบโตแบบวงจรชีวิตสมบูรณ์ (complete metamorphosis) คือมีระยะไข่ หนอน ดักแด้ และผีเสื้อซึ่งในแต่ละระยะการเจริญเติบโตนั้นมีรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไหมสามารถเลี้ยงได้ในทุกภาคของประเทศไทย อุณหภูมิที่เหมาะสมในการเลี้ยงไหมระหว่าง ๒๖-๒๘ องศาเซลเซียสความชื้นสัมพัทธ์ระหว่างร้อยละ ๗๐-๘๕

พันธุ์ไหม พันธุ์ที่นิยมในปัจจุบันได้แก่

๑. พันธุ์ไหมไทยลูกผสม ได้แก่ พันธุ์ กสก.๒ กสก.๖ และดอกบัว

๒. พันธุ์ไหมลูกผสมต่างประเทศได้แก่ พันธุ์ กสก.๑ และ กสก.๕

นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ที่ผลิตโดยบริษัทเอกชน เช่น พันธุ์จุลไหมไทย พันธุ์จิมทอมสัน

วงจรชีวิตไหม

๑) ระยะเป็นไข่ (eggs)

- polyvoltine (ฟักหลายครั้ง/ปี) ใช้เวลาฟักประมาณ ๙ - ๑๒ วัน

- Uni - Bivoltine (ฟัก ๑ - ๒ ครั้ง/ปี) ใช้เวลาฟักประมาณ ๔ - ๑๐ เดือน

๒) ระยะเป็นหนอนไหม (Larvae) เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและน้ำหนักมากที่สุด แบ่งเป็น ๕ วัย วัย ๑ - วัย ๓ เรียกว่า “ไหมวัยอ่อน” วัย ๔ - วัย ๕ เรียกว่า “ไหมวัยแก่”

- ระยะเวลาที่เป็นตัวหนอน
- ฤดูร้อน ๑๙ - ๒๒ วัน
- ฤดูหนาว ๒๒ - ๒๔ วัน
- ระยะ “ไหมตื่น” คือระยะที่กินอาหารและเติบโต
- ระยะ “ไหมนอน” คือระยะที่หยุดกินเพื่อลอกคราบ

ช่วงเวลาของหนอนไหมแต่ละวัยโดยประมาณ

- วัย ๑ (วัยแรกเกิด) : กิน ๓ วัน , นอน ๑/๒ วัน
  - วัย ๒ : กิน ๒ วัน , นอน ๑ วัน
  - วัย ๓ : กิน ๓ วัน , นอน ๑ วัน
  - วัย ๔ : กิน ๔ วัน , นอน ๑ ๑/๒ วัน
  - วัย ๕ : กิน ๗ วัน
- หนอนไหมวัย ๕ หลังจากกินอาหารแล้ว จะเติบโตเต็มที่ ลำตัวอ้วน สั้น และโปร่งแสง เรียก “ไหมสุก” พร้อมทั้งจะชักใยทำรัง หนอนไหมขณะอยู่ในจ่อพร้อมจะสร้างใย

๓) ระยะเวลาเป็นดักแด้ หลังจากสร้างรัง หนอนไหมจะลอกคราบเป็นดักแด้ แล้วนอนเฉยๆ ๖ - ๗ วัน เพื่อลอกคราบอีกครั้งเป็นผีเสื้อรวมระยะเป็นดักแด้ประมาณ ๑๐ - ๑๒ วัน

๔) ระยะเวลาเป็นผีเสื้อ (moths) หลังจากลอกคราบเป็นดักแด้ ผีเสื้อจะพ่นสารออกมาละลายใยไหม เพื่อเจาะรังออกสู่ภายนอก หลังจากนั้นจะผสมพันธุ์ วางไข่ แล้วก็ตาย รวมระยะเวลาที่เป็นผีเสื้อ ประมาณ ๗ - ๙ วัน

ตัวหนอนไหมและวิธีเลี้ยง เมื่อไข่ไหมมีอายุได้ ๘ วัน ก็จะมีจุดดำ ๆ ที่ริมไข่ทุกใบ วันที่ ๙ สีของฟองจะเปลี่ยนเป็นสีเทาแก่ แสดงว่าไข่นั้นจะฟักเป็นตัวแล้ว และในคืนวันที่ ๙ เวลาเช้ามืด ไข่ก็จะตั้งต้นฟักบ้างแล้ว พอเที่ยงวันที่ ๑๐ ก็จะฟักเป็นตัวหมด พอเย็นวันที่ ๙ ต้องหากระดาษ ห่อไข่ไหมไว้ เพราะเช้ามืดไข่จะฟักออกเป็นตัว และฟักไปเรื่อยๆ จนถึงเที่ยงก็หมด เมื่อตัวไหมฟักออกหมดแล้วต้องแก้กระดาษที่ห่อนั้นออก แล้วหั่นใบหม่อนอ่อน ๆ ให้กิน โดยโรยลงไปบนตัวไหมพอควร การโรยใบหม่อนควรโรยให้สม่ำเสมอ เพื่อให้ตัวไหมจะได้มีโอกาสกินทั่ว ๆ กัน ถ้าหากว่าไข่ของไหมที่ไม่ฟักในวันนี้จะต้องแยกไว้ต่างหาก โดยจัดเลี้ยงในกระดังอื่นต่างหาก โดยเฉพาะ การกำหนดเวลาให้อาหารไหมในวันหนึ่งๆ ควรให้อาหารแก่ไหมวันละ ๕-๖ ครั้ง คือ

ช่วงเวลา ๖.๐๐ นาฬิกา ๑๐.๐๐ นาฬิกา ๑๔.๐๐ นาฬิกา และ ๒๑.๐๐ นาฬิกา ถ้าตัวไหมอ่อนก็ใช้ใบหม่อนที่อ่อน ถ้าหากว่าตัวหม่อนแก่ ก็ใช้ใบหม่อนแก่ตามลำดับ เริ่มแรกตัวไหมฟักมีอายุได้ ๔-๕ วัน ก็จะนอนครั้งหนึ่ง เมื่อสังเกตดูว่าเห็นตัวไหมเริ่มนอนแล้ว ก็อาจจะถ่ายมูลไหมและเศษใบหม่อนแห้งลงในกระดิ่งใหม่เสียก่อนที่ตัวไหมจะตื่นนอน คือ ก่อนประมาณ ๒๔-๓๐ ชั่วโมง เมื่อตัวไหมเป็น เช่นนี้เราเรียกว่า “นอนหนึ่ง” ตัวไหมจะมีอาการเช่นนี้อยู่วันหนึ่งหรือสองวันจึงจะฟื้นขึ้นแข็งแรง ดังเก่า เมื่อตัวไหมฟื้นจากนอนหนึ่งวันหรือสองวันจึงจะฟื้นขึ้นแข็งแรงดังเก่า เมื่อตัวไหมฟื้นจากนอนหนึ่งแล้วผู้เลี้ยงก็บำรุงโดยหันใบหม่อนให้กินไปอย่างเดิม จนกระทั่งเห็นว่าตัวไหมมีมาก จึงขยายเป็น ๓-๔-๕-๖ กระดิ่งก็ได้ กระดิ่งหนึ่งราว ๆ ๒๐๐ ตัวพอได้ ๗ วัน ตัวไหมก็จะสลบนิ่งไม่กินใบหม่อนและมีอาการเหมือนกับครั้งแรก คือ มีอาการสงบ นิ่ง จะมีอาการเช่นนั้นอีกวันหนึ่งหรือสองวันเรียกว่า “นอนสอง” เมื่อฟื้นจากนอนสองคราวนี้ไม่ต้องหันใบหม่อนให้กิน เพราะตัวไหมแข็งขึ้นแล้ว ต่อไปอีก ๗ วัน ตัวไหมจะมีอาการสงบนิ่งเหมือนที่เคยเป็นมาอีกคราวนี้เรียกว่า “นอนสาม” เมื่อฟื้นจากนอนสามต่อไปอีก ๗ วัน ตัวไหมก็จะมีอาการดังกล่าวอีกเรียกว่า “นอนสี่” หลังจากนอนสี่แล้วก็ถึงนอนห้าหรือสุก (ตัวไหม) ที่แก่เต็มที่แล้ว เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ไหมสุก” ซึ่งตัวไหมจะทำฝักและทำรัง

ไหมทำฝักและทำรัง เมื่อคัดตัวไหมขึ้นนอนห้าประมาณ ๕-๗ วัน ตัวไหมก็จะเริ่มแก่ (เริ่มสุก) ก่อนที่ตัวไหมเป็นฝักและทำรังต้องหาจ่อไว้ให้พอดีตัวไหม หลังจากนั้นผู้เลี้ยงจะต้องตรวจดูว่าไหมตัวไหนแก่ คือ ทำฝัก ทำรัง ลักษณะของการที่ไหมทำฝักทำรังจะสังเกตได้โดยดูตัวไหมที่มีสีเหลืองไปทั้งตัว เมื่อเห็นเป็นดังนี้แล้วจึงรีบคัดตัวไหมนั้นไปใส่ไว้ในจ่อเลี้ยง คราวนี้ต้องคอยคัดไปใส่จ่อเรื่อยๆ ราว ๔-๕ วันจึงหมดตัวแก่นั้น ในขณะที่คัดตัวไหมไปใส่จ่อผู้เลี้ยงไหมต้องไม่ให้อาหารกับตัวหม่อนเลย เพื่อจะได้ให้ตัวไหมรีบทำฝักและทำรังเมื่อตัวไหมเข้าไปอยู่ในฝักในรังราว ๓ วัน แล้วตัวไหมก็จะยุบเล็กลงเรียกว่า “ตัวดักแด้” ผู้เลี้ยงจับฝักเขย่าดูถ้าปรากฏว่ามีเสียงดังซุก ๆ อยู่ภายในแล้วแสดงว่าใช้ได้ จึงนำเอาไปต้ม และสาวต่อไป ถ้ารังใดจะเก็บเอาไว้ทำพันธุ์ก็เก็บเอาไว้นานประมาณ ๗ วัน ตัวดักแด้จะมีปีกเรียกว่า “ตัวบี้”

ถ้ารังไหมมีจำนวนมากเกรงว่าจะสาวไม่ทันก็ต้องฆ่าตัวดักแด้ให้ตาย วิธีฆ่าตัวดักแด้ให้ตายนั้นก็อาจทำได้โดยการนำเอารังไหมใส่กระดิ่งเกลือให้เสมอกัน นำออกตากแดดในเวลาแดดร้อนจัดๆ เวลาตากควรหาผ้าหรือกระดาษปิดทับรังไหมเพื่อป้องกันมิให้สีของรังเสียไป ตากประมาณ ๒-๓ แดด ตัวดักแด้ก็จะตาย หรือจะใช้วิธีโดยทำเป็นตู้ที่มีตะแกรงสำหรับใส่รังไหม และมีท่อสำหรับให้น้ำร้อนเดินเข้าไปให้รอบตู้ต้มน้ำร้อน หรือให้น้ำร้อนเดินตามท่อทิ้งไว้ประมาณ ๒-๓ ชั่วโมง ตัวดักแด้ก็จะตายหมด

การสาวไหม หมายถึง การสาวเส้นไหมออกจากรังไหม รังไหม ถ้าเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ผีเสื้อจะเจาะรังออกมา ทำให้ใยขาดควรนำรังไหมมาสาวภายใน ๑๐ วัน ถ้าต้องการเก็บรังไหมไว้ครอบหรือ ตากรังไหมก่อน

อุปกรณ์สาวไหม ได้แก่ เตาไฟสำหรับต้มรังไหม หม้อสำหรับต้มรังไหมจะเป็นหม้อดินหรือหม้อเคลือบ ไม้ขี้ (ไม้ง่าม กระดิ่งใส่เส้นไหม หรืออักษัไหม แปรงชะรังไหม) ถังใส่น้ำ และเครื่องสาวไหมซึ่งประกอบด้วย ไม้แบนๆ เจาะรูเพื่อให้เส้นไหมรอดผ่าน และรอก

วิธีการสาวไหม ใช้หม้อใบหนึ่งขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๕ นิ้ว ปากหม้อนั้น ใส่ไม้ไค้ค้ำยวงครุที่ปากหม้อมีไม้อันหนึ่งเป็นไม้ลักษณะแบนๆ เจาะรูตรงกลาง เหนือไม้แบนๆ นี้ขึ้นไปมีรอกมีลักษณะเป็นรูปกลมๆ เมื่อสาวนั้นเอาฟักไหมที่จะสาวใส่ลงไป ในหม้อสักฟักหนึ่ง ราวๆ ๓๐ ถึง ๕๐ ฟัก เวลาต้มหมั้นเขี่ยสัก ๒-๓ ครั้ง เพื่อให้รังไหมสุกทั่วกัน แล้วเอาแปรงชะรังไหมเบา ๆ เส้นไหมก็จะติดแปรงขึ้นมาจึงนำมาลอดรูไม้แบบที่ปากหม้อและสาวขึ้นมาพันรอกรอบหนึ่ง ที่ปากหม้อนั้นมีไม้เป็นง่ามอันหนึ่งยาวประมาณ ๑ ศอก เรียกว่า “ไม้ขึ้น”

ในเวลาสาวไหมเราจะใช้มือ ๒ มือพร้อมกัน คือ มือหนึ่งสาวไหมจากรองไปลงภาชนะที่รองรับเส้นไหม ส่วนอีกมือหนึ่งถือไม้ขึ้นกดและเขี่ยรังไหมที่อยู่ในหม้อ เพราะรังไหมที่อยู่ในหม้อนั้นลอย ถ้าลอยไม่กดไม่เขี่ยไหมก็จะแน่นสาวไม่ออก ถึงออกก็ออกเป็นเส้นไหมที่ใหญ่เกินความต้องการของเครื่องสาวไหมทั้งหมดเรียกว่า “เครื่องพวงสาว” การสาวไหมนี้ต้องหมั้นเติมน้ำเย็นลงไปเป็นระยะ ระวังอย่าให้น้ำถึงกับร้อนและเดือด สรุปลขั้นตอนการสาวไหม ดังนี้

๑) ต้มน้ำ ใส่รังไหมลงไป (๒ - ๓ นาที)

๒) ใช้แปรงชะรังไหมให้ปลายใยไหมหลุดออก

๓) รวบเส้นไหมรวมกัน ๑๐ - ๒๐ เส้น สาวเป็นเส้น ดึงลอดรูไม้และผ่านรอกของเครื่องสาว

๔) ใช้มือดึงเส้นไหมจากรอกลงสู่ภาชนะที่รองรับ (กระด้ง) หรือพื้นเข้าอีก

๕) ใช้ไม้ง่าม คอยกด เขี่ย รังไหมที่ลอยอยู่ในหม้อ

การสาวไหม แบ่งเป็น ๒ แบบ ได้แก่

๑.การสาวไหมรวม คือ การสาวโดยไม่แยกเป็นไหมชั้นนอกและไหมชั้นใน จะได้ไหมคุณภาพเป็นไหมชั้น ๒

๒.การสาวไหมแยก คือ การแยกสาวไหมชั้นนอกและไหมชั้นใน

- ไหมชั้นนอก หรือปุ๋ยไหม หรือไหมใหญ่ เป็นไหมชั้น ๓

- ไหมชั้นใน เรียกว่า ไหมน้อย หรือ ไหมยอด เป็นไหมชั้น ๑

ปัญญา แสงสุนานนท์ (๒๕๓๕ :๓๕) กล่าวว่า ผู้เลี้ยงจะนำเส้นไหมไปแยกประเภทโดยกลวิธีของเขา โดยแยกประเภทของเส้นไหมได้เป็น ไหมหีบ (ไหมเหลือง) คือไหมที่ได้จากการสาวไหมครั้งแรกที่ออกจากฝักหลอกมีลักษณะเส้นหยาบมาก ไหมใหญ่ คือไหมรองจากไหมหีบมีลักษณะเส้นหยาบ ไหมกลาง คือ ไหมเส้นละเอียดพอประมาณ ไหมน้อย คือ ไหมที่มีเส้นใยละเอียดมากที่สุด สวยงามมากที่สุด และไหมควบ คือ ไหมสองเส้นควบกัน เพื่อนำไปทอให้เนื้อแน่น อาจใช้ ๑-๔ เส้นควบกัน แต่โดยปกติใช้ไหมกลางควบกัน

๑. การสาวไหมทลืบ (ไหมใหญ่) ครั้งแรกสาวเอาไหมเปลือกนอก ออกเสีย ชั้นหนึ่ง ซึ่งมีเส้นเล็กบ้างโตบ้างไม่เสมอกัน อาจจะมีสีเหลืองอ่อนแก่ตามสีของฝักรังไหม ไหมชนิดนี้จะใช้ทอผ้าได้แต่ไหมเส้นโตและหยาบ การสาวนี้พอสาวหมดเปลือกไหมก็จะหยุด นำไปเก็บไว้พวกหนึ่งเรียกว่า “ไหมชั้นที่สาม”

๒. การสาวไหมลวด (ไหมน้อย) เมื่อสาวไหมชั้นที่ ๓ ออกหมดแล้ว ชั้นตอนต่อไปก็คือ การสาวไหมน้อยหรือไหมลวด จะสาวให้เส้นเล็กใหญ่ก็เต็มรังไหมลงไปตามต้องการ การสาวไหมลวดนี้สาวได้ตั้งแต่เปลือกจนถึงผิวบางไม่ต้องเว้นหรือหยุดเหมือนสาวไหมทลืบ ไหมที่สาวนี้เมื่อสาวออกจากหม้อก็หันเอามาใส่ไว้ในภาชนะอันหนึ่งจะเป็นกระบุง ตะกร้า ชามหรือ โอ่ง อ่างต่ออะไรก็ได้ เมื่อเสร็จจากการสาวแล้วก็จะนำไปทำเป็นเช็ดและใจ โดยมีเครื่องมือหมุนชนิดหนึ่งทำเป็นไม้สี่ท่อนมีไม้ ปิดหัวเรียกว่า “เลง” นำเอาไหมใส่เลงแล้วหมุนไปประมาณครึ่งนิ้วถึงหนึ่งนิ้วเรียกว่า “ใจ” (๘ใจ ถึง ๑๐ ใจ เรียกว่า หนึ่งเช็ด)

๓. การสาวไหมคอก ไหมคอกนี้เป็นไหมที่ได้จากการสาวไหมทลืบ คือ ผู้สาวไหมจะนำเอาไหมทลืบมาสาวอีกครั้งหนึ่งจะได้ไหมเส้นเล็กเสมอกันหมด และสามารถ ใช้ทำเสื้อผ้าได้ดีมาก เรียกว่า “ไหมชั้นที่สอง”

การทำใจไหม

วิธีคัดเลือกไหมให้เสมอ นำไหมที่เป็นเช็ดหรือใจอยู่แล้วนั้นมาใส่กง กงนั้นทำด้วยไม้ไผ่ ๔ อัน ที่ปลายไม้ไผ่เอาเชือกขึงรั้งเข้าหากันมีรูตรงกลางเหมือนกงรถ แล้วเอาอักษหนึ่งมาสาวไหมออกจากกง ในเวลาที่สาวไหมนี้ต้องคัดไหมไปในตัว ถ้าหากพบว่าไหมเส้นโต ก็จะเด็ดออกหรือพบที่ไหมและเป็นปมก็จะเด็ดเอาออกเช่นกัน อักษนี้ทำด้วยไม้จริงจะเป็นไม้อย่างหรือไม้ตะแบกก็ได้ เมื่อเอาอักษนี้สาวไหมจากกงโดยเลือกคัดเสร็จแล้ว ไหมยังไม่เสมอกันอีก คราวนี้ต้องเอาไหมใส่ในเช็ดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เส้นไหมแนบตีสขึ้น หลังจากเช็ดเรียบร้อยแล้วจึง นำมาพันด้วยโบก (กระบอก) ซึ่งติดอยู่กับไ้ เมื่อสาวไหมจากอักษใส่ในเช็ดและพันโบก เสร็จแล้วต้องเอาลงมาทำเป็นใจและเป็นเช็ดอีก นับว่าเป็นอันเสร็จวิธีการเลือกไหม

เมื่อสาวเสร็จ ก็นำเส้นไหมมาทำเป็นใจ หรือเช็ด เพื่อลอกกาวหรือย้อมปัจจุบันผู้ผลิตที่เป็นกลุ่มอาชีพนิยมการซื้อเส้นไหมพันธุ์ผสมจากโรงงานจุลไหมไทย เพื่อให้เพียงพอต่อปริมาณการใช้งาน ไม่นิยมเลี้ยงไหมเอง แต่สถานการณ์ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๓ ราคาเส้นไหมสูงขึ้นอย่างมาก และหาซื้อได้ยาก มีการนำเส้นไหมจากเวียดนาม หรือจีน เข้ามาจำหน่ายในประเทศไทย แต่พบปัญหาเส้นไหมไม่ได้คุณภาพ จากภาวะการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้ผลิตหลายรายหันกลับมาเลี้ยงไหมน้อยหรือไหมพันธุ์พื้นเมืองแทน

การฟอกไหม การฟอกไหม คือ การเตรียมเส้นไหมก่อนนำไปย้อมที่เรียกว่า “การต่อไหม” หรือ การลอกกาวไหม การขจัดกาวไหม ไหมที่ยังไม่ฟอกกาว ส่วนใหญ่เป็นไหมสีเหลือง แก่ไม่เสมอกัน แข็งกระด้าง เรียกว่า ไหมดิบ ถ้าจะย้อมไหมให้มีสีต่างๆ ทั้งการย้อมด้วยสีเคมีและสีธรรมชาติ ต้องฟอกให้ขาวเสียก่อน การฟอกไหมนี้ให้ขาวนั้นที่ใช้กันแบบพื้นเมืองนิยมใช้ผักหม (ผักขม) เหง้ากล้วย ก้านกล้วย งวงตาล ไม้ขี้เหล็ก ไม้เพกาใน ๖-๗ อย่างนี้แล้วแต่อย่าง

ใด อย่างหนึ่งก็ได้ นำเอามาเผาให้เป็นถ่านแล้วนำไปแช่น้ำ กวนให้เข้ากัน ตั้งทิ้งไว้ให้ถ่านนอนกัน เรียกน้ำนี้ว่า “น้ำต่าง” เมื่อน้ำต่างใสแล้วก็เอาไหมที่พอกนั้นแช่ลงไปจนเปียกชุ่มน้ำดี นำขึ้นจากน้ำต่างใส่หม้อต้มคะเนตุสัก ๒๐-๓๐ นาที จึงเอาขึ้นจากหม้อแล้วนำไปแช่ในน้ำเย็นล้างให้สะอาด หลังจากนั้นนำขึ้นมาใส่มือ กระทบให้ไหมหายยุ่ง นำไปใส่ราวกระทบพอให้หมาด ๆ ปลดออกจากราวนำไปผึ่งไว้จนแห้ง ถ้าหากว่าไหมนั้นยังขาวไม่พอหรือขาวไม่ได้ที่ก็เอาไปแช่น้ำต่างอีก นำไปต้มเหมือนกันกับครั้งที่แล้วก็นับว่าเป็นอันเสร็จวิธีการพอกไหม หลังจากพอกแล้วเส้นไหมจะอ่อนนุ่มเป็นสีขาว และต้องมีการกระทบไหมเพื่อมิให้เส้นไหมพันกัน ในปัจจุบันชาวบ้านใช้วิธีพอกกาวยไหม โดยมีวิธีการดังนี้ คือ นำไหมดิบ ๑ กิโลกรัมชুবน้ำให้ทั่วบิดหมาดและนำไปกระทบให้เส้นเรียบ และใช้น้ำ ๑ ปี๊ป ผสมสบู่ซันไลท์ (หั่นละเอียด) ๑ ก้อนพร้อมต่าง (โซดาแอส) ๑ ซอง นำไหมลงต้มประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง แล้วแต่ไฟอ่อนหรือไฟแรง จับดูว่ากาวยออกหมดหรือไม่ ถ้ากาวยหมดเส้นไหมจะฝืด ถ้ายังลื่นอยู่แสดงว่ากาวยยังไม่หมด เมื่อกาวยหลุดออกแล้วยกเส้นไหมขึ้นบิดหมาด นำไปล้างในน้ำร้อน แล้วล้างในน้ำเย็น จากนั้นไปบิดหมาดและกระทบให้เส้นเรียบตากในที่ร่มให้แห้ง รอการย้อมต่อไป

การย้อมสีเส้นไหม สีที่ใช้ย้อมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. การย้อมด้วยสารเคมี การย้อมเส้นไหมด้วยสารเคมีนั้นชาวบ้านใช้สีเคมีชนิดผงบรรจุซอง ตราริงโก ตราระฆัง ประกอบกับสารเคมีช่วยในการย้อมของบริษัทผู้ผลิตสี จากการสัมภาษณ์ผู้ใช้สีสำเร็จรูปชนิดผงบรรจุซองนี้ยังมีปัญหาเรื่องสีบางเฉดมีการตกสี ซึ่งบริษัทผู้ผลิตก็ไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ แต่ผู้ผลิตก็นิยมใช้สีสำเร็จรูปชนิดผงบรรจุซองเพราะหาซื้อได้ง่ายจากร้านจำหน่ายภายในชุมชน ในแต่ละซองมีปริมาณ ๑๐ กรัม ละลายในน้ำอุ่น อัตราส่วนในการย้อมสำหรับไหม ๑ กิโลกรัม ปริมาณน้ำที่จะใช้กะให้ท่วมไหม ถ้าต้องการสีเข้มจะใช้สีประมาณ ๑๐-๑๒ ซอง สีอ่อนประมาณ ๑ ซอง ย้อมที่ความร้อนเกือบเดือด ย้อมนาน ๑-๒ ชั่วโมง ครบเวลาแล้ว นำไหมขึ้นล้างน้ำหลาย ๆ น้ำจนน้ำที่ใช้ล้างใส จึงบิดหมาดซึ่งกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้เคยอบรมการย้อมสีแอสิค ของบริษัทสีไบเออร์ ประเทศเยอรมัน ให้แก่สมาชิก แต่เนื่องจากสมาชิกไม่สามารถซื้อหาสีชนิดนี้ที่มีคุณภาพดีที่ได้โดยสะดวก จึงไม่นิยมใช้ แต่กองราชหัตถเลขาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้มีแนวคิดสนับสนุนให้กลุ่มสมาชิกของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านอำเภอนาโพธิ์ใช้สีชนิดนี้ ประกอบกับกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองอีสานท้องถิ่นอื่นๆ เช่น กลุ่มทอผ้าจังหวัดขอนแก่น ได้มีการใช้สีแอสิคในการย้อมเส้นไหมแล้วได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพดี

๒. การย้อมด้วยสีธรรมชาติ ปัจจุบันมีการย้อมสีจากธรรมชาติมากขึ้น โดยเฉพาะผ้าทอส่งร้านภูฟ้า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

สยามบรมราชกุมารี พืชที่ใช้ย้อมมีทั้งที่ได้จากเปลือกลำต้น เช่น ต้นนางดำ ต้นประดู่ ต้นกระโดน ต้นมะรุ่ยช้าง จากแก่น เช่น แก่นยอป่า จากผล เช่น เปลือกมะพร้าวทั้งอ่อนและแก่ ผลมะนาวโห่จากใบ เช่น ใบขี้เหล็ก ใบตะไคร้ ในการย้อมจะใช้วัสดุช่วยย้อมจากธรรมชาติ ได้แก่ ไบโอมง หรือไบเหมียด ถ้าไม่มีไบโอมง ไบเหมียดก็จะใช้ไบมะขามหรือไบมะขามเปียกแทน ในการย้อมนอกจากจะใส่ไบโอมง ไบเหมียดแล้วยังเติมเกลือและสารส้มด้วย ปริมาณของเกลือและสารส้มไม่แน่นอน จะใช้วิธีชิมดูให้มีรสเค็ม ๆ เปรี้ยว ๆ นอกจากนี้หากต้องการให้สีที่ย้อมได้เข้มข้น หรือมีสีเทาก็จะเติมน้ำโคลนลงไปในน้ำย้อมด้วย เช่น ถ้าย้อมด้วยเปลือกมะพร้าวจะได้สีน้ำตาลอ่อน (สีโอวัลติน) เมื่อผสมน้ำโคลนลงในน้ำย้อม ขณะย้อมก็จะได้สีน้ำตาลเข้มออกเทา บางครั้งมีการใช้น้ำมะกรูดในการย้อมมัดหมี่เหลือง (สีเคมี)

การตีเกลียวและควบเส้นไหม หลังจากฟอกขาวแล้วจะนำเส้นไหมไปตีเกลียวเพื่อมีให้เส้นไหมฟู อาจจะนำเส้นไหมมาควบเป็นไหม ๒ เส้น ๔ เส้น และ ๖ เส้น สำหรับทอผ้าเนื้อหนา

คุณภาพของเส้นไหม

๑) ไหมชั้นนอก (ปุ๋ยไหม) มักเป็นไหมเส้นใหญ่ ไม่สม่ำเสมอ มีปมปม

๒) ไหมชั้นใน (ไหมน้อย) เส้นเล็ก ละเอียด สม่ำเสมอ ไม่มีปม

การมัดหมี่ การทำให้ผ้าทอมีลวดลายโดยการมัดกันสีไม่ให้ติดยंत्रบริเวณที่ถูกมัดด้วยเชือก มีวิธีการ ดังนี้

ขั้นแรก นำเอาไหมที่ฟอกเสร็จแล้วมาถักเป็นพื้นเข้ากับหลักไม้ ๒ ขา ขนาดกว้างเท่ากับพืม

ขั้นที่สอง หากาบกล้วย (เชือกกล้วย) หรือฟางก็ได้มามัดเส้นไหมที่ถักเป็นพื้น โดยมัดไหมในพื้นที่นั้นเป็นแถว ๆ ให้แถวที่หนึ่งมีจำนวนของเส้นไหม ๒๕ เส้น ส่วนแถวที่สองจำนวน ๑๒ เส้น ผูกเป็นแถวต่อไปจนครบ ๓๙ แถว

ขั้นที่สาม หลังจากได้ครบ ๓๙ แถวแล้ว เริ่มลงมือผูกมัดด้วยเชือกกล้วยตลอด จนหมดพื้นลายตามต้องการ

ขั้นที่สี่ เสร็จจากขั้นที่ ๓ จึงถอนออกจากหลักไม้ ๒ ขา โดยเอาเชือกเส้นหนึ่งสอดเข้าไปในช่องหลักไม้ข้างใดข้างหนึ่งก็ได้ เพื่อมัดไม่ให้ไหมที่ผูกมัดแล้วหลุดออกจากกัน และทำเป็นหูสำหรับถือเวลาช้อมด้วย

ขั้นที่ห้า นำไปย้อมสีตามความต้องการของผู้ทอว่าจะใช้สีอะไร แต่การย้อมสีนี้ต้องผ่านการย้อมเขก่อนทุกครั้งที่จะนำไปย้อมสีอื่นต่อไป

ขั้นที่หก เมื่อย้อมเสร็จแล้วนำไปตากให้แห้ง จึงนำเอาไหมที่ย้อมสีเรียบร้อยแล้วมาแกะเชือกกล้วยที่มัดออกและเอาไปกรอเข้ากับหลอด (เวลากรอพยายามอย่าให้ขาด) เมื่อเติมหลอดแล้วเอาหลอดใหม่ใส่กรอต่อไป แต่วิธีเก็บต้องเรียงลำดับกันโดยสอดกับเชือกหรือหลอดไว้เพื่อป้องกัน มิให้ลายสลับกันในเวลาทอ

การทำลวดลายด้วยการมัดหมี่ ลวดลายมัดหมี่ของผ้าไหมบุรีรัมย์ มี ๒ ประเภท ได้แก่

๑) ลวดลายมัดหมี่แบบดั้งเดิม ลวดลายมัดหมี่แบบดั้งเดิมมีการพัฒนา และ สืบทอดกันมาแต่โบราณ จากการสัมภาษณ์ผู้ผลิตที่เป็นสมาชิกของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านอำเภอนาโพธิ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงวัยกลางคนขึ้นไป ทำให้ทราบว่า ลวดลายมัดหมี่ได้ต้นแบบมาจากพืช สัตว์ สิ่งของใกล้ตัว เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน บางอย่างหาดูได้ยากหรือสูญหายไปแล้ว แต่เรายังพบเห็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ ได้จาก ลวดลายมัดหมี่แบบดั้งเดิม ซึ่งมีการสืบต่อกันมา ลวดลายมัดหมี่แบบดั้งเดิมของชาวนาโพธิ์ ได้ทำ สืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ลวดลายเหล่านี้เกิดขึ้นจากการสังเกตธรรมชาติแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัว แล้วนำมาออกแบบลวดลายมัดหมี่ โดยการสังเกตการทำทางของสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลายกาบิน ลายกระแตนั่ง ลายนกน้อย ลวดลายมัดหมี่บางลายทอเสร็จเรียบร้อยแล้วจัดตั้งชื่อทีหลัง ก็มี ผู้ทอจะสังเกตดูว่าลายที่ทอเสร็จแล้วเป็นรูปร่างคล้ายสิ่งใด ก็ตั้งชื่อตามสิ่งนั้น เช่น ลายพองน้ำ ลายก้อนหิน ลวดลายมัดหมี่บางลายเกิดจากภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวบ้านที่ได้ดัดทอนรูปของธรรมชาติมาออกแบบเป็นลวดลายมัดหมี่ เช่น ลายกลีบปักบก ต้นแบบมาจากเมล็ดปักบกผ่าซีก ลายปูไต่ ลายขนเม่น ฯลฯ

การออกแบบลวดลายมัดหมี่ของชาวบุรีรัมย์ไม่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเพราะชื่อ ลวดลายต่าง ๆ บางลายก็ซ้ำกับลายของหมู่บ้านใกล้เคียง หรือจังหวัดใกล้เคียง เนื่องจากเวลาไปดูหมู่บ้านอื่น ทอผ้าแล้วเห็นว่าลายไหนสวยก็นำมามัดหมี่แล้วทอบ้าง จึงไม่อาจจะระบุได้ว่า ลวดลายใดเป็นลวดลายของหมู่บ้านนี้ แต่ลวดลายเหล่านี้เป็นลวดลายดั้งเดิมของท้องถิ่นภาคอีสาน ซึ่งบรรพบุรุษได้ออกแบบไว้ โดยใช้ความช่างสังเกต ความเฉลียวฉลาดในการดัดแปลง สิ่งแวดล้อมใกล้ตัวให้ออกมาเป็นลวดลายมัดหมี่ที่สวยงาม ประณีตและพิถีพิถันซึ่งควรที่อนุชนรุ่นหลังจะได้รับรู้ สืบทอด และอนุรักษ์ลวดลายเหล่านี้ไว้สืบไป

๒) ลวดลายมัดหมี่ลายประยุกต์ ลวดลายมัดหมี่ลายประยุกต์ได้มีการพัฒนา ลวดลายใหม่ขึ้นมาตามความต้องการของตลาด และความต้องการลวดลายใหม่ ๆ ของชาวบ้านเพิ่มขึ้น ลวดลายเหล่านี้เกิดจากการออกแบบขึ้นมาใหม่ ในเบื้องต้นลวดลายมัดหมี่ลายใหม่ใช้ เฉพาะการผลิตในครัวเรือนของตน ต่อมาจึงแพร่กระจาย

๖. ภูมิปัญญาการทอ

ในภาคอีสาน และภาคเหนือ หรือในท้องถิ่นที่มีชุมชนลาวและเขมรตั้งบ้านเรือนอยู่ มักจะเห็นก๊อผ้าที่ได้ถักบ้านอยู่ทุกครัวเรือน ซึ่งมักจะมีกระบวนการทอผ้าที่มีลักษณะร่วม คล้ายคลึงกันสั่งสมจากภูมิปัญญา หากจะแตกต่างกันบ้างเพียงเทคนิควิธี อันเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่น นักวิชาการจำแนกกรรมวิธีการทอผ้าซึ่งทำให้ผ้าเกิดผิวสัมผัสที่ต่างกัน เป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. การทอลายขัดธรรมดา (plain weave) คือ การทอโดยใช้ด้ายยืน ๑ ชุด ด้ายพุ่ง ๑ ชุด สอดขัดแบบขึ้นหนึ่งลงหนึ่ง ใช้ตะกอเพียง ๒ ตะกอสับด้ายยืนตะกอละเส้นสลับกัน เวลายก ตะกอหรือสับตะกอ ด้ายยืนหมู่หนึ่งจะขึ้น อีกหมู่จะลง เปิดเป็นช่องให้ด้ายพุ่งสอดเข้าไปได้ เมื่อกระทบให้แน่นจะขัดกับด้ายยืนเป็นมุมฉาก แบ่งเป็น

๑.๑ การทอแบบสมดุล (balanced plain weave)

๑.๒ การทอแบบไม่สมดุล (unbalanced plain weave) ได้แก่

๑) การทอให้เห็นด้ายยืนมากกว่าด้ายพุ่ง (warp faced) นิยมใช้ทอหมัดหมี่ด้ายยืน และผ้าลายริ้วตามยาว เพื่อให้เห็นลายจากเส้นด้ายยืนชัดเจน

๒) การทอให้เห็นด้ายพุ่งมากกว่าด้ายยืน (weft faced) นิยมใช้ทอหมัดหมี่ด้ายพุ่ง และผ้าลายริ้วตามขวาง เพื่อให้เห็นลายจากเส้นด้ายพุ่งชัดเจน

๒. การทอให้เกิดเส้นด้ายลอย (Float weave) โดยใช้ด้ายยืน ๑ ชุด ด้ายพุ่ง ๑ ชุด สอดขัดในลักษณะที่ทำให้เกิดด้ายลอยบนพื้นผ้า ได้แก่ การทอลายสอง (twill weave) การทอ ยกดอก (figured weave)

๓. การทอโดยใช้เส้นด้ายพุ่งหรือด้ายยืนเสริมพิเศษ (supplementary wefts or warps) คือการทอให้เกิดลวดลายโดยใช้เส้นด้ายพุ่งเสริมพิเศษ หรือด้ายยืนเสริมพิเศษทอ การใช้ด้ายพุ่งเสริมพิเศษแบบต่อเนื่อง (continuous supplementary wefts) เช่น การทอผ้าขิด และแบบไม่ต่อเนื่อง (discontinuous supplementary wefts) เช่น การทอผ้าจก โครงสร้างการทอ ส่วนพื้นมักเป็นลายขัดธรรมดา (plain weave) ถ้าดึงเส้นด้ายเสริมพิเศษ (supplementary yarns) ออก โครงสร้างหลักของผ้าจะไม่เสียหาย

- ตัวอย่างการทอโดยใช้ด้ายพุ่งเสริมพิเศษแบบต่อเนื่อง (continuous supplementary wefts) เช่น การทอขิด

- ตัวอย่างการทอโดยใช้ด้ายพุ่งเสริมพิเศษแบบไม่ต่อเนื่อง (discontinuous supplementary wefts) เช่น การทอจก

- ตัวอย่างการทอโดยใช้ด้ายยืนเสริมพิเศษ (supplementary warps) เช่น การทอมุก

๔. การทอเกาะหรือล้วง (tapestry weave) มีโครงสร้างการทอลายขัดธรรมดา (plain weave) แต่จะใช้ด้ายพุ่งสลับสีเป็นช่วงๆให้เกิดลวดลาย ด้ายพุ่งแต่ละช่วงจะเกี่ยวกันไว้หรือพันรอบๆเส้นด้ายยืนริมสุดในแต่ละช่วงลาย ทางเหนือเรียกเทคนิคนี้ว่า “ทอเกาะ” หรือ “ทอล้วง”

๕. การทอมัดหมี่ (ikat) เป็นเทคนิคการทำลวดลายบนผ้าโดยการมัดเส้นด้ายพุ่งหรือเส้นด้ายยืน ให้เป็นลวดลายด้วยเชือกกล้วยหรือเชือกฟางก่อนนำไปย้อมสี แล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้า ลักษณะเฉพาะของผ้ามัดหมี่ คือ รอยซึมของสีที่วิ่งไปตามลวดลายที่ถูกมัด และการเลื่อมล้ำในตำแหน่งของเส้นด้ายเมื่อถูกนำขึ้นกึ่งในขณะทอ

การทอผ้าไหมมัดหมี่ กล่าวโดยสรุป ถ้านับเริ่มตั้งแต่การสาวไหม ซึ่งภาษาพื้นบ้านของกลุ่มไทยลาวเรียกว่า “การเหลนไหม” โดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “หลา” และ “กึ่งไหม” แล้วนำเส้นไหมที่สาวแล้วมา กวักใส่กงกวักไหม เพื่อเก็บเส้นไหมใส่อักษสำหรับนำไปทำตามขั้นตอนต่อไป ซึ่งขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมเพื่อทอผ้ามีการเตรียมอยู่ ๒ ลักษณะ คือ การเตรียมไหมเส้นยืน และการเตรียมไหมเส้นพุ่งซึ่งมีวิธีการเตรียมดังนี้

๑) อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า อุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมไหมเส้นยืน ได้แก่ กงกวักไหม อัก หลักคันเครือ ห่วงเพื่อนำไปย้อมสี ไม้พันหัว และกึ่งทอผ้า ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมไหมเส้นพุ่ง ได้แก่ กงกวักไหม อัก ที่กวักใส่กงกวักไหม ฮ่งคันหมี่ ฮ่งมัดหมี่ ฮ่งแก้มี่ หลอดด้าย และกระสวย

๒) ขั้นตอนการเตรียมไหมเส้นยืน การเตรียมไหมเส้นยืน มีลำดับขั้นและวิธีการดังต่อไปนี้คือขั้นแรกนำไหมที่กวักใส่ไว้แล้ว มาคันเครือ โดยใช้หลักคันเครือหูก ให้ได้ความยาวที่ต้องการ การคันเครือก็คือการวัดความยาวของเส้นไหมนั่นเอง จากนั้นนำไหมออกจากหลักคันเครือ มาใส่ห่วงเพื่อนำไปย้อมสี โดยการแช่ไหมในน้ำสีที่ต้องการย้อมแล้ว ต้มให้เดือด นำไปผึ่งลมให้แห้ง แล้วจึงนำไหมที่แห้งแล้วไปแหล่งหูกเป็นการขยายเส้นไหมให้ตรง โดยการดึงไหมทั้งสองด้าน ให้ตึงเท่า ๆ กันหลังจากนั้นนำไปสีบหูก ซึ่งเป็นการต่อใส่ฟืม โดยที่ฟืมจะมีอุปกรณ์ประกอบด้วย ตัวฟืม ตะกอล ไม้ก้วย และไม้หาบฟืม อันเป็นการต่อเส้นไหมให้ผ่านรูฟืมทุก ๆ รู ฟืมที่ใช้กันโดยทั่ว ๆ ไปจะมีขนาด ๔๑, ๔๒ หรือ ๔๕ หลบ แต่ละหลบจะมี ๔๐ รูฟืมฟืม ซึ่งมีเส้นไหม ๘๐ เส้น โดยที่ ๑ รูฟืมฟืมจะมีไหมผ่านเข้าไปจำนวน ๒ เส้น นำไหมที่สีบหูกเสร็จแล้วมาขยายพันใส่กระดานไม้เรียกว่า ไม้พันหัว และถ้าทอจนเกือบจะหมดความยาวของไหมจะเปลี่ยนจากการพันใส่ไม้พันหัว เป็นใส่ไม้แก้มี่ทุกแทน หรือที่เรียกว่า ไม้ก้ำพัน จากนั้นนำไหมพร้อมอุปกรณ์ทั้งหมดวางบนกึ่งทอผ้า ซึ่งมีความยาวประมาณ ๑๒ เมตร มี ที่นั่งทอผ้าอยู่ที่หัวกึ่ง นำเชือกมามัดไม้หาบฟืมโยงเข้ากับคานด้านบนของกึ่ง และมี

ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลงอยู่ด้านล่าง เมื่อเตรียมไหมเส้นยืนเสร็จแล้ว จากนั้นจะทำการเตรียมไหมเส้นพุ่งต่อไป

๓) ขั้นตอนการเตรียมไหมเส้นพุ่ง การเตรียมไหมไว้สำหรับทอผ้า ในกรณีที่ใช้พุ่งจากซ้ายไปขวา และขวาไปซ้าย ซึ่งขวางตั้งฉากกับเส้นยืนนั้น มีลำดับขั้นและวิธีการดังนี้คือ นำไหมที่กวักไว้จากกงกวักไหมมาคั่นไหม โดยใช้ช่องคั่นไหม หรือถ้าต้องการไหม ๒ เส้น พันกันเป็นเกลียวต้องใช้เครื่องมือที่ชื่อหลาเกลียวไหม หรือหลาแก้งไหม ก่อน การคั่นไหมก็คือการวัดความยาวของเส้นไหมให้ได้ความยาวตามต้องการ การใช้ช่องคั่นไหม ทำให้เส้นไหมเรียงตัวตามวิธีการที่จะทำการมัดไหมต่อไป จากนั้นเป็นขั้นตอนของการมัดไหม โดยใช้ช่องมัดไหม การมัดไหมจะมัดตามผังลวดลายต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ โดยการใช้เชือกฟางมัดพันหลาย ๆ รอบให้แน่น บนสีที่ต้องการเสร็จแล้วนำไปย้อมสีและมัดอีก ทำหลาย ๆ รอบตามจำนวนสีหรือลวดลายที่ต้องการ นำไหมที่มีมัดไหมเสร็จแล้วผึ่งลมให้แห้ง แล้วจึงนำเอาไหมมาทำการแก้งไหม โดยใช้ช่องแก้งไหม เป็นการแกะเชือกฟางที่มัดไว้ เมื่อแกะเสร็จแล้วจะเห็นลวดลายที่ประกอบด้วย สีต่าง ๆ ตามลายของผ้ามัดไหมที่ต้องการ จากนั้นนำมากวักใส่อีกไว้ แล้วจึงกรอใส่หลอดด้าย โดยแต่ละหลอดที่กรอเสร็จจะต้องร้อยใส่เชือกเรียงตามลำดับ เพื่อให้ลวดลายที่จะทอต่อเนื่องกัน และต้องระวังไม่ให้ไหมที่รอกขาด เพราะจะทำให้ลายที่มัดไหมไว้ไม่ต่อเนื่อง นำหลอดด้ายหลอดแรกมาใส่กระสวย ซึ่งใช้เป็นวัสดุพุ่งเส้นไหมไปอีกด้านหนึ่งเมื่อจะทำการทอ แล้วจึงนำกระสวยที่มีหลอดด้ายบรรจุอยู่ไปเตรียมไว้ที่ทอผ้า เพื่อที่จะทำการทอผ้าไหมมัดไหมต่อไป

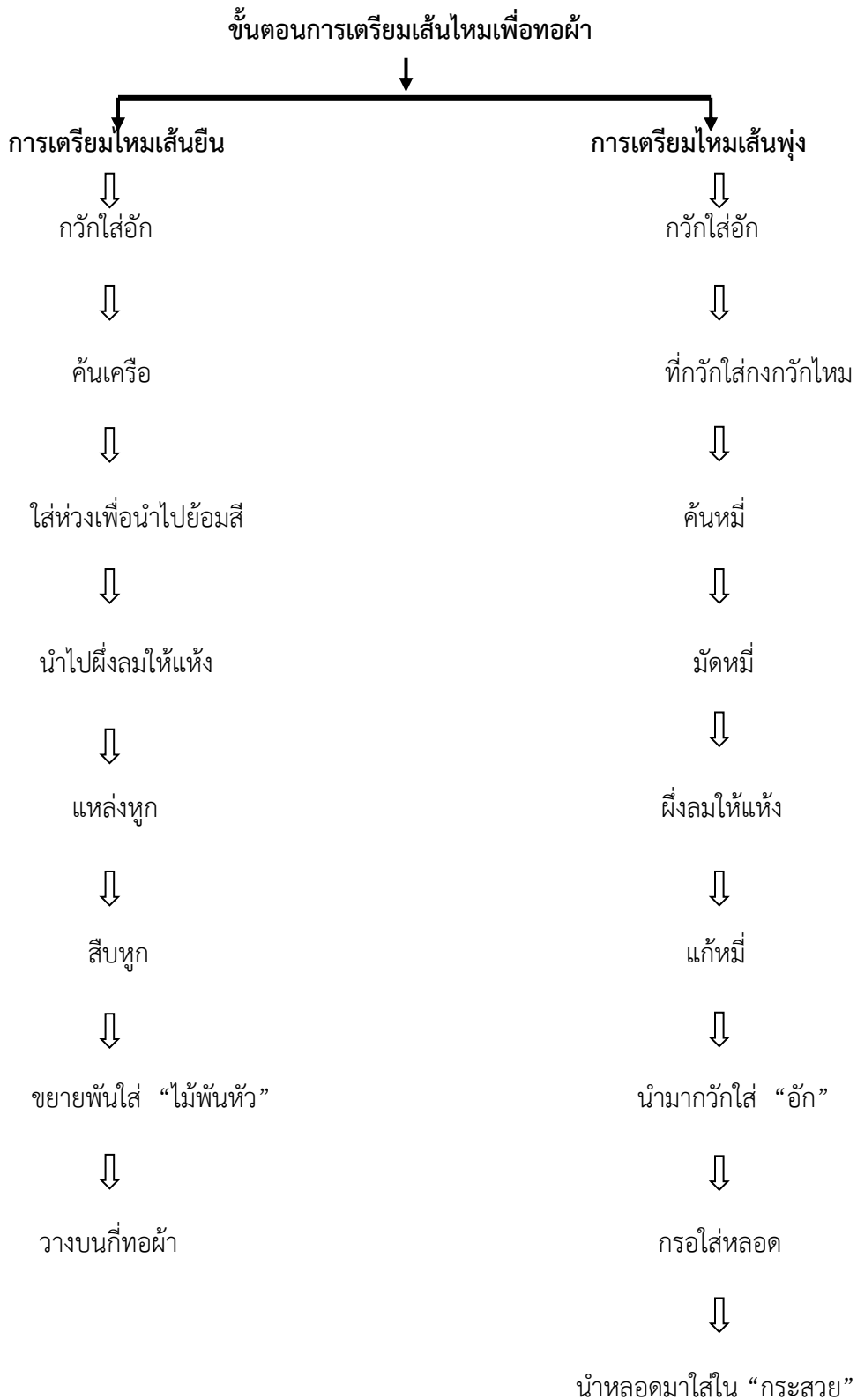
๔) วิธีและกระบวนการทอ เมื่อเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ พร้อมแล้ว ก็จะถึงวิธีและกระบวนการทอ ดังนี้ เริ่มจากการหวีไหม เป็นการทำให้เส้นไหมแต่ละเส้นเรียงตัวเป็นระเบียบไม่พันกัน โดยใช้หวีสำหรับหวีไหมโดยเฉพาะ นำไปชุบน้ำแป้งมันที่มีความเข้มข้นน้อยมาก แล้วหวีไหมให้เปียกปล่อยให้แห้ง เมื่อแห้งแล้วทำการหวีอีกครั้ง เส้นไหมที่ได้แต่ละเส้นจะรวมเป็นเส้นสวย ไม่แตกเป็นขุย จากนั้นนำเทียนมาหวีอีกครั้งเพื่อให้ลื่น สะดวกกับการทอ โดยการทอผู้ทอจะนั่งที่หัวก็ ขาจะเหยียบที่ไม้เหยียบอันแรก เพื่อดึงไหมลงให้เป็นช่อง แล้วพุ่งกระสวยไปด้านตรงข้าม จัดเส้นไหมที่พุ่งให้เรียงตัวสวยตามลาย จากนั้นดึงฟืมมากระทบเพื่ออัดเส้นด้ายให้แน่น แแรงที่ใช้ต้องคงที่และสม่ำเสมอ เพื่อให้เนื้อผ้ามีความหนาคงที่ การทอผ้าจะทอไปจนกระทั่งหมดความยาวของไหมเส้นยืนถึงจะตัดออกจากฟืม โดยจะเหลือเนื้อผ้าและด้ายยืนซึ่งติดกับฟืมและตะกอไว้เล็กน้อย เพื่อจะได้ใช้ต่อกับเส้นไหมที่จะทอครั้งต่อไป

ภาพที่ ๒.๑ ผ้าทอสัญลักษณ์ของหญิงชาวอีสาน

กรรมวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ มีขั้นตอนโดยสรุปตามแผนผัง ดังนี้

ภาพที่ ๒.๒ แผนผังแสดงกรรมวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่

๗. ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมในการทอผ้าและใช้ผ้า

ตั้งแต่ในอดีตในสังคมเกษตรกรรมของชาวอีสาน ผูกพันและสัมพันธ์กับธรรมชาติ เรียนรู้การใช้หรือปรับใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ก่อเกิดสรรพวิชาในลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาใช้ได้ในชีวิต สืบต่อมาหลายชั่วอายุคน จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งนักมานุษยวิทยามีความพยายามอธิบายและทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมอีสาน โดยใช้ผ้าและการทอผ้าเป็นสื่อกลาง โดยถือว่าสิ่งที่ปรากฏไม่ใช่สิ่งอันเลื่อนลอยและโดดเดี่ยว หากแต่มีจุดเริ่มต้น มีขั้นตอน พัฒนาการในตัวเอง มีเงื่อนไขและกระบวนการในตัวเอง รวมทั้งเหลือร่องรอยไว้ให้ศึกษา และการศึกษาเรื่องผ้าอีสานจะช่วยให้เข้าใจถึงวิถีชีวิต ความคิดของผู้ผลิตซึ่งเน้นที่ผู้หญิง การที่เราเข้าใจผู้หญิงตามสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่จริงย่อมช่วยให้เราเข้าใจสังคมวัฒนธรรมของอีสานได้มากขึ้น ทำให้มีความรู้มากขึ้น ทั้งในระดับลึกและกว้าง ฉะนั้น การพัฒนาหรือปฏิบัติการใด ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน ก็จะต้องได้รับการพิจารณาอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้นตามไปด้วยเป็นเงาตามตัว (ห้องปฏิบัติการทางมนุษยวิทยาของอีสาน, ๒๕๓๒ : ๕)

ทิตยา สุวรรณ (อ้างถึงในพัฒนา วิติอาษา. ๒๕๓๒ : ๗) กล่าวว่า บรรดา พฤติกรรมต่าง ๆ ของคนนั้น ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเสมือนแกนกลางอันเป็นกำลังหมุนของตัวจักรทั้งหลาย และในสังคมของวัฒนธรรมของชาวอีสานกำหนดให้ผู้หญิงเป็นกำลังด้านการทอผ้า และผ้าทอก็มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของผู้หญิงและความเป็นผู้หญิง เนื่องด้วยการทอผ้าเป็นทั้ง กระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม และพิธีกรรมผ่านภาวะที่นำผู้หญิงไปสู่ความเป็นหญิงที่สมบูรณ์พร้อมมีบทบาทและหน้าที่อันเหมาะสมตามช่วงวัย และสถานภาพทางเพศที่ได้รับทางสังคม (ห้องปฏิบัติการทางมนุษยวิทยาของอีสาน. ๒๕๓๒ : ๕) เด็กหญิงจะได้รับการอบรมเลี้ยงดู และเรียนรู้งานบ้านงานเรือนควบคู่กับการทอผ้า จากมารดาและญาติ จากการเป็นลูกมือฝึกฝนปฏิบัติในขั้นตอนที่เหมาะสมกับช่วงวัย จนกระทั่งเติบโตใหญ่สาวจะต้องทอผ้าให้เป็น เพราะชาวอีสานถือว่าการทอผ้าเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่พร้อมจะออกเรือน แต่งงานสร้างครอบครัวใหม่ได้

ผู้หญิงอีสานจะแต่งงานได้นั้น ต้องทอผ้าให้เป็นอย่างน้อย ๓ อย่าง คือ “เสื่อดำ ต่ำแพร ชิ้นไหม” คำว่า “เสื่อดำ” หมายถึง เส้นที่ตัดจากผ้าที่ทอเองแล้วย้อมคราม ซึ่งนิยมใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในการทำงานในไร่นา คำว่า “ต่ำแพร” หมายถึง ทอผ้าขาวม้าที่เป็นผ้า

สารพัดประโยชน์ของชาวบ้านได้ คำว่า “ซินไหม” หมายถึง หญิงคนที่จะแต่งงานได้ก็ต้องทอผ้าซินไหมได้ด้วย เพราะผ้าขาวม้า (ผ้าแพร) ซินไหม นิยมใช้เป็นเครื่องสมมาหรือของกำนัลแก่ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน (ห้องปฏิบัติการทางมนุษยวิทยาของอีสาน. ๒๕๓๒ : ๒๓)

หลังจากที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วคราวตั้งครรรค์ ผู้หญิงผู้เป็นแม่ของเด็กที่ผ่านการอยู่ไฟหลังคลอดบุตรก็ทำพิธีสู่ขวัญออกไป โดยผู้เป็นแม่ของเด็กจะนำผ้าที่ตนทอสะสมไว้ เช่น ซินไหม ผ้าแพร มาเป็นสิ่งตอบแทนแม่หมอต้าแยมผู้ทำคลอดให้ รวมทั้งผูกแขนนับถือเสมือนแม่คนที่สอง ผูกพันสัมพันธ์และเกื้อกูลกันตลอดไป และคราวที่บุตรชายอายุครบเกณฑ์บวชเรียน ผ้ายังมีบทบาทสำคัญต่อพิธีบวชนาค ที่เชื่อกันว่าผู้เป็นมารดาจะได้รับบุญจากการบวชบุตรชายมากที่สุด เช่นที่ บ้านนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ มารดาเตรียมผ้าควบ ซึ่งเป็นผ้าไหมหางกระรอกให้ขนาดสำหรับนุ่งประกอบพิธี และเมื่อครั้งถึงพิธีแต่งงาน เจ้าสาวจะนุ่งผ้าผืนนั้นเข้าพิธี และกระทั่งเมื่อชีวิตดับสูญ ผ้าผืนนั้นจะผูกเป็นผ้าสำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธี โดยมัดเป็นก้อน แล้วปาข้ามศพ ๓ ครั้ง แล้วจึงเก็บผ้านั้นไว้เป็นที่ระลึกถึงผู้วายชนม์ หรือบางครั้งครอบครัวก็จะให้ลูกหลานใช้ผ้านั้นต่อไป (สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ. ๒๕๔๕ : ๓๔-๓๕) และนอกเหนือจากนี้ ในพิธีศพยังมีการใช้ผ้าขีด ซึ่งเป็นผ้าที่ชาวบ้านถือว่าสูงที่สุดเป็นผ้าคลุมโลงศพ ใช้ผ้าขาวที่ทอจากผ้าฝ้ายเป็นผ้าทอปกหน้าศพ และใช้ผ้าขาวเป็นผ้าทำเป็นสายจูงโลงศพไปป่าช้าของพระสงฆ์หน้าขบวนแห่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผ้าพื้นเมือง ที่ผ่านการทอจาก ผู้หญิงในสังคมอีสานนั่นเอง

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (๒๕๒๔ : ๒๑ อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๓๒ : ๑๓) กลุ่มชนที่มีการทอผ้าพื้นเมืองในภาคอีสานมี ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มเชื้อสายลาว ซึ่งนิยมทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีการขีดและมัดหมี่ กลุ่มเชื้อสายผู้ไทย นิยมทอผ้าด้วยวิธีการขีด และกลุ่มชนเชื้อสายเขมร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณอีสานใต้ เขตสุรินทร์ บุรีรัมย์ นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่มากกว่าวิธีอื่น ๆ

๘. ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

รูปแบบของผ้าไหมในวัฒนธรรมไทยลาวของจังหวัดบุรีรัมย์ที่ได้มีการผลิตในปัจจุบัน (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒ : ๖๒๘, ๖๓๒ - ๖๓๓) ดังนี้

๑) ผ้าขาวม้า เป็นผ้าที่ทอด้วยไหมสี่สลับกัน เครื่องทอ (ไหมเส้นยืน) ย้อมสี่สลับกัน เหมือนไหมที่ทอ เมื่อทอเสร็จแล้วลายผ้าจะออกมาเป็นตาราง สีเหลือง นิยมทอใน ๒ ลักษณะคือ ทอด้วยไหมทอ หมายถึงไหมเปลือกนอก ทำ ๒ สี่สลับกันคือสีขาวกับสีดำใช้สำหรับผู้ชายเป็น ผ้าอาบน้ำ หรือไปตามท้องไร่ท้องนา ใช้โพศศรีษะ เรียกว่า “ผ้าขาวม้า” ซึ่งทอด้วยไหมน้อย นิยมทำออกมาเป็นสี่เหลี่ยม แดง เขียว ขาว และน้ำเงิน สลับกันเป็นตาสี่เหลี่ยม มีหลายสีสวยงาม ชาวบ้านเรียกว่า ผ้าตาหม่อง ใช้ในงานประเพณี เช่นพาดบ่าเจ้าบ่าวเวลาแต่งงานหรือเป็นผ้าไหว้ ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย

๒) ผ้าโสร่ง ชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าตะโรง” เป็นผ้าสำหรับผู้ชายนุ่ง ไหมที่ใช้ทำโสร่ง เป็นไหมน้อย และต้องคัดพิเศษ ในการทำก็พิถีพิถันมาก เพราะใช้ไหม ๒ เส้น ๒ สี เกี้ยวใส่กัน ชาวบ้านเรียก “ไหมควบ” ทั้งผ้าตาหม่อง และผ้าตะโรง ชาวบ้านใช้ “ท่อลูกเขย” (รับขวัญ ลูกเขย) ตอนเจ้าบ่าวเข้าพิธีแต่งงาน

๓) ผ้าหางกระรอก ชาวบ้านเรียก “ผ้าควบ” นิยมทอเป็นผืนยาว ๓.๕๐ ถึง ๔.๐๐ เมตร การทำผ้าชนิดนี้ต้องพิถีพิถันกันเป็นพิเศษกว่าผ้าชนิดอื่น ๆ ทั้งเรื่องเส้นไหมต้องเป็นเครือเดียวกันทอตลอดผืนไม่มีสีอื่นขึ้น นับเป็นผ้าที่มีคุณค่ามากที่สุดในบ้านเรือน นิยมใช้ในงาน ประเพณีบวชนาค โดยให้นาคใช้นุ่งและใช้คลุมโลงศพ

๔) ผ้าพื้นเรียบ มีทั้งทอด้วยไหมทอ และทอด้วยไหมน้อยย้อมสีทั้งสี่เคมีและสี ธรรมชาติ หลายเฉดสี การนำไปใช้ได้ทุกเพศทุกวัย

๕) ผ้าลายลูกแก้ว ชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าเหยียม” ส่วนใหญ่จะทอออกมาเป็นสีขาว ลายดอก โดยอาศัยผ้าเหยียมเขาเป็นผ้าสำหรับผู้หญิงใช้ หน้ากว้างประมาณ ๖๐ เซนติเมตร สมัยก่อนนิยมนำไปย้อมเป็นสีดำด้วยมะเกลือ ใช้เคียนนอกแทนเสื้อ ปัจจุบันสำหรับหญิงสูงอายุคา ดอกไปวัดหรืองานประเพณีต่าง ๆ

๖) ผ้าซิ่นกวย เป็นผ้าซิ่นสำหรับผู้สูงอายุ เครื่องทอใช้ไหมสี่สลับลายแดง เหลือง เขียว ฟ้า ขาว แต่ทำลายเล็ก ๆ ไหมที่ใช้ทอเป็นเศษไหมที่เหลือจากการทำผ้าชนิดอื่น ๆ เก็บเล็กผสมน้อยทั้งไหมสีไหมมัดหมี่มาย้อมเป็นสีดำ แล้วทอผ้าจะเป็นลายตามทางยาว แต่ ปัจจุบันนี้ซิ่นกวยหมดความนิยม

๗) ผ้ามัดหมี่ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๗.๑) มัดหมี่ธรรมดา เดิมนิยมทอเป็นผ้าซิ่น การมัดหมี่จึงเน้นเป็นหัวซิ่นและตีน ซิ่น ด้านหัวซิ่นคือด้านที่เหน็บเอวมีเสื่อคลุม จึงไม่เน้นแต่งลวดลาย ส่วนด้าน ตีนซิ่นจะมีการ มัดหมี่เพิ่มลวดลายให้สวยงามเพื่อแสดงฝีมือ แต่ในปัจจุบันมีผู้นิยมนำผ้ามัดหมี่ไปตัดเป็นเสื้อทั้ง ผู้ชายและผู้หญิง การมัดหมี่จึงมัดเชิงทั้ง ๒ ด้านเหมือนกัน เพื่อประโยชน์ในการ ใช้สอย และใช้ผ้าทุกตารางนิ้วให้คุ้มค่าที่สุด

๗.๒) มัดหมี่ตีนแดง ชาวบ้านอำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ เรียกว่า “ซิ่นตีน แดง” หรือ “ซิ่นหมี่รวด” นับว่าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ชาวนาโพธิ์และพุทไธสงโดยแท้ซึ่ง อำเภอนาโพธิ์เดิมขึ้นกับอำเภอพุทไธสง ตั้งอยู่เหนือเขตของจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งเป็นกิ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้ยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๑ ท้องถิ่นอื่นไม่มีซิ่นตีนแดง แตกต่างจากซิ่นชนิดอื่นโดยสิ้นเชิงคือหัวซิ่นและตีนซิ่น ย้อมเป็นสีแดง ตรงกลางเป็นพื้นสีดำ มัดหมี่เล่นสี่เหลี่ยม แดง ขาว มีเขี้ยวบนข้างนิดหน่อย เครื่องซิ่น ด้านหัวซิ่นและตีนซิ่นมีสีแดง กว้าง

ประมาณ ๘ หลบ โดย ๑ หลบ เท่ากับไหม ๔๐ เส้น ลายที่ใช้ทอส่วนใหญ่เป็นลายเก่าดั้งเดิม และนิยมลายใหญ่ ๆ เช่น ฟันเลื่อยเพราะเส้นใหญ่ทอเสร็จเร็ว เห็นลายชัด และที่สำคัญที่เชิงชั้น ในอดีตจะมีการเก็บตีนดาว เป็นการเก็บลายไหมด้วยไหมสีเหมือนผ้าแพรวา เพิ่มเติมที่ตีนชั้น เพื่อเพิ่มความสวยงามและแสดงฝีมือได้ง่ายด้วย แต่เนื่องจากการทำขึ้นตีนแดงยุ่งยากกว่ามัดหมี่ธรรมดา และมีการขึ้นลายจึงไม่ค่อยนิยมทำกัน นับว่าเป็นขึ้นที่เหมาะสมกับวัยสาว ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ขึ้นตีนแดง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นกำลังจะสูญหายสมควรรักษา สืบทอดและเผยแพร่ จึงได้ประสานงานกับทางศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของสถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ นำขึ้นตีนแดง ไปแสดงในงานนิทรรศการสมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ ๒ ทางสถาบันฯ ได้ใช้ขึ้นตีนแดงเป็นชุดแต่งกายนักแสดงนาฏศิลป์ผลิตขึ้นหลายชุดตั้งแต่นั้นมา ส่วนในระดับท้องถิ่นได้ประสานงานกับคณะครู กลุ่มแม่บ้านเชิญชวนให้หันมาผลิตขึ้นตีนแดง และใช้ในงานประเพณีของชุมชน เช่น งานบุญบั้งไฟ งานลอยกระทง กิจกรรมหรืองานแสดงของนักเรียน ขึ้นตีนแดงจึงกลับมาเป็นที่นิยมเป็นที่รู้จักทั่วไป มีความจำเป็นต่อชาวนาโพธิ์แทบจะทุกครัวเรือนต้องมีไว้ นอกจากนั้นยังกลายเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างงดงามอีกด้วย

๗.๓) มัดหมี่ขึ้นข้อ ชาวบ้านเรียกว่า “ขึ้นชั้น” สำหรับหญิงสูงอายุใช้เป็นการทอมัดหมี่ลายเล็ก ๆ สลับกับไหมสีหรือไหมควบ นิยมใช้ลายนกน้อย ลายนาคน้อย ลายกีบักกบ ลายโคม

ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจากประชากรในจังหวัดสืบเชื้อสายจากสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มไทยโคราช กลุ่มไทยลาว กลุ่มไทยเขมร และกลุ่มไทยกวย ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าของแต่ละถิ่นฐานที่ประชากรแต่ละชาติพันธุ์อาศัยอยู่มีความแตกต่างกัน โดยทรงจิต พูลลาภ (๒๕๔๔ : ๒๒๗-๒๓๗) ศึกษาศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทยด้านหัตถกรรม (ผ้า ผ้าไหม เครื่องใช้ จักสาน ฯลฯ) ในจังหวัดบุรีรัมย์โดยแบ่งศักยภาพตามแหล่งผลิตเป็นตำบลในแต่ละอำเภอ ดังนี้

-ระดับศักยภาพสูงมาก ผลิตภัณฑ์จากไหมของตำบลหนองกง อำเภอนางรอง และของตำบลโคกล่าม ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ

-ระดับศักยภาพสูง ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ของตำบลกระสัง อำเภอเมือง ผลิตภัณฑ์จากไหม ผ้าขาวม้าของตำบลนาโพธิ์และตำบลดอนกอก อำเภอนาโพธิ์ ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง และผลิตภัณฑ์จากไหม ผ้าขาวม้าของตำบลปังกู อำเภอประโคนชัย

-ระดับศักยภาพค่อนข้างสูง ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าขาวม้าของตำบลหนองไม้งาม อำเภอบ้านกรวด ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของตำบลหนองแวง ตำบลหนองเอื้อง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ และของตำบลสระทอง อำเภอหนองหงส์

-ระดับศักยภาพปานกลาง ผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่กระตุกของตำบลสระบัว อำเภอแคนดง และผลิตภัณฑ์จากไหมของตำบลช่องผกาและตำบลเมืองยาง อำเภอขำนิ

และ ปัญญา แสงสุนานนท์ (๒๕๓๕ : ๒๒) กล่าวว่า ในท้องที่อำเภอพุทไธสง (ส่วนใหญ่ประชากรสืบเชื้อสายกลุ่มไทยลาว นิยมทอผ้าไหมด้วยเทคนิคมัดหมี่) มีการเลี้ยงไหมแทบทุกหมู่บ้าน แต่ที่ขึ้นหน้าขึ้นตาและมีผ้าไหมคุณภาพดีเยี่ยมจะมีอยู่ ๒ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านมะเฟือง ตำบลมะเฟือง และที่บ้านนาโพธิ์ ตำบลนาโพธิ์

จากแนวความคิดพัฒนาบนฐานอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างที่ว่างแห่งตนในเวทีกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการค้นหา ทำความเข้าใจ จำกัดอัตลักษณ์ให้ผ้าทอพื้นเมืองประจำจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีพัฒนาการของการกำหนด ดังนี้

ช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๕ จังหวัดได้ใช้ผ้ามัดหมี่ที่เรียกว่า ชิ้นตีนแดง ซึ่งเป็นผ้าประจำพื้นที่อำเภอนาโพธิ์ พุทไธสง เป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัด แต่ด้วยข้อจำกัดของแบบที่เป็นผ้าถุง ที่มีหัวชิ้น และตีนชิ้นสีแดงสด และชื่อที่ใช้เรียกเป็นภาษาชาวบ้าน จึงยากต่อการนำไปประยุกต์ใช้

ภาพที่ ๒.๓ ผ้าชินตีนแดง

ช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๐ จังหวัดได้ใช้ผ้าหางกระรอกคู่ เรียกว่า ผ้าอัลลูเซียม เป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัด หากพิจารณาในแง่การนำผ้าไปใช้เห็นว่าสามารถทำได้สะดวกกว่าผ้าสีนิตินแดง เนื่องจากลวดลายของผ้าเกิดการควั่นกันของเส้นไหม เป็นลวดลายทางตั้งขนาดเล็กสามารถนำไปใช้ตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายได้ทั้งบุรุษและสตรี แต่หากพิจารณาในแง่ความน่าสนใจและจุดเด่นของลวดลายอาจพบว่าอาจสามารถสร้างจุดเด่นได้ไม่มาก

ภาพที่ ๒.๔ ผ้าหางกระรอกคู่

ช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๓ จังหวัดโดยสำนักงานพัฒนาชุมชน ได้จัดโครงการค้นหาผ้าทอลายเอกลักษณ์ประจำจังหวัด และสรุปได้ผ้ากระรอกหมีภูริรัมย์ (lava silk) เป็นผ้าทอพื้นเมืองลายเอกลักษณ์ประจำจังหวัด มีการประกวดผ้าลายเอกลักษณ์ แต่ลายดังกล่าวอาจยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายของคนบุรีรัมย์ จึงยังไม่ได้มีการนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย

ภาพที่ ๒.๕ ผ้าลายกระรอกหมี่ภูภิรมย์

๙.สถานการณ์ สภาพปัญหาของภูมิปัญญา

สถานการณ์และสภาพปัญหาของภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองมีนักวิชาการหลายท่านได้ทำการวิจัย โดยสรุป ดังนี้

อุษา หงส์กาญจนกุล. (๒๕๓๓ : บทคัดย่อ) ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรที่เลี้ยงไหมส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง วัตถุประสงค์ในการเลี้ยงไหมเพื่อขายรังไหมเป็นส่วนใหญ่ และรายได้จากการเลี้ยงไหมเฉลี่ยปีละ ๑๑,๓๙๗ บาท การเลี้ยงไหมแผนใหม่ได้เริ่มเผยแพร่เข้ามาสู่หมู่บ้านนี้เป็นเวลา ๕ ปีมาแล้ว โดยมีผู้นำการยอมรับคนแรก เป็นผู้ที่แพร่กระจายนวัตกรรมการเลี้ยงไหมไปยังเกษตรกรคนอื่น ๆ และมีผู้นำในหมู่บ้านเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม จึงมีส่วนทำให้เกษตรกรเกิดความสนใจ และยอมรับนวัตกรรมเพิ่มขึ้น ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมการเลี้ยงไหมแตกต่างกัน ได้แก่ สื่อบุคคลระดับการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่แหล่งการเลี้ยงไหมที่เกษตรกรสนใจ การนำความรู้การเลี้ยงไหมวิธีการดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ระดับความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงไหมแผนใหม่ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมไม่

แตกต่างกัน คือ อายุ จำนวนกลุ่มที่เข้าเป็นสมาชิก ขนาดที่ดินถือครอง โลกทัศน์ของเกษตรกร และประโยชน์เชิงเปรียบเทียบของนวัตกรรมปัจจัยที่มีผลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรมการเลี้ยงไหมที่แตกต่างกัน โดยมีระดับความสัมพันธ์ในเชิงบวก ได้แก่ สื่อบุคคล ระดับการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ แหล่งการเลี้ยงไหมที่เกษตรกรสนใจ จำนวนกลุ่มที่เข้าเป็นสมาชิก ผลการทดลองนวัตกรรม และขนาดที่ดินถือครอง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรมการเลี้ยงไหมไม่แตกต่างกัน คือ อายุ โลกทัศน์ของเกษตรกร ประโยชน์เชิงเทียบของนวัตกรรม การสังเกตเห็นผลของนวัตกรรม และประเภทการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม และปัญหาในการใช้นวัตกรรม การเลี้ยงไหมที่เกษตรกรประสบมาก ได้แก่ การเกิดโรคระบาดตัวไหมและโรคระบาดตัวหม่อน สารเคมีในการเลี้ยงไหมเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้เลี้ยงไหม และตลาดรับซื้อรังไหมไม่แน่นอน

สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ (๒๕๔๕ : ๘๙) ได้ทำการศึกษาสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ว่าผลิตภัณฑ์มีจุดแข็งและโอกาสทางด้านวัฒนธรรมชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ชื่อเสียงและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ รวมถึงการที่ผู้ผลิตมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้แข่งขันได้กับตลาดภายนอก แต่ยังคงมีแนวทางการอนุรักษ์ รูปแบบผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมที่น่าชื่นชม รวมถึงศักยภาพความพร้อมของชุมชน ทั้งโครงสร้างพื้นฐาน แหล่งวัตถุดิบ แหล่งผลิต แหล่งจำหน่าย มีผลให้การผลิตกระทำได้โดยสะดวกและต่อเนื่อง แต่ผลิตภัณฑ์มีจุดอ่อนและอุปสรรคที่สำคัญ คือ ปัญหาการบันทึกภูมิปัญญาลงสื่ออย่างเป็นระบบ และการที่ผู้ผลิตขาดทักษะทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เช่น การชั่งตวง วัด และการจดบันทึก ทำให้คุณภาพของผลิตภัณฑ์ไม่คงที่ เป็นการสิ้นเปลืองวัตถุดิบในการผลิต

สุพัตรา รักการศิลป์ (๒๕๔๒ : ๑๒๑-๑๒๒) ศึกษาการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจการผลิต การตลาด และผลตอบแทนการลงทุนของการผลิตสิ่งทอในหมู่บ้านหัตถกรรม จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่ามีประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ เนื่องจากต้นทุนการผลิตต่อผืนมีอัตราที่สูง ความสามารถในการผลิตจริงเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณที่ควรได้ ถ้าทำงานเต็มที่ปรากฏว่ามีผลต่างที่ไม่น่าพอใจ อีกทั้งผู้ผลิตขาดความรู้ในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการผลิต และขาดความรู้เรื่องระบบจัดการที่ดี ทั้งนี้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมสีพื้นประเภทครบวงจระ ซึ่งผู้ผลิตปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเองมีกำไรสุทธิผืนละ ๘๖.๔๐ บาท และผลิตภัณฑ์ผ้าไหมลายมัดหมี่แบบซื้อเส้นไหมมาทำการผลิต จะมีการขาดทุนสุทธิผืนละ ๒๐๘.๘๔ บาท โดยที่ผู้วิจัยได้คำนวณต้นทุนส่วนใหญ่คือมากกว่าร้อยละ ๘๐ เป็นต้นทุนค่าแรงงาน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การคำนวณค่าต้นทุนออกมา แล้วมีผลให้เกิดการขาดทุนสุทธิ

นคร ยิ้มศิริวัฒน์ (๒๕๒๖ : บทคัดย่อ) ศึกษาการวิเคราะห์โอกาสที่จะเพิ่มรายได้ของกิจการทอผ้าไหม ในอำเภอชนบท และอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น พบว่า ภายใต้สภาพทรัพยากรที่เป็นจริงกิจการทอผ้าไหมสามารถที่จะเพิ่มรายได้ โดยใช้แรงงานของครัวเรือนแทนแรงงานจ้าง และกิจการทอผ้าแต่ละแห่งจะทำการผลิตผ้าไหมเพียง ๕ ชนิด คือ ผ้ามัดหมี่สาม

ตะกอกพิเศษพิมพ์เหล็ก ๑๘๒ ผืนต่อปี, ผ้าไหมมัดหมี่สามตะกอกพิเศษพิมพ์ไม้ ๑๐๒ ผืนต่อปี, ผ้าไหมมัดหมี่สามตะกอกธรรมดาพิมพ์ไม้ ๒๗ ผืนต่อปี, ผ้าไหมมัดหมี่สองตะกอกธรรมดาพิมพ์ไม้ ๑๔ ผืนต่อปี และผ้าไหมมัดหมี่สามตะกอกธรรมดาพิมพ์เหล็ก ๗ ผืนต่อปี

จากผลการวิจัยทั้งสอง มีความสอดคล้องกันด้านต้นทุนในการผลิตด้านค่าจ้างแรงงานว่ามีผลต่อการตอบแทนในการผลิตอย่างมาก

ธนาวุฒิ ชนะคช (๒๕๓๕ : บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนต่อผลการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพทอผ้าด้วยกี่กระตุกในจังหวัดขอนแก่น พบว่ากลุ่มอาชีพทอผ้าด้วยกี่กระตุกที่มีผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารกลุ่มที่มีความสามารถในการบริหารกลุ่ม และการได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนต่อผลการดำเนินงานของกลุ่ม และพบปัญหาของกลุ่ม ได้แก่ การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชนในด้านวิชาการ วัสดุ ครุภัณฑ์ เงินทุนมีจำนวนน้อย และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีจำนวนน้อยที่เข้าไปติดตามเยี่ยมเยียนหรือมีเพียงน้อยครั้ง ปัญหาด้านการดำเนินงานกลุ่ม ได้แก่ การขาดเงินทุน ต้นทุนในการผลิตสูง สมาชิกขาดทักษะ ขาดตลาดที่จะส่งผลผลิต ขาดการวางแผนวางโครงการดำเนินงาน และขาดกฎระเบียบ ข้อบังคับของกลุ่ม

เริงฤทธิ์ วัฒนศึกษา (๒๕๓๓ : บทคัดย่อ) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าไหม : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตสุภาพิบาลชนบท อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น พบว่า การเปลี่ยนการผลิตผ้าไหมแบบเลี้ยงตนเอง เป็นการผลิตแบบการค้าในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการระดมทุนในท้องถิ่น มีการกระจายรายได้แก่แรงงานในครัวเรือน และพบว่าปริมาณงานทอผ้าที่เพิ่มขึ้น ส่งผลต่อความรู้สึกเบื่อหน่ายของผู้ทอ แต่ก็พึงพอใจต่อค่าจ้างที่ได้รับ อีกทั้งการผลิตแบบการค้ายังส่งผลต่อสัมพันธภาพของสังคมในชุมชนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดแบบเครือญาติเป็นแบบห่างเหินระหว่างสมาชิกในครัวเรือนกับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และสังคมทั่วไป การผลิตผ้าไหมแบบเลี้ยงตัวเองในอดีต มีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญ กระบวนการผลิตเริ่มต้นจากการเลี้ยงหม่อน เลี้ยงไหม จนกระทั่งถึงการทอผ้าไหมตามลำดับ โดยใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นแรงงานทุกขั้นตอน ในปัจจุบันการผลิตผ้าไหมเป็นแบบการค้า มีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อขายและแสวงหากำไร กระบวนการผลิตเริ่มต้นจากการซื้อเส้นไหมสำเร็จรูป จนกระทั่งถึงการนำผ้าไหมไปตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป

กระบวนการเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายในการผลิตผ้าทอพื้นเมืองข้างต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกันแทบทุกชุมชน ซึ่งความสำเร็จของการประกอบการทอผ้าในเชิงธุรกิจ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ (๒๕๔๕ : ๘๙-๙๓) กล่าวว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการพัฒนาระดับการทอผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านชุมชน ปัจจัยด้านผู้ผลิต ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านการตลาด และปัจจัยภายนอก สอดคล้องกับ ธนาวุฒิ ชนะคช (๒๕๓๕ : บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนต่อผลการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพทอผ้าด้วยกี่กระตุก ในจังหวัดขอนแก่นพบว่า กลุ่มอาชีพทอผ้าที่มีผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารกลุ่มที่มีความสามารถในการบริหารกลุ่ม และการได้รับความร่วมมือ

และการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนต่อผลการดำเนินงานของกลุ่ม และ ฌรณค์ เพ็ชรประเสริฐ (๒๕๔๒ : ๑๒๙, ๑๓๑) ที่กล่าวว่า ธุรกิจชุมชนที่มีผู้บริหารและสมาชิกที่มีสัจจะ คุณธรรม มีความพยายาม มีความเสียสละ และธุรกิจชุมชนที่ก่อตั้งโดยบุคคล หรือโดยคณะบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน จะระดมทุนได้ง่าย ขยายตัวได้เร็ว และมีโอกาสประสบความสำเร็จได้สูง สอดคล้องกับแนวคิดของบุญนาค ตีวกุล (๒๕๔๓ : ๖๕) ที่กล่าวว่า ชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นจะมีพลัง สามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้อย่างดี

เมื่อจุดประสงค์ในการผลิตเปลี่ยนเป็นเพื่อประโยชน์เชิงธุรกิจ ดังนั้นความสำเร็จของการผลิต การจำหน่าย จึงมีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์ และสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมือง ในแต่ละชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงประสบปัญหาด้านการตลาด ดังที่ นคร ยิ้มศิริวัฒน์ (๒๕๒๖ : บทคัดย่อ) กล่าวว่า การจะเพิ่มรายได้สูงสุดของกิจการทอ ผ้าไหมจะเป็นไปได้ เมื่อขยายการผลิตเส้นไหมที่มีคุณภาพที่เพิ่มขึ้น และปรับปรุงงานให้มีความชำนาญมากขึ้น และ สุพัตรา รักการศิลป์ (๒๕๔๒ : ๑๒๑-๑๒๒) ที่กล่าวถึงการผลิตสิ่งทอในหมู่บ้านหัตถกรรม จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งพบว่า มีประสิทธิภาพการผลิตต่ำ ขาดความรู้ในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการผลิต ขาดความรู้เรื่องระบบจัดการที่ดี เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การคำนวณค่าต้นทุนออกมาแล้วมีผลให้เกิดการขาดทุนสุทธิ

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ (๒๕๔๖ : ๖๕) กล่าวถึงกระบวนการผลิตผ้าทอพื้นเมืองของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษาลำคลึงกับกระบวนการผลิตทั่วไปในภาคอีสาน แต่สถานการณ์ปัญหาเรื่องวัตถุดิบมีแนวโน้มสูงขึ้น การนำเข้าวัตถุดิบจากภายนอกชุมชนมีปริมาณมาก โดยเฉพาะไหมพันธุ์ผสมจากโรงงาน และยิ่งชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้ามากเท่าใด ยังมีแนวโน้มที่จะทำให้ชุมชนเป็นแหล่งฟอกย้อมทอผ้าอย่างเดียว อีกทั้งจากการสังเกตการผลิตพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ใช้การคาดคะเน การกะปริมาณสารที่ใช้ในการฟอกย้อม อาจส่งผลต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของสมบัติ ประจัญสานต์และคณะ (๒๕๔๕ : ๘๙) ที่ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าในพื้นที่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ว่า พบปัญหาการที่ผู้ผลิตขาดทักษะทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เช่น การชั่ง ตวง วัด และการจดบันทึกทำให้คุณภาพของผลิตภัณฑ์ไม่คงที่ เป็นการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบในแง่การผลิต

ด้านการตลาด ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ นำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้จำหน่ายให้แก่กลุ่มอาชีพที่ตนสังกัดเป็นสมาชิกซึ่งจะเห็นได้ว่า ในระดับชุมชน เข้าใจหลักการและเห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มอันเป็นการพัฒนาธุรกิจชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของฌรณค์ เพ็ชรประเสริฐ (๒๕๔๒ : ๑๓๑) ที่กล่าวว่า ธุรกิจชุมชนที่ก่อตั้งโดยบุคคลหรือโดยคณะบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านจะระดมทุนได้ง่าย ขยายตัวได้เร็ว และมีโอกาสประสบความสำเร็จได้สูง อีกทั้งกลุ่มยัง

เป็นกลไกในการกำหนดควบคุมราคาสินค้า ในแต่ละชุมชนราคาของผลิตภัณฑ์คุณลักษณะเดียวกันใกล้เคียงกัน จึงต้องทำให้ผู้ผลิตต้องแบ่งปันด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์อย่างสูง แม้ว่าจากการศึกษาของ สุพัตรา รักการศิลป์ (๒๕๔๒ : ๑๒๑ - ๑๒๒) ที่พบว่า ประสิทธิภาพการผลิตผ้าทอในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีประสิทธิภาพการผลิตต่ำ เกิดจากการขาดทุนสุทธิ เมื่อคิดค่าแรงงาน แต่หากมองผลตอบแทนทางสังคม การมีอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพเสริมทำให้ลดปัญหาแรงงานย้ายถิ่น สร้างสัมพันธ์ในครอบครัวให้อบอุ่น สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง นับว่าคุ้มค่าอย่างมาก สอดคล้องกับแนวคิดของการดำเนินโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนเข้มแข็งที่ตนเองได้ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ด้วยการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาพัฒนาเพิ่มมูลค่า อันเป็นการฟื้นฟูพลังและศักยภาพในการเรียนรู้ เพื่ออยู่รอดร่วมกันในท้องถิ่น ซึ่ง ศรีศักร วัลลิโภดม (๒๕๔๔ : ๒๒๐) เรียกกระบวนการนี้ว่า “ท้องถิ่นพัฒนา”

๑๐.สรุปอัตลักษณ์คนบุรีรัมย์

จากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงอันได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม ขอนแก่น สุรินทร์ และประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทำให้ดินแดนดังกล่าวมีความแตกต่างกันทั้งด้านวัฒนธรรมและประชากร จึงเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ที่แตกต่างไปจากจังหวัดอื่นในภาคอีสานประชากรในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มีกลุ่มชาติพันธุ์แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ได้แก่

๑) กลุ่มไทยกวย (กวย) กลุ่มไทยกวยมีอยู่มากในแถบ อำเภอสตึก กลุ่มคนที่พูดภาษากวย (ภาษากวย) พบอยู่ทั่วไปทางตอนเหนือ และตอนกลางของจังหวัด ได้แก่อำเภอสตึก อำเภอลำปลายมาศ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย และอำเภอเมืองบุรีรัมย์ ในอดีตชาวกวยมีอาชีพหาของป่าล่าสัตว์ โดยเฉพาะการจับช้างป่า ชาวกวยในอดีตมีชื่อเสียงในเรื่องของความสามารถในการจับช้าง เช่น ชาวกวยที่บ้านหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก และชาวกวยที่อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ แต่ปัจจุบันกำลังจะหมดไป ชาวกวยจึงปรับตัวมาทำนาทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น อัตลักษณ์ของคนไทยกวย มีดังนี้

๑.๑) การยอมรับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตน

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์บางอย่างของตนเองไว้ เช่น ประเพณีการไหว้ศาลปะกำ พิธีกล่อม กลอ และนอกจากนี้ชาวกวยยังนับถือผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีเรือน เช่นเดียวกับกลุ่มไทยลาว ไทยเขมร และมีการเชื่อโชคลาง เคราะห์

การชะล่า นอกจากนี้นี้ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ เป็นต้น ในช่วงแรกก่อนที่กลุ่มไทยลาว และไทยเขมรจะอพยพเข้ามาอยู่นั้น จังหวัดบุรีรัมย์เป็นถิ่นของชาวกูยเกือบทั้งหมด แต่ปัจจุบันมีชาวกูยเหลืออยู่ประมาณ ร้อยละ ๑๐ ของจำนวนประชากรทั้งหมด เนื่องจากกลุ่มชนเผ่าต่างๆ มีโอกาสปะทะสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น และได้มีการยอมรับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตนโดยเฉพาะกลุ่มชาวกูยซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวในการยอมรับและปรับตัววัฒนธรรมอื่นสูงอยู่แล้ว จึงแทบกลายเป็นกูย-ลาว กูย-เขมรไปเกือบทั้งหมด

๑.๒) รู้ภาษาหลายภาษา ลักษณะเด่นของชาวไทยกูยอย่างหนึ่ง คือ การรู้ภาษาอื่นหลายภาษา ไม่ว่าจะไทยลาว ไทยเขมร ไทยกลาง และสามารถพูดภาษาเหล่านี้ได้อย่างไม่ผิดเพี้ยน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้สืบเนื่องจากชาวไทยกูยมักถูกกลุ่มชาติพันธุ์อื่น มองว่าเป็นกลุ่มชนที่กล้าหลัง ขาดความเจริญ ไม่อยากคบหาสมาคมด้วย จึงมีคำพูดในเชิงดูแคลนว่า “คบกับส่วยช่วยตลอดชาติ” (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. ๒๕๔๒ : ๑๔๐)

๑.๓) ภาษาพูด คนไทยกูยใช้ภาษาพูดไทยกูยในการสื่อสาร

๑.๔) ผ้าทอ หญิงชาวไทยกูยนุ่งซิ่น มีเชิงและหัวซิ่นเป็นสีแดง หัวซิ่นมีลวดลายมัดหมี่ นิยมพื้นสีดำ หญิงสูงวัยมีผ้าพาดบ่า

๒) กลุ่มไทยเขมร เป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นเขมรดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามชายขอบ หลังจากสร้างเมืองแปะแล้ว เจ้าเมืองแปะได้เกลี้ยกล่อมรวบรวมให้เข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น กลุ่มไทยเขมรส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางตอนกลางและตอนใต้ของจังหวัด ได้แก่ อำเภอกะสัง อำเภอสตึก อำเภอเมือง อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย เป็นต้น

ในจังหวัดบุรีรัมย์ประชากรกลุ่มที่พูดภาษาเขมรมีประมาณร้อยละ ๕๐ ของประชากรทั้งจังหวัด ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอประโคนชัย อำเภอนางรอง อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย อำเภอกะสัง อำเภอสตึก และอำเภอเมืองบุรีรัมย์ อัตลักษณ์ของคนไทยเขมร มีดังนี้

๒.๑) ไสยศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีกลุ่มชาวไทยเขมรในจังหวัดบุรีรัมย์ ดำเนินชีวิตด้วยเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะด้านความเชื่อ เช่น ความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง การเสกเป่า ยาสั่ง และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยมีผู้นำสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังอย่างเหนียวแน่น และจากการที่จังหวัดบุรีรัมย์มีประชากรชาวเขมรอยู่ถึงร้อยละ ๕๐ ของประชากรทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ จึงทำให้วัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์โดดเด่นไปทางวัฒนธรรมเขมร ซึ่งถือว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ของจังหวัด

๒.๒) กินข้าวเจ้า แกงกะทิ คนไทยเขมรเป็นกลุ่มชนในภาคอีสานที่รับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก ส่วนข้าวเหนียวนิยมทำขนม ส่วนกับข้าวชาวไทยเขมรนิยมกินแกงเผ็ดที่ใส่กะทิ เช่น แกงกะทิผลก้วย แกงกะทิตันกล้วยอ่อน แกงกะทิขุ่น แกงกะทิหัวปลี

๒.๓) ภาษาพูด คนไทยเขมรใช้ภาษาพูดไทยเขมร โดยเมื่อใช้ภาษากลางจะมีสำเนียงการออกเสียงตัวควบกล้ำ ร ล ที่ชัดเจน

๒.๔) ผ้าทอ หญิงชาวไทยเขมรนุ่งซิ่นหมี่โฮล ผ้าหางกระรอก ชายนุ่งโสร่ง

๓) กลุ่มไทยโคราช

ไทยโคราชก็คือกลุ่มชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับไทยภาคกลาง แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนแถบนครราชสีมา ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของไทยโคราช อยู่ระหว่างวัฒนธรรมภาคกลางกับวัฒนธรรมอีสาน ชาวไทยโคราชจึงมีลักษณะผสมระหว่างชาวไทยอีสาน (ไทยลาว) ปนสำเนียงไทยกลาง เนื่องจากพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา จึงมีกลุ่มไทยโคราชเข้ามาตั้งหลักแหล่ง โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ติดต่อกับเขตจังหวัดนครราชสีมา เช่น อำเภอนางรอง อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ อำเภอปะคำ เป็นต้น และสำเนียงพูดแบบไทยโคราช (ไทยเบ็ง) ก็เป็นสำเนียงที่พูดกันในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ยกเว้นในเขตที่อยู่ติดกับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดมหาสารคาม คิดเป็นร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งจังหวัด อັตลัษณ์ของคนไทยโคราช มีดังนี้

๓.๑) นุ่งโจงกระเบน ชาวไทยโคราชทั้งชายและหญิง นุ่งโจงกระเบน เสื้อคอกลม นิยมผ้าพื้นเรียบ

๓.๒) เล่นรำโทน รำวง สะบ้า การละเล่นสำคัญของชาวไทยโคราช ในวันสงกรานต์ คือ การละเล่นรำโทน รำวง และเล่นสะบ้า

๓.๓) ขนมน้ำยา ผัดหมี่โคราช ขนมนางเล็ด ขนมข้าวโป่ง อັตลัษณ์ทางวัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวไทยโคราช คือ ขนมน้ำยา ผัดหมี่โคราช ขนมนางเล็ด ขนมข้าวโป่ง

๓.๔) ภาษาพูด ชาวไทยโคราชใช้ภาษาไทยโคราชซึ่งมีสำเนียงเฉพาะถิ่นในการสื่อสาร มีคำสร้อย เต๋อ เต็ง ตา

๔) กลุ่มไทยลาว ชาวลาวได้เข้ามาอยู่แถบอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ กลุ่มไทยลาวส่วนใหญ่จะพบอยู่ทั่วไปในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ แต่อำเภอที่พูดภาษาไทยลาวมากที่สุด ได้แก่ อำเภอคูเมือง อำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอหนองหงส์ คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ของประชากรทั้งจังหวัด กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ทั้งนี้เพราะพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนที่มีวัฒนธรรมไทยลาว โดยเฉพาะทางตอนเหนือของจังหวัด

๔.๑) ฮีตสิบสอง ขนบธรรมเนียมประเพณี กลุ่มไทยลาวยึดมั่นใน

ขนบธรรมเนียมประเพณีดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” คือ กิจประเพณีในรอบ ๑๒ เดือน นับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ศาสนาพุทธที่ปรับเข้ากับจารีตประเพณีของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน รวมทั้งผีไร่นา ฯลฯ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ยังมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมาก นั่นคือ ผีปู่ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลปู่ตา (ตูปู่ตา) ประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่ง เฒ่าจ้ำ หรือหม้อจ้ำ เป็นผู้ติดต่อวิญญูณ เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมากที่สุด

กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่ก็ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม เช่น การปฏิบัติตามฮีตสิบสองก็ยังมี การปฏิบัติกันอยู่ในกลุ่มที่มีชาวไทยลาวอยู่ เช่น แถบอำเภอนาโพธิ์ พุทไธสง คุเมือง และอำเภอสตึก เป็นต้น แต่ประเพณีต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม ตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

๔.๒) ลูกข้าวเหนียว จ้ำแจ่วบอง วัฒนธรรมด้านการรับประทานอาหารของคนไทยลาวที่สำคัญ คือ การรับประทานอาหารข้าวเหนียว คู่กับแจ่วปลาร้าบอง

๔.๓) ชอบสนุก สนุกกิน สนุกเล่น สนุกรำ สนุกฮ้อน สนุกเต้นและฟ้อน นอนซำ หน้ากระดอง (อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ๒๕๓๗ : ๙) อุปนิสัยที่สำคัญของชาวไทยลาว คือ ความเป็นคนอ้อยาคัยดี ชอบรวมกลุ่ม ชอบความสนุกสนานทั้งการบริโภค ความบันเทิง นันทนาการ เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย อ้อยาคัยดี เป็นมิตร ปรับตัวกับผู้อื่นได้ดี

๔.๔) ย่านเฮ็ดบ่ได้ ย่านเขาว่า ย่านได้ลิน โลกทัศน์ที่สำคัญของชาวไทยลาว คือ ความกลัว ๓ ประการ คือ กลัวทำไม่ได้ กลัวมีคนว่ากล่าวตำหนิ และกลัวคนไทยลาวด้วยกันได้ดี(อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ๒๕๓๗ : ๙) จากเวทีระดมสมองมีผู้สะท้อนอีกว่า คนไทยลาวย่านกลัวคนอื่นรู้ว่าเป็นลาว

๔.๕) ผ้าทอ หญิงชาวไทยลาวนุ่งซิ่นมัดหมี่ บางพื้นที่เช่นอำเภอพุทไธสง นาโพธิ์ มีซิ่นตีนแดงเป็นผ้าเอกลักษณ์ดั้งเดิม ชายนุ่งโสร่ง

จากการที่ประชากรของจังหวัดบุรีรัมย์มีภาษาและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันถึง ๔ กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มไทยเขมร ไทยลาว ไทยโคราช และไทยกวย ประชากรทั้ง ๔ กลุ่ม ต่างก็มีรูปแบบวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของตนเอง แต่การที่ชนกลุ่มนี้มาอยู่รวมกันก็จะมี การติดต่อสัมพันธ์กัน ก็จะเกิดการผสมกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรม ที่สำคัญคือทางด้านภาษา เช่น การกลมกลืนกันระหว่างภาษาไทยเขมรกับกลุ่มภาษาไทยกวย หรือกลุ่มภาษาไทยกวยกับกลุ่มภาษาไทยลาว กลุ่มคนที่ปรับตัวในด้านการรับวัฒนธรรมได้แก่กลุ่มไทยกวย กลุ่มนี้เมื่อมาอยู่ใกล้พวกไทยเขมรก็จะพูดภาษาไทยเขมร และยอมรับวัฒนธรรมไทยเขมร ซึ่งถือว่าสูงกว่าวัฒนธรรมของพวกเขาตน เมื่ออยู่ใกล้กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวก็รับวัฒนธรรมไทยลาว ซึ่งจะพบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นดินแดนที่ประชาชนมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมเด่นชัดแห่งหนึ่งในภาคอีสาน อาจสรุปได้ว่าคนบุรีรัมย์มีอัตลักษณ์ที่สำคัญ ได้แก่

๑. คนที่สามารถรับเข้าได้ทุกอย่าง ปรับให้เข้ากัน และกลืนหาย แม้ว่ากลุ่มชนในจังหวัดมีทั้งกลุ่มไทยกูย ไทยเขมร ไทยโคราช ไทยลาว และไทยจีน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ อันเกิดจากความสามารถรับเข้าได้ทุกอย่าง (adopt) มีการปรับให้เข้ากัน (adapt) และมีการกลืนหาย (assimilate)

๒. คนผิวคล้ำ ผมหยิก จมูกบาน ริมฝีปากบาง หากมองจากรูปลักษณ์ภายนอก คนบุรีรัมย์ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเขมรย่อมมีลักษณะผิวพรรณมีสีดําแดง ผมหยิก บางคนเห็นได้ชัดว่า หยิก จมูกบาน ริมฝีปากบาง ตาโต

๓. คนอดทนสู้งาน ภาพลักษณ์ของจังหวัดที่มีสภาพขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ทำให้คนภายนอกเห็นภาพของความอดทน สู้งานของคนบุรีรัมย์ คนบุรีรัมย์มีการอพยพไปทำมาหากินในทุกจังหวัด

๔. คนสกุล “รัมย์ ไธสง ประโคน” เอกลักษณ์เด่นที่สามารถสังเกตได้ของคนบุรีรัมย์ คือการสังเกตจากสกุลที่มีคำลงท้ายตามถิ่นฐานที่อยู่ ที่สำคัญมี ๓ คำ เช่น คำว่า “รัมย์” เช่น แซ่มรัมย์ สวงรัมย์ กองรัมย์ แซ่มรัมย์ สัตตารรัมย์ ไชยรัมย์ จวนรัมย์ เป็นต้น สกุลมีคำลงท้ายว่า “ไธสง” ในพื้นที่อำเภอพุทไธสง เช่น แก้วไธสง แฝวไธสง จุไธสง เป็นต้น สกุลมีคำลงท้ายว่า “ประโคน” ในพื้นที่อำเภอประโคนชัย เช่น สุวรรณประโคน ชัยประโคน ราชประโคน เงินประโคน เป็นต้น

๑๑.สรุปอัตลักษณ์ผ้าทอบุรีรัมย์

แนวคิดหลัก : อัตลักษณ์ผ้าทอนครชัยบุรีรินทร์

จากแนวคิดการพัฒนาของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบเชื่อมโยงตามพื้นที่กลุ่มวัฒนธรรมตามสภาพภูมิศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๓ - ๒๕๕๔ คณะอนุกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ (กนจ.) ได้ผลักดันให้กลุ่มจังหวัด “นครชัยบุรีรินทร์” พัฒนาระบบการจัดการทำอุตสาหกรรมกลุ่มจังหวัดให้เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพและผลิตภัณฑ์ใหม่ให้ก้าวสู่สากล เพื่อให้สอดรับและเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดของรัฐบาลในการยกระดับผ้าทอมือและ หัตถกรรมไทย ให้เป็นศูนย์กลางของภูมิภาคอาเซียน (Asean Design and Crafts Sourcing Hub) และได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ใหม่ให้ต่อเนื่องในปี พ.ศ.๒๕๕๓ และ ๒๕๕๔

เพื่อสนับสนุนกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ ในการพัฒนาจุดแข็ง การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ ให้ก้าวสู่การแข่งขันในบริบทของเวทีนานาชาติอย่างเข้มแข็ง จึงมีแนวคิดให้สลายความเป็นผ้าประจำจังหวัด เมื่อมีการกำหนดยุทธศาสตร์ผ้าทอนครชัยบุรีรินทร์ ควรดูว่าในเขตนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ใดอาศัยอยู่ ได้แก่ ชาวไทยโคราช ไทยลาว ไทยเขมร ไทยกวย การค้นหาผ้า อัตลักษณ์จึงควรเป็นผ้าของชนเผ่าเหล่านี้ ไม่ว่าจะชาวไทยโคราชที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา หรือบุรีรัมย์ต่างมีวิธีการทอผ้าและใช้ผ้าอย่างเดียวกัน ชาวไทยลาวที่อาศัยอยู่ในจังหวัดชัยภูมิ หรือบุรีรัมย์ต่างมีวิธีการทอผ้าและใช้ผ้าอย่างเดียวกัน และชาวไทยเขมรหรือไทยกวยไม่ว่าจะอยู่จังหวัดบุรีรัมย์หรือสุรินทร์ ต่างมีวิธีการทอผ้าและใช้ผ้าอย่างเดียวกัน เส้นแบ่งเขตจังหวัดนี้ทำให้เส้นแบ่งทางกลุ่มชนไม่ ดังนั้น จึงเสนอไม่ควรมีผ้าประจำจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ แต่ควรมีผ้าอัตลักษณ์กวย ไทยโคราช เขมร และลาว ด้วยแนวคิดหลัก

ผ้าไหมนครชัยบุรีรินทร์ : ผ้าทอความหลากหลายในวิถีชาติพันธุ์ กวย เขมร ไทยโคราช ลาว

Nakorn-chaiburin Silk : Breathing Silk

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ (๒๕๔๖ : ๕๘-๖๔) ศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแหล่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดบุรีรัมย์ คือ

๑. กลุ่มไทยกวย ศึกษาจากบ้านดงกระทิง กิ่ง อ.บ้านด่าน จำนวน ๒๐ คน
๒. กลุ่มไทยเขมร ศึกษาจากบ้านไทรทองและบ้านยาง อ.กระสัง จำนวน ๒๐ คน
๓. กลุ่มไทยโคราช ศึกษาจากบ้านหนองตาเข้ม อ.นางรอง จำนวน ๒๐ คน
๔. กลุ่มไทยลาว ศึกษาจากที่บ้านมะเฟือง อ.พุทไธสง บ้านโคกเมือง อ.ประโคนชัย และบ้านหนองตาไก่อ.นางรอง รวมจำนวน ๑๓๕ คน

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษา ผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียง จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์ สรุปผลได้ดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีอายุ ๓๑ - ๕๐ ปี (ร้อยละ ๖๑.๕) จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ร้อยละ ๗๖.๘) สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว (ร้อยละ ๖๙.๑) มีถิ่นฐานตามแหล่งผลิตที่คณะวิจัยเข้าศึกษาโดยไม่มี

การย้ายถิ่น (ร้อยละ ๘๖.๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีอาชีพหลักในการทำนา (ร้อยละ ๙๒.๙) โดยมีรายได้เฉลี่ย ๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน (ร้อยละ ๔๑.๕)

๒. ข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการผลิตผ้าทอพื้นเมือง

๒.๑ ด้านประสบการณ์ทั่วไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ มีประสบการณ์การผลิตในขั้นตอนการทอผ้า (ร้อยละ ๒๕) และการฟอกย้อมเส้นใย (ร้อยละ ๒๑.๔) ซึ่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองเพื่อเป็นรายได้เสริม (ร้อยละ ๕๑.๔) โดยเริ่มเรียนรู้การผลิตจากบรรพบุรุษ (ร้อยละ ๘๕.๘) ตั้งแต่อายุ ๑๖ - ๒๐ ปี (ร้อยละ ๔๕.๔) ซึ่งส่วนใหญ่เริ่มเรียนรู้จากขั้นตอนการปลูกหม่อน (ร้อยละ ๒๙.๗) เป็นอันดับแรก โดยอาศัยเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิตที่ใช้ต่อบรรพบุรุษ (ร้อยละ ๕๘.๓) เมื่อผลิตเป็นผืนผ้าแล้ว ส่วนใหญ่จะจำหน่ายให้แก่กลุ่มอาชีพที่ตนเป็นสมาชิก (ร้อยละ ๔๑.๖) โดยกลุ่มจะเป็นผู้กำหนดราคาของสินค้า และภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ได้รับการอบรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าทอพื้นเมือง (ร้อยละ ๕๙.๙)

๒.๒ ด้านความเชี่ยวชาญเฉพาะ ความเชี่ยวชาญเฉพาะโดยภาพรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการทอผ้ามากที่สุด รองลงมาคือ การมัดหมี่ การฟอกย้อม การผลิตเส้นใย และการขีด ตามลำดับความเชี่ยวชาญเฉพาะจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ดังนี้

๑) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูย กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูย ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการทอผ้า รองลงมา คือ การฟอกย้อม และการมัดหมี่ ตามลำดับ โดยมีกระบวนการผลิตจำแนกตามความเชี่ยวชาญเฉพาะดังนี้

๑.๑) ด้านการทอผ้า นิยมทอผ้าที่มีลวดลายจากการควบเส้นไหมสองสีเข้าด้วยกัน คือ ผ้าหางกระรอกมากกว่าการทำผ้ามัดหมี่ สีที่นิยมใช้คือโทนสีเขียว แดง และน้ำตาลเม็ดมะขาม ใช้ระยะเวลาในการทอผ้าเฉลี่ยวันละ ๑ เมตร ประมาณ ๑๐ - ๑๕ ผืนต่อเดือน ขนาดผืนผ้ากว้างประมาณ ๑ เมตร ยาว ๒ เมตร นิยมทอผ้าขาม้า และผ้าโสร่ง ซึ่งราคาจำหน่ายต่อผืนได้แก่ ผ้าขาม้า ราคา ๔๐๐ - ๕๐๐ บาท ผ้าโสร่ง ราคา ๑,๐๐๐ - ๑,๕๐๐ บาท

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูยนี้ ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการทอผ้าเป็นอาชีพเสริม

๑.๒) ด้านการฟอกย้อม กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูยมีวิธีการฟอกย้อมไม่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ และนิยมใช้สีเคมีชนิดผงบรรจุซอง โดยใช้สีตราระฆัง และตราจรวด ซึ่งสั่งซื้อจากร้านค้าในชุมชน

๑.๓) ด้านการมัดหมี่ ส่วนมากเป็นการมัดหมี่ลวดลายเลียนแบบดั้งเดิม ใช้ระยะเวลาในการทำประมาณ ๑ - ๒ วัน ต่อผืน หรือประมาณ ๗ - ๑๕ ผืนต่อเดือน มีวัตถุประสงค์ในการมัดหมี่เพื่อจำหน่ายและใช้เอง สีที่ใช้ในการมัดหมี่เป็นสีเคมีชนิดผงบรรจุซองตราสิงห์โตตีกลอง ในอัตราส่วนผ้า ๑ ผืน จะใช้สีประมาณ ๔ - ๕ สี สีที่นิยมใช้มากที่สุดได้แก่ สีเหลือง สีแดง สีเขียว สีดำและสีขาว

๒) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการทอผ้ารองลงมา คือ ด้านการผลิตเส้นใยและด้านการมัดหมี่ ตามลำดับ โดยมีกระบวนการผลิตจำแนกตามความเชี่ยวชาญเฉพาะดังนี้

๒.๑) ด้านการทอผ้า ภูมิปัญญาส่วนใหญ่ทอผ้าไหมโดยใช้ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สีที่นิยมใช้ในการทอผ้าได้แก่ สีแดง เหลือง เขียว โดยการจัดโครงสร้างที่ดูขรุขระเป็นเอกลักษณ์และมีลวดลายขนาดเล็ก ในผ้าผืนหนึ่งอาจใช้สีมากถึง ๕ สี ใช้ระยะเวลาในการทอผ้าต่อผืนไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่น คือวันละ ๑ เมตร ประมาณ ๑๐ - ๑๕ ผืนต่อ ๑ เดือน ผืนผ้ามีขนาดกว้างประมาณ ๑ เมตร ยาว ๒ เมตร นิยมทอผ้าขาวม้า และผ้าสร่ง โดยผ้าขาวม้าจะจำหน่ายผืนละ ๒๕๐ - ๓๐๐ บาท ผ้าสร่งราคาผืนละ ๑,๒๐๐ บาท ส่วนใหญ่ทอผ้าเพื่อใช้ในงานและโอกาสต่าง ๆ และทอเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

๒.๒) ด้านการผลิตเส้นใย มีการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง เพื่อเอาไว้ทอผ้าและจำหน่ายปริมาณการผลิตเฉลี่ย ๑ - ๒ กิโลกรัมต่อเดือน

๒.๓) ด้านการมัดหมี่ มีการทำผ้ามัดหมี่ผ้าที่เป็นลวดลายดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ที่เรียกว่า ผ้าโฮล ซึ่งใช้สี ๔ - ๕ สีได้แก่ สีเหลือง แดง เขียว ดำ และขาว สีที่ใช้เป็นสีเคมีชนิดผงบรรจุของ ตราสิงห์โตติกลอง ซึ่งซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้าน ในระยะเวลา ๑ เดือน สามารถผลิตผ้าโฮลได้ประมาณ ๑๐ เมตร

๓.กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการทอผ้ามากที่สุด รองลงมาคือ การฟอกย้อม โดยมีกระบวนการผลิตจำแนกตามความเชี่ยวชาญดังนี้

๓.๑) ด้านการทอผ้า ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ลวดลายในการทอผ้าที่เป็นลวดลายดั้งเดิม ส่วนลวดลายใหม่ได้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มทอผ้าใกล้เคียง ได้แก่ บ้านหนองตาไก่ อำเภอนางรอง นิยมทอผ้าพื้นเรียบ สีที่นิยมใช้ได้แก่สีแดง สีนํ้าเงิน สีดำ และสีเขียว ใช้เวลาในการทอผ้าต่อผืนวันละ ๑ - ๑.๕ เมตร ประมาณ ๑๐ ผืน ต่อเดือน ขนาดของผ้าที่ทอ คือ ๑.๐๒ เมตร ยาว ๒ เมตร ส่วนใหญ่ทอผ้าเป็นอาชีพเสริม โดยราคาจำหน่ายต่อผืนคือ ๖๐๐ บาท (เมตรละ ๓๐๐ บาท)

๓.๒) ด้านการฟอกย้อม กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราชมีวิธีการฟอกย้อมไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่น และนิยมใช้สีเคมีชนิดผงบรรจุของตราสิงห์โต ซึ่งซื้อจากร้านค้าในอำเภอนางรอง

๔.กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการทอผ้ามากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการมัดหมี่ ด้านการฟอกย้อม ด้านการขีดและการผลิตเส้นใย ตามลำดับ โดยมีกระบวนการผลิตจำแนกตามความเชี่ยวชาญเฉพาะดังนี้

๔.๑) ด้านการทอผ้า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยมทอผ้าเป็นลวดลายมากกว่าทอผ้าพื้น โดยใช้ลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นิยมลวดลายขนาดใหญ่ ในผ้าผืนหนึ่งส่วนใหญ่นิยมใช้ ๓ สี สีที่นิยมมากคือ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีเขียว โดยการจัดโครงสร้างที่ดูสว่างสดใสเป็นส่วนใหญ่ ระยะเวลาในการทอผ้าต่อผืนโดยเฉลี่ยวันละ ๑ เมตร หรือประมาณ ๑๐ - ๑๕ ผืนต่อ ๑ เดือน ขนาดของผืนผ้ากว้าง ๑ เมตร ยาว ๒ เมตร ผ้าที่ทอส่วนใหญ่นิยมทอผ้ามัดหมี่มากที่สุด โดยทอผ้าเป็นอาชีพเสริม ราคาจำหน่ายต่อผืนประมาณ ๗๐๐ - ๑,๕๐๐ บาท

๔.๒)ด้านการมัดหมี่ ส่วนมากเป็นการมัดหมี่ลวดลายเลียนแบบดั้งเดิม ส่วนใหญ่ใช้เวลาในการมัดหมี่ แต่ละหัวประมาณ ๕ วัน มีวัตถุประสงค์ในการมัดหมี่เพื่อให้เกิดลวดลายที่สวยงามบนผืนผ้า และเพื่อเป็นรายได้เสริม สีที่ใช้ในการมัดหมี่เป็นสีเคมีชนิดผงบรรจุซอง ตราสิงห์โต โดยผ้าแต่ละผืนนิยมใช้สีประมาณ ๔ สี ซึ่งนิยมใช้สีแดง สีเหลือง สีขาวและสีเขียว

๔.๓)ด้านการฟอกย้อม มีวิธีการฟอกย้อมไม่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น และนิยมใช้สีเคมีชนิดผงบรรจุซองของตราสิงห์โต ซึ่งซื้อจากร้านค้าในชุมชน

๔.๔)ด้านการขีด ลวดลายที่ใช้เป็นการทำเขียนแบบของเดิมที่มีอยู่ มีหัวที่ประยุกต์ลายขึ้นมาจากลวดลายเดิม ระยะเวลาในการขีดขึ้นอยู่กับความยากง่ายของลายเส้นด้านที่ใช้เป็นเส้นด้ายย้อมสีแล้วจากโรงงาน (ด้ายโทเร) นิยมใช้ ๒ - ๓ สี โดยมีปริมาณการผลิตประมาณ ๑๐ ชิ้น ต่อ ๑ เดือน

๔.๕)ด้านการผลิตเส้นใย มีวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงไหมเพื่อหารายได้เสริม และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยใช้ระยะเวลา ๓ เดือน จะผลิตเส้นใยได้ ๒ ครั้ง

๒.ข้อมูลด้านผลงานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ ยังไม่เคยได้รับรางวัลจากการประกวดผ้าทอพื้นเมือง ยกเว้นกลุ่มไทยลาว ที่เคยได้รับรางวัลจากการประกวดในระดับจังหวัดและระดับภาค

๓.ข้อมูลด้านพฤติกรรมกรถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ ถ่ายทอดความรู้และทักษะการทอผ้าแก่บุตรในลักษณะฝึกหัดตามแบบเป็นผู้ช่วยในการผลิตของครัวเรือน โดยไม่กำหนดระยะเวลาที่ตายตัว ผู้รับการถ่ายทอดส่วนใหญ่มีอายุประมาณ ๑๐ - ๑๒ ปีขึ้นไป

๔.ข้อมูลด้านปัญหาที่มีเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมือง ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านการตลาดมากที่สุด รองลงมาคือ ปัญหาวัตถุดิบมีราคาสูงหรือการขาดแคลนวัตถุดิบ

๕.ข้อมูลด้านความต้องการสารสนเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ต้องการความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการมัดหมี่และการออกแบบลวดลายผ้า

จากการศึกษาได้ข้อมูลสำคัญถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ มีการสมรสระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เกิดเป็นชนกลุ่มไทยโคราช-เขมร ลาว-เขมร กูย-เขมร กูย-ลาว เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมทางภาษา ประเพณี แต่วัฒนธรรมการทอผ้ายังคงดำรงตามภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่มีการผสมผสาน ผู้ทอแต่ละชาติพันธุ์ยังคงยึดถือรูปแบบดั้งเดิม และมีแนวโน้มในการสร้างมูลค่าเพิ่ม ทำเลียน ดัดแปลง สร้างสรรค์ เพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดภายนอก กล่าวโดยสรุป ผ้าอัตลักษณ์ของคนบุรีรัมย์ ควรจำแนกตามชาติพันธุ์ ได้แก่ ผ้าของไทยโคราช ใช้ผ้าหางกระรอก หรือผ้าพื้นเรียบ ผ้าของไทยลาว ใช้ผ้ามัดหมี่อย่างไทยลาว ผ้าของไทยเขมร ใช้ผ้ามัดหมี่อย่างไทยเขมร (ผ้าโฮล) และผ้าของไทยกูย ใช้ผ้ามัดหมี่อย่างไทยกูย ซึ่งหากใช้แนวคิดสายเส้นแบ่งเขตจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์นี้ก็มีกลุ่มชนชาติพันธุ์เหล่านี้อาศัยอยู่ และมีผ้าทอตามอัตลักษณ์เหล่านี้เช่นกัน

ผ้าทอเป็นผ้าที่ทอด้วยหัวใจ ผู้ทอผ้าแต่ละคนจะต้องปรับอารมณ์ให้แจ่มใส ก่อนทอ ทำให้สบาย จึงกระทบผ้าได้แน่นสม่ำเสมอ ผู้ทอผ้าอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ขณะที่ทอ จิตใจย่อมระลึกถึงภาพความทรงจำของบรรพบุรุษที่เคยสอนสั่งการทอผ้า ส่งต่อความผูกพันดั่งเส้นไหมที่ทอสานกันเป็นผืน เป็นการทำงานด้วยหัวใจที่เป็นสุข ด้วยความภาคภูมิใจ สืบทอดกันดั่งลมหายใจเข้า ออก บ่อยครั้งที่มีลูกค้าชื่นชมผลงาน จิตใจของผู้ทอจะบังเกิดความ อิ่มเอม หากมีครั้งใดที่ลูกค้าตำหนิ จิตใจของผู้ทอจะรู้สึกสลด แต่พร้อมจะน้อมนำคำตำหนิมาพัฒนาผลงาน จึงกล่าวได้ว่า **ผ้าทอเป็นเสมือนลมหายใจอย่างแท้จริง** สรุปแนวคิดสำคัญ ได้ว่า

Buriram Silk : Breathing silk

ขยายความคิดสู่ผ้าไหมนครชัยบุรีรินทร์ ได้ว่า

ผ้าไหมนครชัยบุรีรินทร์ : ผ้าทอความหลากหลายในวิถีชาติพันธุ์
กวย ขแมร์ ไทยโคราช ลาว

Nakorn-chaiburin Silk : Breathing Silk

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (๒๕๓๑). **หลักการพอกย้อมสีไหม**. กรุงเทพฯ : ร.พ. ชุมนุมสหกรณ์
การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (๒๕๓๘). **รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : กระทรวง
อุตสาหกรรม.
- กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย. (๒๕๔๒). **วัฒนธรรมพัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : มปท.
- กลุ่มงานพัฒนาไหมไทย . (๒๕๓๐). **การพอกย้อมไหมไทย**. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการ
ฝึกอบรม, กองอุตสาหกรรมสิ่งทอ. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.
- กองอุตสาหกรรมสิ่งทอ. (๒๕๒๑). **การย้อมสีฝ้ายและไหม**. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการ
ฝึกอบรม, กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, กระทรวงอุตสาหกรรม.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (๒๕๔๒). **วัฒนธรรมพัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : คณะกรรมการ
อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ.
- คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. (๒๕๒๖). **ผ้ามัดหมี่**. กรุงเทพฯ : ประชาชน .
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (๒๕๔๒). **ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้**. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดวงเดือน มุนยวง. (๒๕๓๖). “**ผ้าทอพื้นเมืองลาว : ศิลปะแห่งชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย**” ใน **ผ้า
เอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง
จำกัด (มหาชน).
- ทบวงมหาวิทยาลัย. (๒๕๔๑). **ลวดลายบนผืนผ้าสืบสานภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ :
ทบวงมหาวิทยาลัย.
- ทรงจิต พูลลาภ. (๒๕๔๕). **ศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทยเพื่อสืบสานการ
พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์(๒๕๔๑).
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. (๒๕๓๔). **ผ้าไทยลายอีสาน**. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ธนาวุฒิ ชนะคช. (๒๕๓๔). ปัจจัยที่สนับสนุนต่อผลการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพทอผ้าด้วย
 กีกระตุกในจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร (สังคมวิทยาการพัฒนา)
 มหาวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

นคร ยิ้มศิริวัฒน์. (๒๕๒๖). การวิเคราะห์โอกาสที่จะเพิ่มรายได้ของกิจการทอผ้าไหมใน
 อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๒๔. วิทยานิพนธ์ปริญญา
 วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต-บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. (๒๕๓๐). ผ้าไทย. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง
 แอนพับลิชชิง.

บุญนาค ตีวกุล. (๒๕๔๓). ชนบทไทย : การพัฒนาสู่ประชาสังคม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร.

ปัญญา วิจิตรธรรมา. (๒๕๔๔). ผ้าทอพื้นเมืองการสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ :
 โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปัญญา วิจิตรธรรมา. (๒๕๔๔). ผ้าทอพื้นเมืองการสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ :
 โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปัญญา แสงสุนานนท์. (๒๕๓๕). สมบัติอีสานใต้. “ พุทโรสง เมืองผ้าไหม ”. บุรีรัมย์ :
 วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.

ผ้าไทย. (๒๕๕๔). ค้นจาก <http://thaiunique.wordpress.com> เมื่อ ๒๐ มิถุนายน.

ผ้าไทยภาคอีสาน. (๒๕๕๔). ค้นจาก <http://thaiunique.wordpress.com>. เมื่อ ๒๐
 มิถุนายน.

พัชรินทร์ ศิริอัมพันธ์กุล. (๒๕๓๗). ผ้าไหมบุรีรัมย์ในสมบัติอีสานใต้ ๖. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
 ชิง.

_____. (๒๕๔๒). ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ โครงการตำรา
 วิชาการราชภัฏเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
 เจริญพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๒๕๔๒. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

พัฒนา วิติอาษา. (๒๕๓๐). **ผ้าอีสานจากมิติต่างมานุษยวิทยา**. ขอนแก่น : เอกสารประกอบ
นิทรรศการภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พิทยา ว่องกุล. (๒๕๓๗). **ภูมิปัญญาและภูมิธรรม คนดีศรีสังคมแห่งชนบทไทย**. กรุงเทพฯ :
คุรุสภา ลาดพร้าว.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

แพททรีเซีย ซีสมแมน แน่นหนา และวิณี พานิชพันธ์. งานแปล. (๒๕๓๔). **ลวดลายบนผืนผ้าสืบ
สาน ภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย.

ภูมิจิต เรื่องเดช. (๒๕๔๔). **ประวัติความเป็นมาของกลุ่มสตรีอาสาทอผ้าไหมนาโพธิ์**. ค้นจาก
<http://www.ribr.ac.th/physics/buriram%20๓-๖.html>. ค้นเมื่อ ๒๐
กุมภาพันธ์.

มณฑลี ศกสนนันท์. (๒๕๔๔). **การออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อการสร้างสรรค์นวัตกรรมและ
วิศวกรรมยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (๒๕๓๔). **ผ้าเอเชีย**. มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. (๒๕๓๗). **งานวิจัยเกี่ยวกับภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ : บทคัดย่อ เล่ม ๖**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม.

มูลนิธิช่างหัตถศิลป์ไทย. (๒๕๒๖). **รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : ด่านสุทธา
การพิมพ์.

ยุพินศรี สายทอง. (๒๕๒๘). **งานทอ**. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๓๐). **พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมอักษร ข - ฉ**. กรุงเทพฯ : เพื่อน
พิมพ์.

รุ่งรัตน์ หัตถกรรม. (๒๕๔๕). **แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านทอผ้าไหม ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. การค้นคว้าแบบอิสระ
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา การจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เริงฤทธิ์ วัฒนศึกษา. (๒๕๓๓). การเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าไหม ศึกษาเฉพาะกรณีเขต
สุขาภิบาลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา-เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

แรกเริ่มผ้าไทย. (๒๕๕๔). ค้นจาก <http://culturelib.in.th>. เมื่อ ๒๐ มิถุนายน.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

วนิดา สุพรรณเสณี, สมควร ศรีตชาติ และประเชิญ สร้อยทองคำ. (๒๕๓๐). **สีธรรมชาติจาก
พืชและสัตว์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยของป่า, กองวิจัยผลิตผลป่าไม้,
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. บรรณาธิการ. (๒๕๓๐). **ผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม**.
กรุงเทพฯ : บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ทบวงมหาวิทยาลัย.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (๒๕๓๒). **พจนานุกรมหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ :
อัมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (๒๕๓๘). **ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : ต้นอ่อน.
ศศิวรรณ ดำรงศิริ. (มปป.). **ศิลปบนผ้าไหมมัดหมี่**. ช่างหัตถศิลป์ไทย, มูลนิธิกรมส่งเสริม
อุตสาหกรรม.

ศูนย์สารนิเทศอีสาน สำนักวิทยบริการและภาควิชาบรรณารักษ์. (๒๕๓๕). **งานวิจัยเกี่ยวกับ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : บทคัดย่อ เล่ม ๕ (เอกสารบรรณารักษศาสตร์ ลำดับที่
๑๐๕)**. มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม.

ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร . (๒๕๓๗). **งานวิจัยเกี่ยวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : บทคัดย่อ
เล่ม ๖**. สำนักวิทยบริการและภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติบุรีรัมย์. (๒๕๕๔). **ผ้าไหมจังหวัดบุรีรัมย์ เส้นทาง OTOPI สู่
ตลาดสากล**. ค้นจาก <http://thailand-silk.exteen.com/๒๐๐๘๐๙๑๙/otop> ค้นเมื่อ
๑๗ มิถุนายน.

สกุล วงษ์เกษสินธุ์. (๒๕๔๖). รายงานการวิจัย : โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนของผ้าทอพื้นบ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. กรณีศึกษา : กลุ่มสตรีทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านหนองบัวเพ็ง ต.บ้านโคก อ.คอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ. ชัยภูมิ : สถาบันราชภัฏชัยภูมิ.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สกุล วงษ์เกษสินธุ์. (๒๕๔๖). รายงานการวิจัย : โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนของผ้าทอพื้นบ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. กรณีศึกษา : กลุ่มสตรีทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านหนองศาลา ตำบลหนองสังข์ อำเภอแก้วศรี จังหวัดชัยภูมิ. ชัยภูมิ : สถาบันราชภัฏชัยภูมิ.

สมบัติ ประจัญสานต์. (๒๕๔๙) “เสื่อดำ ตำแพร ขึ้นใหม่ : ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น” ใน วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มแม่น้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (๒.๒). ๑๒๕-๑๓๘.

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๕). รายงานการวิจัยโครงการวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น :กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติและ สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๖). รายงานการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ของจังหวัด บุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. (๒๕๔๖). รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อ พัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนของผ้าทอพื้นบ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. กรณีศึกษา : ผ้าไหมมัดหมี่ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโพธิ์พัฒนา ตำบล นาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

สมบัติ ประจวบศานต์และคณะ. (๒๕๔๖). รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนของผ้าทอพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษา : ผ้าไหมมัดหมี่ หมู่ที่ ๑๒ บ้านเหล่าหมากคำ ตำบลนาฎ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม. เสนอต่อ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สมบัติ ประจวบศานต์และคณะ. (๒๕๔๖). รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนของผ้าทอพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรณีศึกษา : ผ้าไหมมัดหมี่ หมู่ที่ ๓,๖ บ้านห้วยหลิม ตำบลมะบ้า อำเภอร่องเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด. เสนอต่อ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

สมบัติ ประจวบศานต์และคณะ. (๒๕๔๗). รายงานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษา: ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เสนอต่อ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กระทรวงอุตสาหกรรม

สมบัติ ประจวบศานต์. (๒๕๔๗). รายงานวิจัยประเมินผลกลุ่มอาชีพสหกรณ์ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ปี พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๔๕ กรณีศึกษา: ผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย เสนอต่อ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สมบัติ ประจวบศานต์. (๒๕๔๘). รายงานการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ OPC ปี ๒๕๔๗ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ กลุ่มแม่บ้านประชาสามัคคี หมู่ที่ ๕ ตำบลรอบเมือง กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านวังใหม่ ตำบลกกโพธิ์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าห่มทอมือกลุ่มแม่บ้านประชาสามัคคี หมู่ที่ ๑ ตำบลรอบเมือง และกลุ่มสตรีทอผ้าตำบลภูเขาทอง อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด เสนอต่อ คณะอนุกรรมการมาตรฐานและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ในคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ.

ส่วนอุตสาหกรรมสิ่งทอ. สำนักพัฒนาอุตสาหกรรม. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (๒๕๔๔). **มัดหมี่ในมุมมองใหม่**. กรุงเทพฯ : โพรเซสคัลเลอร์ดีไซน์แอนด์พรินติ้ง.

สนธยา พลศรี. (๒๕๓๐). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

สนิท อารมย์ดี. (๒๕๒๑). เอกสารประกอบการฝึกอบรมเรื่องการทอผ้าด้วยมือ. กอง
อุตสาหกรรมสิ่งทอ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อัดสำเนา.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยพานิชย์, มูลนิธิ. (๒๕๔๒). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม
๑. กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมนเนจเม้นต์.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. (๒๕๓๖). ลวดลายบนผืนผ้า : ภูมิปัญญาหญิงไทย. ในศูนย์วัฒนธรรม
อีสานใต้ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : จุฬาลักษณ์.

สุนัย ณ อุบล และคณะ. (๒๕๓๖). ผ้ากับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ส่วยเมืองอุบล.
งานวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยพานิชย์, มูลนิธิ. (๒๕๔๒). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม
๑. กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมนเนจเม้นต์.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (๒๕๔๗). การสังเคราะห์สถานภาพและแนวทางการ
พัฒนาผ้าทอพื้นบ้านอย่างครบวงจร(๔ภูมิภาค) พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ.๒๕๔๕. เชียงราย:
สถาบันราชภัฏเชียงราย.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (๒๕๓๔). การสัมมนาทางวิชาการ : ภูมิปัญญา
ชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม และการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้ง.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (๒๕๔๑). แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยใน
การจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ : อัดสำเนา.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. (๒๕๔๒). วัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์เฉลิมพระเกียรติ.
นครราชสีมา : สมบูรณ์การพิมพ์.

สำนักวิจัยและบริหารการศึกษา สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์. (๒๕๓๗). รายงานการวิจัย: ความ
เข้มแข็งของชุมชน : เรียนรู้จากภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ :
สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

สุพัตรา รักการศิลป์. (๒๕๔๒). การวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจการตลาด และผลตอบแทน การ
ลงทุนของการผลิตสิ่งทอในหมู่บ้านหัตถกรรมจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏ
บุรีรัมย์.

สุมาลย์ โทมัส. (๒๕๒๕). ผ้าพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุริยัน วิสัย และ คณะ. (๒๕๔๑). ภูมิปัญญาชาวบ้านเขตอีสานใต้. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏ บุรีรัมย์.

สุวารีย์ ศรีปุณณะและคณะ. (๒๕๔๔). รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนของผ้าทอพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรณีศึกษา : กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย หมู่ที่ ๒ ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. เลย : สถาบันราชภัฏเลย.

เสรี พงพิศ. (๒๕๓๔). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน. (๒๕๓๐). ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา. ขอนแก่น : เอกสารประกอบนิทรรศการภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนันต์เสวก เทวซึ่งเจริญ, บรรณาธิการ. (๒๕๔๓). คู่มือย่อมศีลธรรมชาติ ฉบับชาวบ้าน สีเขียว สีน้ำตาล และสีดำ เล่ม ๑. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อนุমানราชธน, พระยา. (๒๕๑๗). การศึกษาและประเพณี. กรุงเทพฯ : บรรณาการ.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (๒๕๓๗). โลกทัศน์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. มหาสารคาม : อภิชชาติการพิมพ์.

อุษา หงส์กาญจนกุล. (๒๕๓๓). การยอมรับนวัตกรรมเครื่องแต่งกายใหม่ของเกษตรกรบ้านหนองเชียงซุย ตำบลปาดายั้ง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อัจฉรา ภาณุรัตน์ และคณะ. (มปป.). ผ้าไหมในวิถีชีวิตไทยกุ่มและไทยเขมร. สุรินทร์ : รุ่งธนเกียรติ ออฟเซ็ทการพิมพ์.

อัจฉรา ภาณุรัตน์ และอัคราพร สุขทอง. (๒๕๔๔). ผ้าไหมไทย-กัมพูชาและลาว สะท้อนความเป็นมาของพนมดงรัก. สุรินทร์ : เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการพนมดงรักศึกษา.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๔). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัวของ
ชาวบ้านไทย : ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.

ภาคผนวก

รายชื่อผู้เข้าร่วมเวทีระดมสมองค้นหาอัตลักษณ์คนและผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๔
ณ ห้องประชุมชัยคนารักษ์กุล ชั้นที่ ๒ อาคารเรียน ๖ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

นักวิชาการ

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๑	ผศ.อนันต์ ลิขิตประเสริฐ	ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาสังคม	สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
๒	ผศ.พัชรินทร์ ศิริอัมพันธ์กุล	ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์	สาขาวิชา สังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
๓.	ผศ.นันทนัช พิเชษฐ์วิทย์	ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งทอ	สาขาวิชาสิ่งทอ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
๔	ผศ.วันทนี นามสวัสดิ์	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวัฒนธรรม	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
๕	นายเฉลิมเกียรติ แผนกิจเจริญ	พัฒนาการอำเภอคูเมือง	สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์

กลุ่มผู้ผลิตต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๖	นางประคอง ภาสะฐิติ	ประธานศูนย์หัตถกรรม พื้นบ้านอำเภอนาโพธิ์	๑๑๙ ม.๑ ต.นาโพธิ์ อ.นาโพธิ์ โทร.๐๘๑-๙๖๗๓๘๔๙
๗	นางสมหมาย ปลั่งกลาง	ประธานกลุ่มทอผ้าไหมบ้าน หนองตาเข็ม อ.นางรอง	กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองตา เข็ม ๘๗ ม.๑๑ อ.นางรอง โทร.๐๘๙-๙๖๔๘๗๓๒
๘	นายอดิศักดิ์ บุญหนัก	กลุ่มทอผ้าไหมสีธรรมชาติ อ.ปรางค์	๔๕ม.๑๖ต.ยายแย้มวัฒนา อ. เฉลิมพระเกียรติ โทร.๐๘๔- ๘๓๒๐๖๐๔,๐๘๕-๒๐๔๔๓๙๖
๙	นางเงิน เจือจันทร์	ช่างทอผ้า บ.เสม็ด อ.เมือง	
๑๐	นางรุ่งฤดี รุ่งกลาง	ช่างทอผ้า	๖๙ ม.๕ ต.ลุมพิก อ.เมือง ๐๘๒-๑๕๐๐๗๒๙
๑๑	นางสุนาน ประสงค์ดี	กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้าน นาราใหญ่ อ.กระสัง	๑๒๔ ม.๑๔ บ.นาราใหญ่ ต. สองชั้น โทร.๐๘๑-๑๘๔๗๑๗๕
๑๒	นางสุริเยน ตรวจรรคา	กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้าน นาราใหญ่ อ.กระสัง	๑๒๔/๒ ม.๑๔ บ.นาราใหญ่ ต. สองชั้น โทร.๐๘๗-๒๕๐๒๖๒๕

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๑๓	นางจำเนียง เปาะนอก	กลุ่มสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหม อ.โนนสุวรรณ	๑๒๓ ม.๑๔ ต.ทุ่งจันทน์ อ.โนนสุวรรณ
๑๔	นางบุปผา ศีเสถียร	กลุ่มสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหม อ.โนนสุวรรณ	๖๑ม.๑๔ ต.ทุ่งจันทน์ อ.โนนสุวรรณ โทร.๐๘๐-๑๕๘๗๒๕๙
๑๕	นางสุกัญญา ชาทาสู	กลุ่มทอผ้าสมาชิกโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ อ.กระสัง	๗ ม.๔ ต.ลำดวน อ.กระสัง
๑๖	นางพันธ์ิ นะเรืองรัมย์	กลุ่มทอผ้าสมาชิกโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ อ.กระสัง	๔๗ ม.๑๔ บ.ไทรทอง ต.ลำดวน โทร.๐๘๗-๒๔๙๙๔๖๘
๑๗	นางบุษยา สองสีดา	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านโนนศิลา	๖๐ ม.๓ ต.ถลุงเหล็ก อ.เมือง
๑๘	นางศรisha นิลเลิศ		๒ ม.๑๓ ต.หายโศก อ.พุทไธสง
๑๙	นางสำรวย ศรีมะเรือง		๑๔๓ ม.๑๒ ต.เจริญสุข อ.เฉลิมพระเกียรติ
๒๐	นางปราณี สวาสนอก	โฮมสเตย์ ม.๕ อ.นาโพธิ์	๑๒/๑ ม.๕ อ.นาโพธิ์
๒๑	นางสุริเยน ตรวจจับราคา		๑๒๔/๒ ม.๑๔ ต.สองชั้น อ.กระสัง
๒๒	นางสำเนา ประจันบาล		๔๓ ม.๗ ต.สองชั้น อ.กระสัง
๒๓	นางจำเลียง เปาะนอก		๑๒๓ ม.๑๔ บ.ทุ่งพัฒนา ต.ทุ่งจันทน์

หน่วยงานของภาคราชการ

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๒๔	นายบุญเชิด เอ็นดู	นักวิชาการพาณิชย์ชำนาญการ	สนง.พาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์
๒๕	นางแพงศรี พันธุ์ทุม	-	สนง.อุตสาหกรรมจังหวัดบุรีรัมย์
	-	-	หอการค้าจังหวัดบุรีรัมย์
๒๖	นายสุปัญญา คำภักดี	นักวิชาการเกษตรปฏิบัติการ	สนง.เกษตรและสหกรณ์จังหวัดบุรีรัมย์
๒๗	นางสมสาย เป็นพร้อม	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ	สนง.พัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๒๘	นายสมพันธ์ ศรีหาวงษ์	นักวิชาการเกษตร ชำนาญการ	ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระ เกียรติ จ.บุรีรัมย์
๒๙	น.ส.นรานิษฐ์ วริศรัตนกาญจน์	เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยว	สนง.ท่องเที่ยวจังหวัด บุรีรัมย์

ผู้ดำเนินรายการ

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๓๐	ผศ.สมบัติ ประจัญสานต์	อาจารย์และนักวิจัยด้าน การพัฒนาสังคม ผ้าทอ	สาขาวิชาเทคโนโลยี สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
๓๑	อ.สุจิตรา ยางนอก	อาจารย์และนักวิจัยด้าน การพัฒนาสังคม	สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ผู้สังเกตการณ์

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๓๒	ดร.จักรพันธ์ โสมะเกศ	นักวิจัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏ ศรีสะเกษ
๓๓	อาจารย์ ปกรณ์ชัย สุพัฒน์	อาจารย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏ ศรีสะเกษ
๓๔	อาจารย์ ทิพวรรณ พานเข้ม	อาจารย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏ ศรีสะเกษ
๓๕	อาจารย์ ประจวบ จันทร์หมื่น	อาจารย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏ ศรีสะเกษ
๓๖	อาจารย์ กิจติพงษ์ ประชาชิต	อาจารย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏ ศรีสะเกษ
๓๗	อาจารย์ นรพล รามฤทธิ์	อาจารย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏ ศรีสะเกษ

นักศึกษาช่วยงาน

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๓๘	น.ส.กุลลัดดา ชั้นสุวรรณ	นักศึกษาสาขาวิชา พัฒนาสังคม	มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์
๓๙		นักศึกษาสาขาวิชา พัฒนาสังคม	มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์
๔๐		นักศึกษาสาขาวิชา พัฒนาสังคม	มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์
๔๑		นักศึกษาสาขาวิชา เทคโนโลยีทางการศึกษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์
๔๒		นักศึกษาสาขาวิชา เทคโนโลยีทางการศึกษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์

สรุปประเด็นการระดมสมองค้นหาอัตลักษณ์คนและผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๔
ณ ห้องประชุมชัยคนารักษ์กุล ชั้นที่ ๒ อาคารเรียน ๖ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๑. อัตลักษณ์ของคนบุรีรัมย์

คนบุรีรัมย์ มีความหมายถึงกลุ่มคนที่พำนักอยู่ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งแต่เดิมก่อนที่จะมีการตั้งบ้านแปลงเมือง ดินแดนแถบนี้มีชาวกวย อาศัยอยู่ต่อมาดินแดนแถบนี้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวกวยถูกคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “เขมรป่าดง” และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรียกว่า “ส่วย”

ต่อมาเมื่อชาวเขมรเป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นเขมรดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามชายขอบที่อยู่ห่างจากศูนย์กลางการปกครองของไทย ลาว เขมร เมืองพระนครหลวง เวียงจันทน์ กรุงศรีอยุธยากระจัดกระจายกันอยู่ทั่วไป จวบจนเมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้รวบให้มาอยู่รวมกลุ่มและตั้งเป็นเมืองแปะขึ้น หลังจากสร้างเมืองแปะแล้ว เจ้าเมืองแปะได้เกลี้ยกล่อมรวบรวมให้เข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น

เมื่อตั้งเมืองแปะแล้วยังคงขึ้นอยู่กับเมืองพิมาย นครราชสีมา จึงมีการส่งข้าราชการเข้ามากำกับดูแล และมีกลุ่มชาวโคราชแถบพิมายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่กันมากโดยตั้งหลักแหล่งโดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ติดต่อกับเขตจังหวัดนครราชสีมา เช่น อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ อำเภอนางรอง เป็นต้น ไทยโคราช คือ กลุ่มชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับไทยภาคกลาง แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนแถบนครราชสีมา ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของไทยโคราช อยู่ระหว่างวัฒนธรรมภาคกลางกับวัฒนธรรมอีสาน ชาวไทยโคราชจึงมีลักษณะผสมระหว่างชาวไทยอีสาน (ไทยลาว) ปนสำเนียงไทยกลาง บางกลุ่มพูดภาษาโคราช บางกลุ่มพูดภาษากลาง

ครั้น พ.ศ.๒๓๖๗ เกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ไทยได้ส่งเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเข้าปราบทัพ เมื่อชนะศึกได้กวาดต้อนเชลยชาวลาวเข้ามายังไทย ชาวไทยลาวส่วนใหญ่ตั้งหลักแหล่งทางตอนเหนือของจังหวัด เช่น อำเภอคูเมือง อำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอหนองหงส์ เป็นต้น

จากนั้น สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นปราบดาภิเษกเป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

จากเวทีได้ให้คนบุรีรัมย์และคนต่างถิ่นที่มาพำนักอาศัยในจังหวัดบุรีรัมย์ช่วยสะท้อนอัตลักษณ์ที่พบเห็น ได้ยิน หรือสัมผัสว่าคนบุรีรัมย์แต่ละชาติพันธุ์เป็นเช่นไร โดยสรุปดังความว่า

๑. คนไทยกวย รูปลักษณ์ภายนอกสังเกตจากรูปร่างหน้าตาได้ ผิวพรรณดำแดง คล้ายคนไทยเขมรคนภายนอกแยกไม่ออกนัก แต่คนในสามารถแยกแยะได้ด้วยความรู้สึก เป็นคนที่ปรับตัวเก่ง รู้หลายภาษาสามารถสื่อสารได้ทั้งภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาลาว มีการผสมข้ามชาติพันธุ์ เป็นกวย-ลาว กวย-เขมร กวย-โคราช ลูกหลานไทยกวยรุ่นใหม่ไม่พูดภาษาถิ่นอายุที่จะบอกใครว่าเป็นกวย คนสูงอายุพูดจาเป็นสำนวนคล้ายคำกลอน หลึงไทยกวยนิยมนั่งซุ้มมีเชิงและหัว นิยมสีดำ มีผ้าพาดบ่า ชายนุ่งโสร่ง

๒. คนไทยแฉมร์ รูปลักษณ์ภายนอกสังเกตจากรูปร่างหน้าตาได้ ผิวพรรณดำแดง จากเวทิตายไทยแฉมร์สะท้อนว่าพอใจที่ถูกเรียกว่า “ไทยแฉมร์” เพราะการเรียกไทยแฉมร์นั้นเป็นการเรียกเชิงดูแคลน ไทยแฉมร์มีอัตลักษณ์ที่การดำรงประเพณีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มอย่างเหนียวแน่น สำเนียงภาษาการออกอักขระ คำควบกล้ำที่ชัดเจน หญิงไทยแฉมร์นิยมนุ่งซิ่นผ้าโฮล นิยมสีเขียว แดง สีเม็ดมะขาม สีคล้ำไม่ฉูดฉาด มีผ้าพาดบ่านิยมสีดำ ถ้าเป็นผ้าทางกระรอกใช้ด้ายสีตรงกันข้ามควบกันในตัวผืนเดียว เช่น สีแดงคู่เขียว สีม่วงคู่เหลือง ชายนุ่งโสร่ง

๓. คนไทยลาว รูปลักษณ์ภายนอกสังเกตจากรูปร่างหน้าตาได้ เป็นคนมีน้ำใจ ยิ้มแย้มแจ่มใส ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กินข้าวเหนียว และปลาร้า คนไทยลาวบางคนกลัวคนอื่นรู้ว่าเป็นลาว อันเกิดจากสภาพการดูแคลนคนไทยลาวของคนไทยบางกลุ่ม ทำให้คนลาวขาดความภาคภูมิใจ หญิงไทยลาวนิยมนุ่งซิ่นผ้าหมี่ขิ้น ผ้ามัดหมี่ นิยมสีเขียว แดง สีสด ฉูดฉาด มีผ้าพาดบ่านิยมสีขาว ชายนุ่งโสร่ง กางเกงเอวรูด

๔. คนไทยโคราช รูปลักษณ์ภายนอกคล้ายคนไทยภาคกลาง พูดจากด้วยภาษาโคราช สำเนียงสั้น ห้วน และฟังทำนองไม่ค่อยไพเราะเหมือนภาคเหนือ เป็นกันเอง ใจดีเป็นมิตรกับผู้อื่น ชาวหญิงไทยโคราชนิยมนุ่งโจงกระเบนผ้าทางกระรอก หรือผ้าพื้นเรียบ เสื้อคอกลมสีพื้นเรียบ ชายมีผ้าขาม้าพาดบ่า นิยมสีสด โทนอ่อนหวาน

๒. อัตลักษณ์ผ้าทอบุริรัมย์

ในภาพรวมคนบุรีรัมย์เป็นผู้มีภูมิปัญญาผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น เครื่องจักสาน ผ้าทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ไม่ค่อยกล้าแสดงออก ไม่ค่อยนำเสนอผลงานของตนเอง ผ้าทอของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่ละกลุ่มยังคงทอผ้าสืบต่อตามแบบอย่างที่ยังบรรพบุรุษได้ถ่ายทอด ไม่ได้มีการผสมผสานกันเหมือนวัฒนธรรมด้านอื่น เช่น อาหาร การแสดง หรือภาษา ผ้าทอพื้นเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์จึงมีความหลากหลาย โดยจังหวัดบุรีรัมย์ได้พยายามกำหนดเอกลักษณ์ผ้าทอหลายครั้ง เช่น ประมาณ พ.ศ.๒๕๔๘ ได้ประกาศให้ผ้าซิ่นตีนแดงและผ้าไหมทางกระรอกคู่เป็นผ้าเอกลักษณ์ ประมาณ พ.ศ.๒๕๕๐ ได้ประกาศให้ผ้าอัลลูเซียม ผ้าไหมทางกระรอกคู่สีทราย-ชมพูเป็นผ้าเอกลักษณ์ และล่าสุด พ.ศ.๒๕๕๓ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ได้มีการจัดโครงการประกวดผ้าทอเอกลักษณ์จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ให้ผ้าหมี่กระรอกภูมิวิทย์ ได้แก่ผ้าทางกระรอกผสมมัดหมี่ลวดลายภูเขาไฟ อันเป็นสื่อสะท้อนถึงสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ที่แต่เดิมเป็นเขตภูเขาไฟ แต่ความพยายามการกำหนดผ้าทอเอกลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ยังไม่มีข้อยุติ จากเวทีที่ ๒ ความคิด กล่าวคือ

แนวทางที่ ๑ เห็นว่าควรให้ผ้าทอเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ ไทยกูย ไทยแฉมร์ ไทยโคราช และไทยลาว เป็นผ้าเอกลักษณ์จังหวัดบุรีรัมย์ โดยแสดงถึงความ “รวบวัฒนธรรม” ความหลากหลายของวัฒนธรรมในจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ถึง ๔ กลุ่ม ผ้าแต่ละผืนล้วนสะท้อนชีวิตจิตวิญญาณ และวัฒนธรรมของแต่ละชาติพันธุ์ที่สั่งสมผ่านรุ่นสู่รุ่นจึงเป็นการยากที่จะตัดสินเลือกผืนใดเป็นตัวแทน

แนวทางที่ ๒ เห็นว่าหากต้องการกำหนดผ้าทอเอกลักษณ์ควรมีแบบเดียว เพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์ โดยต้องอาศัยนักออกแบบเป็นผู้ออกแบบให้ ซึ่งในประเด็นนี้มีผู้เสนอให้ใช้ผ้าตาหรือผ้าลายตาราง แบบผ้าขาวม้า อาจเป็นลายขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก หรือการใช้ผ้าทอลายเกล็ดเต่า (ผ้าราชวัตร) และอาจมีการเสริมเทคนิคที่แต่ละชาติพันธุ์ชำนาญ เช่น การขีดลวดลายเอกลักษณ์ การมัดหมี่ลวดลายเสริมแต่ง การใช้เส้นพุ่งควบแบบทางกระรอก เป็นต้น โดยคำนึงถึงการใช้ประโยชน์จากผ้า และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ แต่ไม่เห็นด้วยที่จะมีการนำลักษณะเด่นของผ้าแต่ละชาติพันธุ์มาออกแบบให้รวมอยู่ในผ้าผืนเดียว เนื่องจากยากต่อการผลิต การกำหนดลาย(ลาของการมัดหมี่) ไม่เท่ากันเช่น ไทยเขมร นิยมกำหนด ๓๐ ลำ แต่ไทยลาว นิยมกำหนด ๒๕ ลำ นอกจากนี้การย้อมสีกระทาได้ยาก เนื่องจากแต่ละชาติพันธุ์ใช้เฉดสีต่างกัน เป็นต้น

ในภาพรวมผ้าทอพื้นเมืองของบุรีรัมย์มีอัตลักษณ์ที่สำคัญ ได้แก่

๑.ไหมแท้ ผ้าทอพื้นเมืองของบุรีรัมย์ใช้วัสดุไหมพื้นบ้านแท้ ยังคงภูมิปัญญาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แม้บางกลุ่มใช้ไหมจากโรงงาน แต่ก็ใช้ไหมแท้ไม่ใช้เส้นไหมผสม ไม่ใช่ไหมสังเคราะห์ ไหมแก้ว

๒.ทอด้วยที่ทอมือ ไม่ใช้เครื่องทุกทำให้ผ้ามีความแน่น ไม่ปรัดตง่ายเมื่อมีการใช้งาน ผ้ามีเนื้อหนาเนื่องจากการใช้เส้นไหม จำนวนน้ำหนัก ๑ กิโลกรัม ทอผ้าได้ยาว ๑๒-๑๕ เมตร ซึ่งบางพื้นที่ในจำนวนไหมน้ำหนัก ๑ กิโลกรัมเท่ากัน ทอผ้าได้ยาวถึง ๓๐ เมตร

๓.ผ้าไหมรางวัลพระราชทาน ตราพระราชทาน ด้วยคุณภาพของวัตถุดิบ ประกอบกับทักษะฝีมือที่ประณีตบรรจงทำให้ผ้าไหมของจังหวัดบุรีรัมย์ได้รับรางวัลชนะเลิศพระราชทานจากสมเด็จพระบรมราชินีนาถ จากการประกวดผ้าทอพื้นบ้าน ณ พระตำหนักภูพาน จ. สกลนคร อย่างต่อเนื่อง และได้รับเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์ของโครงการศิลปาชีพ โครงการร้านภูฟ้า ได้รับตราয়งของพระราชทาน

๔.ผ้าไหม OTOP และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ด้วยมาตรฐานคุณภาพตามเกณฑ์และความคงที่ในการผลิตซ้ำ ทำให้ผ้าไหมจากกลุ่มแม่บ้านหลายกลุ่มได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ ๕ และ ๔ ดาว นอกจากนี้ยังได้รับการตรวจรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

สรุปได้ว่า **ผ้าทอ เป็นผ้าที่ทอด้วยหัวใจ** ผู้ทอผ้าแต่ละคนจะต้องปรับอารมณ์ให้แจ่มใสก่อนทอ ทำใจให้สบาย จึงกระทบผ้าได้แน่นสม่ำเสมอ ผู้ทอผ้าอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ขณะที่ทอ จิตใจย่อมระลึกรถึงบรรพบุรุษ ส่งต่อความผูกพันดั่งเส้นไหมที่ทอสานกันเป็นผืน เป็นการทำงานด้วยหัวใจที่เป็นสุข ด้วยความภาคภูมิใจ บ่อยครั้งที่มิได้มีลูกค้าชื่นชมผลงาน จิตใจของผู้ทอจะบังเกิดความอึดอ้อม หากมีครั้งใดที่ลูกค้าตำหนิ จิตใจของผู้ทอจะรู้สึกสลด แต่พร้อมจะน้อมนำคำตำหนิมาพัฒนาผลงาน **ดั่งการทอผ้าเป็นสหมหายใจอย่างแท้จริง**

Buriram Silk : Breathing Silk

รายชื่อผู้เข้าร่วมเวทีระดมสมองค้นหาอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นเมืองกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์
วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๔
ณ ห้องประชุม โรงแรมสีมาธานี จังหวัดนครราชสีมา

ที่	ชื่อ สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่/หน่วยงาน
๑	ผู้แทนนางประคอง ภาสะ จิตติ	ประธานศูนย์หัตถกรรม พื้นบ้านอำเภอนาโพธิ์	๑๑๙ ม.๑ ต.นาโพธิ์ อ.นาโพธิ์ โทร.๐๘๑-๙๖๗๓๘๔๙
๒	นางสมหมาย ปลั่งกลาง	ประธานกลุ่มทอผ้าไหมบ้าน หนองตาเข้ม อ.นางรอง	กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองตา เข้ม ๘๗ ม.๑๑ อ.นางรอง โทร.๐๘๙-๙๖๔๘๗๓๒
๓	นายอดิศักดิ์ บุญหนัก	กลุ่มทอผ้าไหมสีธรรมชาติ อ.ปรางค์	๔๕ม.๑๖ ต.ยายแย้มวัฒนา อ. เฉลิมพระเกียรติ โทร.๐๘๔- ๘๓๒๐๖๐๔,๐๘๕-๒๐๔๔๓๖
๔	นางสุนาน ประสงค์ดี	กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้าน นาราใหญ่ อ.กระสัง	๑๒๔ ม.๑๔ บ.นาราใหญ่ ต. สองชั้น โทร.๐๘๑-๑๘๔๗๑๗๕
๕	นางสุริเยน ทรวงมรรคา	กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้าน นาราใหญ่ อ.กระสัง	๑๒๔/๒ ม.๑๔ บ.นาราใหญ่ ต. สองชั้น โทร.๐๘๗-๒๕๐๒๖๒๕
๖	นาง สง่า		บ้านหนองตะไค้ อ.นางรอง